

EL MIRALL

Desembre 1991

núm. 50

275 ptes.

NÚMERO

50

Les Balears, el nostre món

"SA NOSTRA"
CAIXA DE BALEARS

EL MIRALL

Revista mensual - 275 ptes.
Desembre - 1991 - núm. 50
ANY V

Edita:

OBRA CULTURAL BALEAR

C/ Impremta, 1 - 07001 Palma

Telèfons: (971) 72 32 99 - 71 48 57

Telefax: (971) 71 93 85

Publica:

Associació EL MIRALL

C/ Impremta, 1 - 07001 Palma

Producció, Administració i Publicitat:

Informació i Correspondència:

C/ Impremta, 1, Pral. 2ª Tel. 72 59 37

07001 Palma (Mallorca)

Apartat de Correus 179

07080 Palma (Mallorca)

Delegació a Barcelona:

C/ Montcada, 20 (Palau Dalmasas)

08003 Barcelona

Delegació a València:

C/ Moratín, 15

46001 València

Director:

Clement Picornell

Cap de Redacció:

Gaspar Valero i Martí

Secretari de Redacció:

Josep Mª Magrinyà i Brull

Consell de Redacció:

Macià Blàzquez i Salom

Francesca Bosch i Capó

Rosa Mª Calafat i Vila

Antoni Ginard i Bujosa

David Ginard i Féron

Antoni Marimon i Riutort

Antelm Pujol i Fulgencio

Andreu Ramis i Puigrós

Pere Rosselló i Bover

Publicitat:

Santi Adrover i López

Els articles publicats en aquesta revista expressen únicament l'opinió dels autors.

Coberta: Disseny i execució de Jaume Falconer expressament per a EL MIRALL.

Fotos:

EL DIA i EL MIRALL.

Maquetació i Fotocomposició:

Documenta Balear s.a.

Impressió:

Interior: OMNI S.A. Gremi Ferrers, 42.
 Polígon de Son Castelló - Palma.

Coberta: Xisxo Arts Gràfiques,
 c/ Baix Riera, 1-A - Palma. Tel. 24 03 86

Dipòsit Legal: P.M. 10-1987

4
 Cinquanta números d'EL MIRALL
 CLIMENT PICORNELL

PLATAFORMA CÍVICA

5

Volem comandar amb seny

JOSEP MOLL MARQUÈS

ENTREVISTA

11

Mallorca i el descobriment del nou món:

Entrevista amb Joan Miralles i Monserrat

JOAN ANTONI MESQUIDA i CANTALLOPS

CRE-A-CCIÓ

19

Nadal: Un bell conte vell

MARIA DOLORS CORTEY

LES COMARQUES

22

Alcoi. XVè Aplec excursionista dels països catalans

PEPA CANYELLES

HIPOTECA DE CABÒRIES

24

Caragol treu banya i no et fïis d'Espanya

RAFEL CRESPI i RAMIS

CONCURS ANDRÉS SEGOVIA

25

Tribut per a un instrument de corda

SANTI ADROVER

MEDI NATURAL

26

Vellmarí 91

MACIÀ BLÀZQUEZ

VIATGES LITERARIS

28

Palestina (5): Jerusalem i la mesquita d'Omar

MIQUEL FERRÀ i MARTORELL

PAÍS VALENCIA

29

No és tan senzill...

FRANCESC GASCON / RAFAEL JULIA

GUERRES COLONIALS

30

La partida dels soldats mallorquins cap a les guerres de Cuba i de les Filipines

ANTONI MARIMON i RIUTORT

EMIGRANTS A CUBA

34

Bases socio-econòmiques d'una emigració: Batabanó i la pesca de l'esponja. La història d'un poble a través de Tomàs Salvà

ROSA M. CALAFAT

METEREOLOGIA EXCEPCIONAL

39

El fibló del dia 26 d'octubre de 1991

MIQUEL COMPANYY / MIQUEL GRIMALT

PATRIMONI

42

El catàleg de gravats de Bartomeu Maura i Montaner

JAUME BOVER

ENTREVISTA

44

Esperança Mestre: la pintura a Mallorca

MIQUEL LÓPEZ CRESPI

GUAL PERMANENT

46

Edifici Guillem Cifre

Ell de Colònia

PERE FONT

XXIII FESTES POMPEU FABRA

48

Cloenda de les Festes Pompeu Fabra a Cassà de la Selva

ROSER SALA

LEGITIMACIÓ

49

L'Església i l'ètica política

JAUME MARCH

SPANISH NOBEL

50

Els mèrits literaris

RAMON TOUS

CRÍTICA LITERÀRIA

52

Rafel Jaume, poeta de la sobrietat: *Escrit a Bunyola*

PERE ROSSELLÓ i BOVER

FIGURES I PAISATGES

56

Deu anys sense Josep Pla

JOAN BARCELÓ COLL

LLIBRES

59

De la nostra mar. De la nostra història

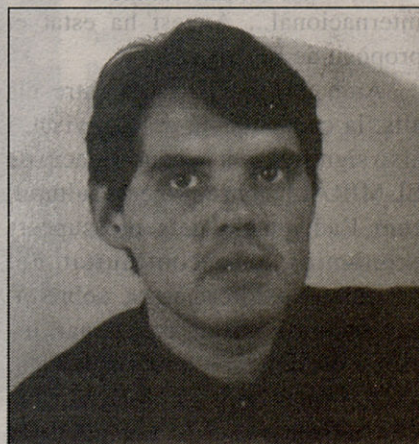
JEAN SERRA

EXCURSIONISME

60

Excursió a l'ermita de Betlem (Artà)

GASPAR VALERO i MARTÍ

Jaume Falconer és un notable dissenyador amb imaginació i solucions que permeten això que en cartellística se'n diu IMPACTE. Gran dominador de la tècnica, de la més innovadora a la més ortodoxa, probablement el missatge de la seva obra gràfica arriba allí on es proposa. Ha col·laborat en múltiples activitats que fan país, per pròpia iniciativa i cada vegada que li han demanat. Autor de la portada núm. 0 d'EL MIRALL i de moltes d'altres, amb la d'avui ha volgut oferir-nos la imatge de la laboriositat i la constància, un poc el seu propi reflex i un poc el d'aquesta revista.

50 NÚMEROS DE "EL MIRALL"

Climent Picornell *

Les efemèrides solen ser bones per reflexionar sobre el fet que es recorda i, també, per dissenyar projeccions i estratègies de futur. EL MIRALL arriba amb aquest exemplar al seu número 50, després de cinc anys de feina i mantenint molts dels objectius que es marcaven al seu número 0. En aquell primer exemplar es manifestava que EL MIRALL assumia com objectius propis, entre altres, una aportació a la normalització lingüística del català en els mitjans de comunicació; la defensa de la identitat nacional de les illes Balears en el marc dels Països Catalans; la promoció de la cultura illenca i la salvaguarda del seu patrimoni històric, artístic i ecològic; posar la nostra revista a l'abast, per a facilitar la incorporació de la cultura universal a la llengua catalana, tot promovent l'intercanvi cultural entre les nacions de la comunitat internacional... Aquest ha estat el propòsit de EL MIRALL.

Amb alts i baixos. D'entre els alts, la consolidació de la revista, i això significa tant la consolidació de EL MIRALL com a projecte cultural, com l'adequació dels pressuposts econòmics a la continuïtat del projecte. La informàtica, sobretot, ens ha possibilitat d'adequar les propostes de despesa i finançament, amb la qual cosa EL MIRALL és avui un mitjà que es pot plantejar noves estratègies de futur. Així ens trobam avui amb l'existència d'una revista de cultura, de crítica i de reflexió, feta en català i de les illes Balears estant. De les illes Balears estant vol dir que, sense abandonar les grans temàtiques i les qüestions internacionals, s'han prioritzat

sobretot, les temàtiques del nostre entorn, tenint en compte que cultura no és, únicament, literatura.

Cal fer un esment als moments baixos. EL MIRALL va sorgir com a quinzinari i va haver d'abandonar la seva proposta en un moment delicat per al finançament general de l'Obra Cultural Balear, sortosament ja superat. Un pic normalitzat com a revista mensual no ens plantejarem augmentar la periodicitat, ja que entre els projectes de l'O.C.B. figurava el del sorgiment d'una revista setmanal, d'informació general, que encara no s'ha duit a terme. Permeteu-me una breu reflexió, arribats a aquest punt. Hem mantengut sempre que dos dels principals pilars sobre els quals s'ha de fonamentar la normalització lingüística són el coneixement del català a l'escola i els mitjans de comunicació de masses en la nostra llengua. En un editorial de EL MIRALL llançarem la idea que era ja arribat el moment per a tirar endavant un projecte de diari, en català, a les illes Balears. Crec que aquesta fita és bona per a resoldre-la en aquest nou any que comença d'aquí a poc. Llegir i escriure en català han de ser funcions de l'escola i dels cursos per a adults, però també s'ha d'omplir el buit d'una premsa en català a les illes, avui cobert quasi exclusivament per l'anomenada premsa forana. La tasca de VOLTOR, fent arribar a les illes totes les emissores de ràdio i televisió, en català, dependents d'institucions públiques ha de significar un exemple de com es poden aconseguir les fites que estan ben plantejades i ben gestionades.

EL MIRALL en aquests cinquanta números i durant els cinc anys que fa

que surt, ha procurat afegir-se a aquesta voluntat d'acostar temes d'interès als seus lectors. En la seva curta etapa d'existència ha presentat més de trenta dossiers sobre temes monogràfics; ha format professionals que ara són a altres mitjans de comunicació; ha obert les seves pàgines a més de tres-cents col.laboradors; ha fet de bressol a quatre llibres que han sorgit de col.laboracions a la nostra revista (no puc deixar de citar el cinquè llibre que sorgirà de les seves pàgines pròximament, amb les col.laboracions sobre art -magnífiques- que ens enviava habitualment Jaume Torres i Estradé, mort massa jove); l'assentament d'un important intercanvi amb revistes d'arreu de les illes Balears, el país Valencià i el principat de Catalunya; la citació d'articles apareguts a les nostres pàgines en currículums professionals i articles de revistes universitàries... en definitiva, EL MIRALL, com a resultat del seus diferents consells de redacció, ha mirat de posar un altre bloquet a l'articulació de la nostra societat civil que, en el fons, és la que fa alenar els pobles.

Però, tanmateix que ningú no s'enlluerni. Com dèiem al començament, les efemèrides o els números significats serveixen per fer balanç i em permetreu que obviï els nostres defectes i les mancances generals. EL MIRALL és una tasca renovada, gens messiànica, en certa manera una continuació de la tasca que encetà l'Obra Cultural Balear, farà prest, trenta anys.

* Climent Picornell és director de EL MIRALL des del seu inici.

Volem comandar amb seny

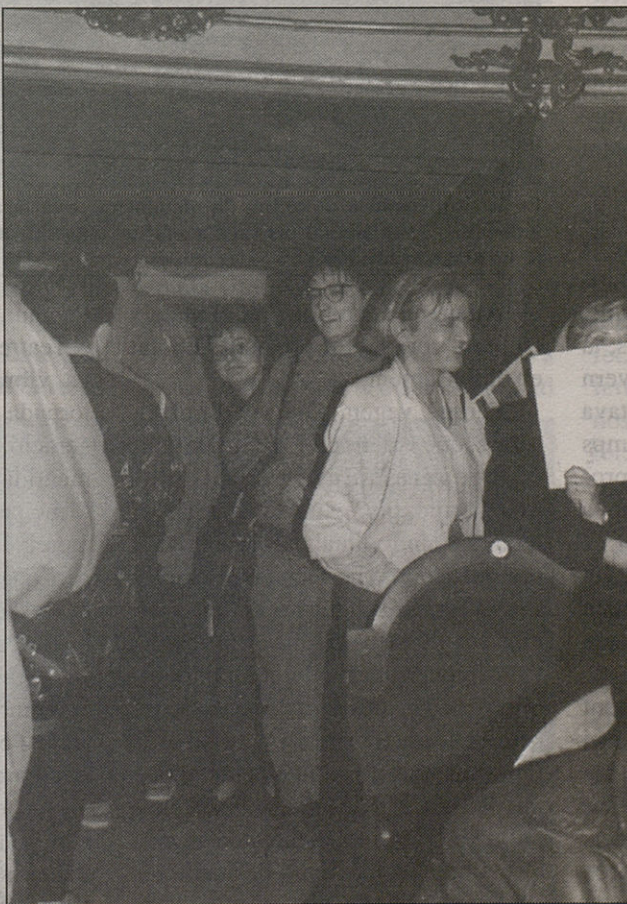
JOSEP MOLL MARQUÈS

Un dels postulats més atractius del socialisme és, per a mi, la seva voluntat de crear una societat participativa, que per altra banda, i en definitiva, constitueix l'essència de la democràcia. Per contra, el gran error de la dreta més conservadora (que, ben mirat, en els seus ideòlegs no és tal error, és a dir, desviació involuntària i inadvertida de la doctrina correcta, sinó convicció interessada i fomentada) consisteix en interpretar la democràcia com un sistema de gestió dels interessos col·lectius no per representació, sinó per delegació. No en nom dels ciutadans, sinó per compte i risc dels ciutadans.

Aquesta interpretació, que és la que es practica més correntment (i aquí és on es demostra com és de correctora la lluita per alliberar la societat de tuteles il·legítimes, que la dreta voldria conservar i perpetuar), té el gravíssim inconvenient que, tard o d'hora, redueix els ciutadans a la condició de votants que cada quatre anys deleguen les seves responsabilitats col·lectives en uns gestors plenipotenciàries. De fet, la democràcia, desprovista del component participatiu, perd també el seu caràcter representatiu, que només conserva formalment, i es converteix en delegada.

La democràcia, però, no es pot limitar a la potestat de canviar el gestor. Suposa una comunió d'interessos entre els representants i els

representats, una actitud participativa que exclou tant la prepotència dels primers com la deixació de responsabilitats dels segons. Suposa, també, un respecte mutu, que evidentment s'han de guanyar a pols uns i altres, però que per això mateix fa tan impossible la submissió dels

La democràcia suposa una actitud participativa que exclou tant la prepotència com la deixació. (Foto Magdalena Soler.)

representats a la supèrbia dels representants, com la desautorització permanent dels representants per part dels representats.

Suposa, per tant, i en definitiva, una consciència clara del paper que

ens correspon jugar a cada un i una voluntat inequívoca de delimitar nítidament i de respectar escrupolosament els camps en què ens hem de moure tots.

Dit això, queda clar que sempre em resulta gratificant comprovar que la societat és capaç de mobilitzar-se

per a defensar els seus drets. Reconec la meua espontània simpatia per totes les expressions de preocupació ciutadana per la cosa pública, perquè són símptoma de la voluntat de participar, de no deixar-se reduir a la condició de votants, de no voler delegar responsabilitats que són indelegables; sinó de practicar amb totes les conseqüències la Democràcia, així, escrit amb majúscula.

I la Democràcia suposa que hi ha d'haver uns representants del poble designats lliurement pels ciutadans per a gestionar la cosa pública, però que un cop elegits no poden anar per lliure i fer el que volen, sinó que la seva gestió ha d'estar sempre sotmesa a control per part dels representats, expressat a través de la participació ciutadana. Control per a donar suport en tot allò que compti amb el beneplàcit majoritari, i per a plantejar alternatives quan des de la societat no es trobin acceptables les solucions que

proposin els gestors. I tot això, però, i aquí radica la dificultat del sistema, dins el més estricte respecte al paper que correspon jugar a cada un i al camp en què li correspon moure's. Amb una paraula: Tenint clar que

suportar només vol dir, en aquest cas, donar suport, i que no vol dir mai suplantar.

Me sembla evident que, de moment, no és aquest el sistema que impera en les nostres democràcies. No tenim una participació ciutadana permanent, sinó com a màxim mobilitzacions esporàdiques, que òbviament ni són lo mateix ni resulten prou satisfactòries. Això no obstant, benvinguda sigui la mobilització, perquè pot ésser l'embrió d'una autèntica participació ciutadana. Però, per això mateix, hem d'exigir a tals iniciatives la màxima credibilitat. I credibilitat pressuposa seriositat i coherència.

Plataforma amb interrogants

Aquestes són les reflexions que han fet que la meua primera reacció de simpatia per la Plataforma Cívica per l'Autogovern s'hagi vist enterbolida per un seguit d'interrogants que, malauradament, s'han anat incrementant amb el temps. Amb tota sinceritat he de dir, i estic content de poder-ho fer en una publicació que és òrgan d'expressió d'una de les entitats promotores de la Plataforma, que, per les seves primeres actuacions, la Plataforma Cívica per l'Autogovern m'ha transmès la sensació que estava confonent els papers i invadint camps d'acció que corresponen a altres protagonistes. Intentaré explicar-me a partir de l'exigència de credibilitat, és a dir, de seriositat i coherència, i a partir de la simple anàlisi semàntica del nom de la Plataforma i de l'eslògan que ha triat.

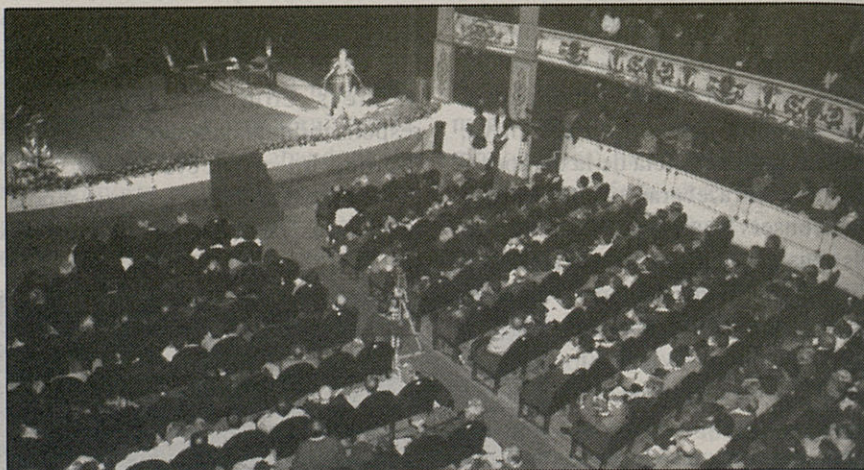
Seriositat vol dir sobre exactament qui som, què significa el que feim i quines conseqüències té allò que demanem, i la coherència obliga a evitar tot el que suposi una mistificació dels nostres objectius i dels nostres plantejaments. Des d'aquesta perspectiva, no és seriós voler arrogar-se una representació que no es té, ni acceptar que tal representació ens sigui atribuïda sense sortir enèrgicament al pas a tals interpretacions. Això desacredita la Plataforma.

Una Plataforma que, si no ho entenc malament, hauria de tenir la funció de donar suport a les institu-

cions d'autogovern, sigui en la seva gestió, sigui en la seva lluita per assolir nivells més alts d'autogovern; sigui per la via de la crítica, sigui per la via d'articular alternatives. Però el que no té sentit és crear una Plataforma Cívica per l'Autogovern i acceptar-hi la incorporació de partits polítics, criticar, encara que sigui casi dissimuladament, els qui no s'hi incorporen, i convidar a incorporar-s'hi

suficientment debatut per a considerar que la seva presència a la Plataforma està avalada per l'assentiment de la majoria dels seus afiliats. Però, en general, sembla que lo correcte és admetre que cada un dels integrants de la Plataforma només es representa a si mateix.

La conclusió, per dolorosa que a algú li pugui semblar, és que la Plataforma com a tal no representa ningú.

En la seva condició de cívica, (la plataforma) està formada per ciutadans que, a títol individual, s'han ajuntat per tal d'assolir un objectiu, que en aquest cas és l'autogovern. (Foto Magdalena Soler.)

els Ajuntaments o fins i tot el mateix Govern, com va fer un inclit Diputat en el Parlament.

Perquè, vegem: Què vol dir plataforma, què vol dir cívica, i què vol dir autogovern? En principi, una plataforma pot estar formada per ciutadans individuals o per entitats i organitzacions que decideixin formar-la. No em consta que les entitats promotores de la Plataforma Cívica per l'Autogovern hagin celebrat el debat intern i hagin pres formalment l'acord que permetria considerar-les representades a la Plataforma com a tals entitats. Més encara: Les crítiques, moltes d'elles sumament interessades, que s'han fet per part de membres d'alguna d'aquestes entitats a la presència del seu president a la Plataforma me fan suposar que no s'ha fet tal debat ni s'ha pres tal acord.

El mateix podríem dir de les entitats adherides posteriorment, amb l'única excepció coneguda d'UGT, que com a mínim va debatre el tema en Executiva i va prendre un acord més meditat, encara que potser no

Per tant, dir que dia 4 de novembre en el Teatre Principal el poble de Mallorca va vibrar per l'autogovern en una jornada històrica és no ja una exageració, sinó simplement una fabulosa mentida. A tot estirar, en el Teatre Principal varen vibrar 1.200 persones, mereixedores de tots els respectes, però que dubt que fins i tot elles tinguin la sensació d'haver viscut una jornada històrica.

A mi la conclusió esmentada no em sembla dolorosa, sinó lògica i correcta. Per a la gestió de la cosa pública, qui representa el poble de les nostres illes, i per tant l'únic que pot vibrar en nom seu, és el Parlament de les Illes Balears. Els instruments per a sol·licitar del poble sobirà la legitimació per a exercir el poder en representació seva són els partits polítics, no sols perquè ho diu la Constitució, sinó perquè fins ara no s'ha inventat cap instrument millor. La Plataforma, com a tal i ara per ara, no és, no pot ésser, ni un poder ni un contrapoder. Si ho volgués ésser, s'hauria de constituir i funcionar com a partit polític.

¿Una plataforma innecessària?

Mentrestant, i en la seva condició de cívica, està formada per ciutadans que, a títol individual, s'han ajuntat per tal d'assolir un objectiu, que en aquest cas és l'autogovern. Me sembla molt bé, i no és la primera vegada: L'any 1977 ja vàrem fer una gran manifestació "Per l'autonomia". Però si demanàvem autonomia era perquè no en teníem. Si avui, 14 anys més tard, uns ciutadans, molts dels quals ja varen protagonitzar aquella manifestació, impulsen una plataforma per l'autogovern, hem de suposar que ho fan perquè consideren que no en tenim, d'autogovern.

Realment, això és així? Tant de bo que aquell impuls cívic s'hagués mantingut i estructurat en una Plataforma capaç d'exercir una acció cívica continuada! Segurament avui tendríem una altra autonomia. Però, així i tot, jo crec que, de 1977 ençà, les coses han canviat molt. Ja fa nou anys que va entrar en vigor l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears. Fa uns mesos vàrem iniciar la tercera legislatura del nostre Parlament autònom. I des de 1983 hem tengut un Govern autònom que sempre ha tengut plena capacitat de gestió, un Govern

importantíssimes (encara que llavors han estat les que el Govern ha incomplert més sistemàticament) com la Llei de Normalització Lingüística, o la Llei d'Ordenació Territorial, o la Llei d'àrees Naturals d'Especial Interès. I el Govern conservador del senyor Cañellas acaba d'exercir la facultat que més nítidament defineix la capacitat d'autogovern, com és la creació d'imposts nous.

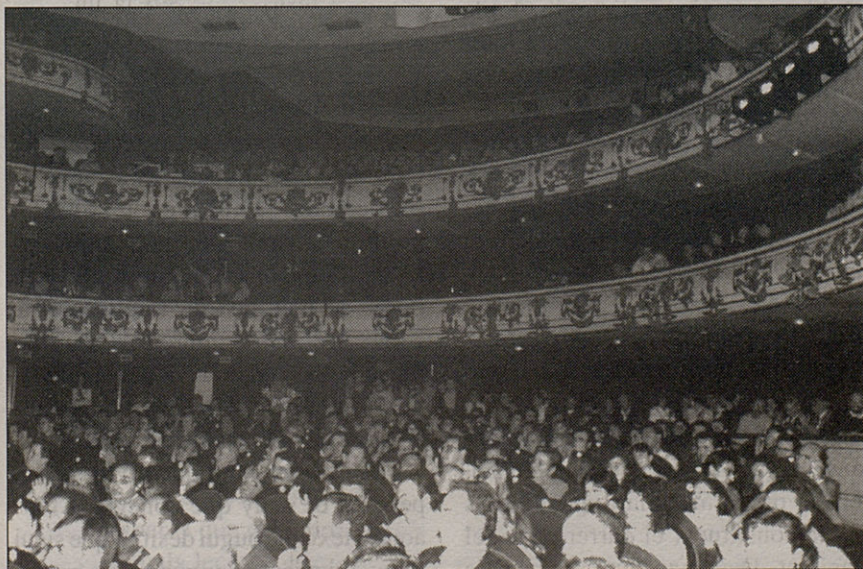
Objectivament és, per tant, indiscutible que ja tenim la possibilitat d'autogovernar-nos. En conseqüència, caldria considerar que la Plataforma és innecessària, perquè l'objectiu que es proposa ja està assolit. Si els seus promotors i adherents creuen que és necessària, serà perquè consideren que els responsables de donar contingut a la facultat d'autogovern que ens dona l'Estatut d'Autonomia no ho han fet. L'autogovern podria esser ja una realitat, si tenguéssim un Govern autònom capaç d'exercir-lo. Per tant, la sola existència de la Plataforma Cívica per l'Autogovern només pot voler dir que els seus integrants i tots els qui li donen suport certifiquen que el Govern Cañellas ha fracassat rotundament en la seva gestió, almanco en la de configuració

fracàs intenten desviar la responsabilitat del Govern Cañellas donant la culpa a l'Estatut d'Autonomia, del qual diuen que és insuficient. Això és cert: El nostre Estatut d'Autonomia té insuficiències, fins i tot defectes greus que és necessari esmenar. Però aquests defectes no incideixen en la capacitat d'autogovern que defineix l'Estatut, sinó en la funcionalitat en l'exercici d'aquesta capacitat. Evidentment també manté una limitació inadmissible, a llarg termini, de l'àmbit d'autogovern. Però això, insistesc, no té res a veure amb la possibilitat d'exercir plenament i de configurar engatjadament el nostre autogovern en els àmbits en què això és possible ja amb aquest Estatut. I això és el que no ha fet el Govern Cañellas.

Però sobretot: Les insuficiències del nostre Estatut no són més greus que les dels Estatuts d'Autonomia de Cantàbria, Castella-Lleó, Astúries, Aragó o Múrcia, i a cap d'aquestes Comunitats Autònomes no ha sorgit a hores d'ara cap Plataforma Cívica per a reivindicar allò que els seus respectius Governos haurien d'haver fet. Per tant, cal suposar que, a diferència del Govern conservador de la nostra Comunitat Autònoma, ho han fet. En tot cas, sembla recomanable considerar la possibilitat que tinguin un Govern més competent, més hàbil i, sobretot, més ambiciós que el nostre, abans de caure en la supèrbia de creure que la nostra societat té un grau de maduresa superior a la cantàbra, castellano-lleonesa, asturiana, aragonesa o murciana.

¿Què vol dir autogovern?

Tampoc no seria sobrer aclarir què volem dir quan parlem d'autogovern. Sembla que la Plataforma entén que autogovern vol dir "Comandar a ca nostra", definició que realment no exigeix cap gran esforç intel·lectual, però que, segurament per això mateix, tampoc no aclareix gran cosa. Si un eslògan només ha d'esser concís i impactant, no hi ha dubte que aquest ho és. Però si també ha d'esser precís, la cosa ja s'embruta. Sobretot si el manifest que l'hauria de precisar re-

La plataforma, com a tal i ara per ara, no és, ni pot ser, ni un poder ni un contrapoder. (Foto Magdalena Soler.)

que ha tengut l'habilitat de consolidar-se fins al punt que avui disposa de la majoria absoluta en el Parlament. Durant aquests anys, el Parlament ha dictat moltes lleis, algunes d'elles

de l'autogovern. Però, d'entrada, res més, encara que certament no és poc.

Les insuficiències de l'Estatut

Els que no volen reconèixer aquest

sulta més aviat ambigu.

Amb més d'un vuitanta per cent de les exigències que es plantegen en el Manifest hi podem estar d'acord tots els que estimam el nostre poble i volem reforçar la seva personalitat pròpia i diferenciada dins el concert dels pobles europeus (eufemisme, entre molts d'altres possibles, per no dir "nacionalistes"). Clar que volem "que es reconguin al nostre poble els mateixos drets que als altres", o "que es desenvolupi plenament l'Estat de les Autonomies amb criteris federals", o fins i tot "confederals", o "que tots els pobles que l'integren disposin del dret a configurar el seu futur" (eufemisme per no dir "autodeterminació"). Clar que estam d'acord en establir els llaços especials amb els pobles que en el Manifest es defineixen amb un llarguíssim eufemisme per no dir "Països Catalans", que és el nom que a mi m'agrada. Però, perquè no parlar més clar? Per por que un o altre possible adherent es faci enrere? Idò, valent autogovern ens sortirà!

Llavors vénen les incongruències. Què vol dir que els nostres representants polítics "no depenguin d'interessos partidistes ni de cap altre tipus de fora de les Balears"? Pot esser un altre eufemisme, per no dir "volem esser independents", perquè si no, ja em diran com s'ha de fer per no dependre de tals interessos. Me sembla molt bé que hi hagi qui preconitza la independència, encara que jo fa temps que he arribat a la convicció que, en el nostre món, ja no n'hi ha, de països independents: Tots som interdependents.

En aquest sentit, jo fris d'esser interdependent d'un partit socialista europeu, i d'una economia integral europea, i d'una cultura europea, i d'un teixit social europeu. Record que els alemanys, quan encara no podien ni somniar l'enderrocament fulminant de l'aberració comunista, preveien que la reunificació alemanya només seria possible dins el context de l'Europa unida. Ells no han hagut d'esperar tant, però jo estic segur que la "independència" dels Països Catalans només serà possible dins la "interdependència" dels Estats Units d'Europa.

Seriositat vol dir saber exactament qui som, què significa el que feim i quines conseqüències té allò que demanam. (Manuel Cámara en una actitud reflexiva.) Foto Magdalena Soler.

Però, bé, si algú vol preconitzar la independència de vell estil, endavant. Però que ens ho digui clar i català. I sobretot, que no sigui incongruent. Perquè si les Balears han d'esser independents (perdó: si els nostres representants polítics no han de dependre d'interessos partidistes ni de cap altre tipus de fora de les Balears), a què ve llavors demanar "que s'estableixin llaços sòlids i estables amb tots els pobles d'Espanya"? Encara més sòlids i estables que l'actual "indisoluble unidad" de la "patria común e indivisible"? Com es vol eludir llavors la ineluctable dependència (interdependència, vaja, perquè avui, per mal d'entendre que resulti, independència, dependència i interdependència ja tot és el mateix!) dels interessos de fora de les Balears?

Sí a la reforma de l'Estatut

Aquestes incongruències ja fan pensar que no es coneix el contingut exacte ni es calibren prou les conseqüències d'allò que es demana. Però la prova més clara que això és així la constitueix el darrer punt del Manifest. Demanar "que els nostres representants defensin, i les Corts Generals aprovin, el text de reforma de l'Estatut d'Autonomia per a les Illes Balears aprovat pel nostre Parlament el gener de 1991", és una autèntica irresponsabilitat. I perdonau de l'enfado, com diuen a les rondaies

de Mossèn Alcover, però si jo he demanat que es parli clar, no tenc més remei que donar exemple.

El text que va aprovar el nostre Parlament va esser el resultat de la febril oficiositat de quatre il·luminats (repetesc: un, dos, tres i quatre; quatre Diputats que tenen nom i llinatges, i entre els quals vull puntualitzar que no n'hi ha cap del Grup Parlamentari PSM-EEM ni, òbviament, del PSIB-PSOE) que, impulsats per motivacions radicalment diferents que van des del convincent "perquè sí" fins a la més absoluta inòpia política i ideològica, varen arregar la majoria necessària per a aprovar el text del qual es demana la posada en vigor. Un text que, al meu entendre, no sols està farcit de barbaritats jurídiques i sobretot polítiques, sinó que, molt pitjor, no resol ni un dels problemes que s'han posat de manifest en l'aplicació de l'Estatut d'Autonomia en els nou anys de la seva vigència. I per a fer tal viatge no feien falta aquestes beaces. Ni aquestes ni cap altres, vaja.

Estic convençut que no hi ha cap persona de seny que conegui a fons aquest text que pugui desitjar que sigui aprovat i posat en vigor com a norma reguladora de l'autogovern de les nostres illes. Com és possible, idò, que persones de seny com són moltes de les que integren la Plataforma hagin acceptat que s'inclogui tal exigència en el Manifest? Només hi trob una explicació: Aquestes persones,

necessàriament, han de desconèixer el text que demanen que s'aprovi. Perquè ho demanen, si no el coneixen? La resposta podria ésser que varen confiar en el bon criteri dels seus representants, els Diputats. Explicació certament afalagadora per als Diputats, i confiança que jo desig que m'atorguin per a fer tot el contrari del que es demana: Jo, com a Diputat representant

definint-se clarament com a plataforma cívica, i per tant sense mesclar persones amb institucions, i sobretot amb institucions polítiques. Al meu entendre, ha estat un error promoure l'adhesió d'Ajuntaments a la Plataforma (i no parlem de demanar la del Govern, que ja sé que no ho ha fet la Plataforma), i trob que els partits que no s'hi han adherit han actuat

cia, la seva funció de suport a les institucions en la realització de l'autogovern. Suport vol dir, en aquest cas, ajudar les institucions que semblen que no ho entenen, o que no ho accepten, a entendre i a acceptar que tenim la voluntat decidida d'aconseguir l'autogovern, i plantejar alternatives d'actuació a les que semblen que no fan prou per aconseguir

Que determini el seu caràcter definint-se clarament com a plataforma cívica. (Foto Pere Carmona.)

dels ciutadans de Mallorca, de cap manera voldria defensar el text de reforma de l'Estatut que el nostre Parlament va aprovar el gener de 1991. Reforma de l'Estatut, sí. Però, per favor, aquesta reforma, no! De cap manera!

Peticions a la Plataforma

Per acabar (i que me perdonin els meus eventuais lectors, perquè, com sempre, m'he tornat allargar massa; encara que el tema és prou important, sens dubte ho són molt manco les meves opinions), resumiria les meves objeccions en les següents peticions a la Plataforma:

1. Que determini el seu caràcter,

correctament. Si és a ells, partits i institucions, a qui s'ha de demanar que actuïn, i en el seu cas se'ls ha d'empènyer, no seria lògic que fossin membres de la Plataforma. Això seria una espècie d'autopropulsió més aviat ridícula.

2. Que delimiti estrictament el seu camp d'actuació com a tal Plataforma Cívica, sense voler ésser, ni acceptar que la facin passar, ni per un poder ni per un contrapoder, perquè en tal cas la seva forma d'actuació, i automàticament la seva composició, hauria d'ésser molt diferent.

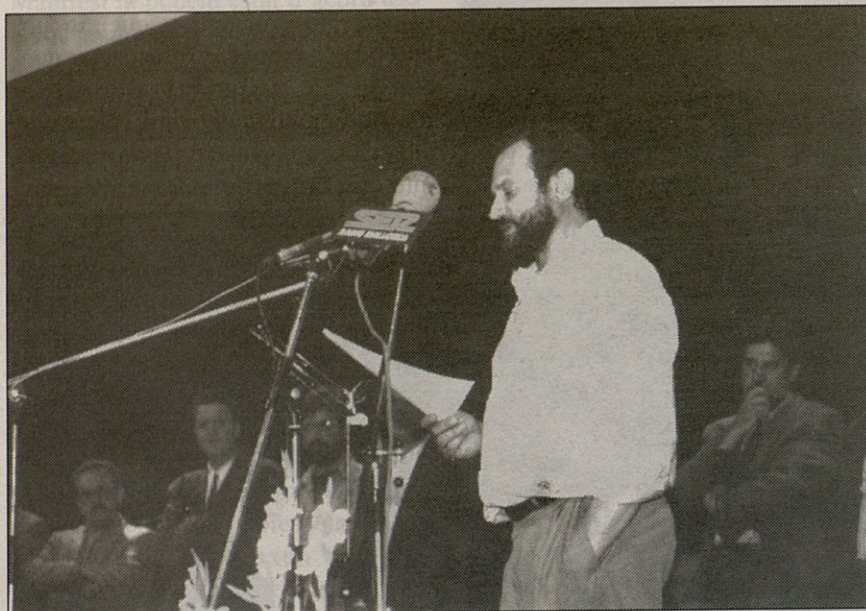
3. Que exercesqui amb plenitud, i si es creu necessari amb contundèn-

l'autogovern i es creu que haurien de fer més. O voldria dir també (si hi hagués cas a fer-ho, que jo crec que no) manifestar adhesió a l'actuació d'una institució que fes tot el que li correspon per aconseguir l'autogovern i es trobàs amb la incomprensió i la intransigència d'una altra que s'hi oposàs. El que en qualsevol cas no es pot fer és carregar les tintes en una direcció i diluir-les en una altra.

4. Que formuli més exactament els seus objectius, eliminant incongruències en el seu plantejament. Hi ha un cert grau de deshonestat en demanar o esperar adhesions a unes exigències formulades, deliberada-

ment o no, de manera ambigua. Si el que realment es vol fa reduir el nombre d'adhesions, perquè la refusen els qui voldrien anar més enllà o els que troben

i preses de postura, sempre avalades pel seny i el realisme. I consti que no estic recomanant prudència. Crec que va esser Jordi Carbonell qui va dir

Què vol dir que els nostres representants polítics "no depenguin d'interessos partidistes ni de cap altre tipus de fora de les Balears"? (A la foto Miguel Robredo en un moment de la seva intervenció.) Foto Pere Carmona.

que s'hi va massa, mala sort. Però sempre val més això que exposar-se que algú es consideri enganat i es deslligui públicament de la Plataforma per aquest motiu.

5. Que actuï de forma que es converteixi en un embrió de participació ciutadana, positiva i necessària sempre, però sobretot en el tema que es planteja la Plataforma. Més que presentacions a Madrid, com sembla que s'han projectat, i a les quals reconec que no veig inicialment gaire sentit, crec que seria millor una tasca de conscienciació cívica a través del debat i de l'elaboració de propostes

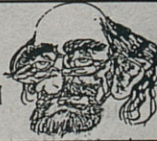
"que la prudència no ens faci traïdors". I tenia raó. Com la tenia la meua germana Aina quan va replicar "que la imprudència no ens faci suïcides", encara que a mi m'hauria agradat més que digués "que la temeritat no ens faci suïcides". Perquè a mi el que em preocupa és que la imprudència no ens faci fer una altra cosa. La meua recomanació seria: Que la imprudència no ens faci fer el ridícul.

6. Que iniciï la seva tasca de conscienciació estudiant a fons els defectes de funcionament de l'Estatut d'Autonomia que s'han posat de manifest en els nou anys de la seva

vigència, a fi de plantejar-ne una reforma que realment elimini tals defectes. No és prenentor que, quan es parla de reforma de l'Estatut, es pensi només en l'ampliació de competències i en la millora del finançament. Pràcticament ningú no parla del paper que haurien de jugar els Consells Insulars dins l'estructura final de la Comunitat Autònoma, de la problemàtica que provoca la identitat personal de Consellers i Diputats, de la necessitat d'una major durada dels períodes de sessions, o de les possibles alternatives a l'actual situació d'inseguretat econòmica i social dels Diputats, i algunes qüestions més que s'haurien de plantejar dins la nostra societat. Quin gran servei a la nostra pàtria illenca faria qui estudiàs seriosament aquests temes i proposàs solucions practicables! En aquesta feina, sense possibles equívocs, ens hi podríem trobar a títol individual moltíssims ciutadans de tots els partits.

Per què no començem per aquí, amics de la Plataforma? □

Sa Glosa
d'en Pere Gil

MOLTS D'ANYS!

A'els amics d'EL MIRALL,
que ho són d'Obra Cultural
els desig un BON NADAL
i d'ANY NOU bon començall.

Tots junts a LA PLATAFORMA
tant Ciutat com Part Forana
demostrant que som gent sana
i que tots tenim per norma
defensar el que ens agermana.

FEINA DE QUALITAT

Xisco
ARTS GRÀFIQUES

C. del Baix Riera, 1-B
Telèfon 24 03 86
07008 Palma

Plànols topogràfics Fotografies aèries

Plaça del Rosselló, 4-A,3r.

Telefon 72 33 56 07002 Palma de Mallorca

MALLORCA I EL DESCOBRIDOR DEL NOU MÓN

Entrevista amb Joan Miralles i Monserrat

JOAN ANTONI MESQUIDA I CANTALLOPS

El tema del descobriment d'Amèrica torna a tenir actualitat. Joan Miralles i Monserrat, catedràtic i director del Departament de Filologia Catalana i Lingüística General de la UIB, presenta en aquesta entrevista tot un interessant ventall de relacions entre la figura del Descobridor del Nou Món i les Illes Balears. Com a especialista en l'època medieval, ens parla de tot un seguit de personatges que ha trobat documentats a Mallorca i que, d'alguna manera, varen viure l'entrellat que va donar lloc a una de les fites històriques que més importància han tengut a nivell mundial. Tot això, a partir de les seves incansables investigacions arxivístiques que ha realitzat durant aquests anys.

- Com i quan us vàreu interessar pel tema d'en Colom?

Se'm fa difícil saber ara quan, exactament, em va cridar especialment l'atenció. Realment, quan crec que hi va haver un interès més manifest va ser a causa d'una conversa que vaig tenir amb en Rafel Bauzà Socies, que és el que sosté que ell mateix és descendent d'en Joanot Colom, el cap de les Germanies a Mallorca, i que en Joanot és fill del Descobridor. Record que això va ser una nit d'hivern que feia una fredorada. Mon pare em va dir: "Ha vingut en Rafel 'Rafela'" ('Rafela' és el malnom d'en Rafel Bauzà), que volia parlar amb mi. Vaig anar a casa seva i em va acompanyar a la sala gran i allà, a peu dret, em va contar la tradició, durant més de tres hores. Vaig quedar estupefacte, a part que jo no estava massa assabentat de certes particularitats de la història d'en Joanot Colom i d'en Cristòfol Colom. Em va sonar a cosa una mica estranya, però a la vegada suggerent. Jo, aleshores, estudiava a Barcelona; devia ser el 67 o el 68. Arran d'això en Joan Rosselló Lliteres (l'arxiver de la Cúria Diocesana) i jo vàrem escriure

un article. En Joan Rosselló li va fer l'arbre genealògic i va ser curiós ja que ell, Rafel Bauzà Socies, per línia materna entronca l'any 1538 directament amb en Miquel Socies, viudo, i amb na Graciosa Colom, filla de Joan Colom, de Sóller, *quondam*, és a dir, que ja era mort, que podia ser perfectament en Joanot Colom. Això és una cosa realment curiosa perquè la mare d'en Rafel era una dona analfabeta i, a més, el llinatge Colom no és un llinatge montuïrer, com sí que ho és de Sóller. Segons va dir ell, sa mare li havia revelat la tradició pocs dies abans de morir. De tota manera, en aquest article que vàrem publicar, inicialment a *Serra d'Or* i després a *Lluc*, simplement vaig exposar el que ell m'havia dit, vàrem adjuntar aquesta genealogia i després també posàrem el testimoni sumari d'un parell de persones que d'alguna

Llotja de la ciutat de Mallorca, devora la qual vivia Nicolau Esteva, boter i patró de nau, que navegà amb Colom en el segon viatge.

manera havien tengut algun tipus de relació amb aquest fet, per exemple el seu germà i d'altres. En Rafel és una persona suggestiva, seductora, un home molt llest que té una intel·ligència natural realment molt considerable i una bona làbia.

Aquell va ser el moment que em vaig interessar pel tema i vaig mirar quatre coses de Montuïri. Però en fi, com que jo, per altra banda, estudiava a Barcelona, després vaig tornar i em vaig dedicar aquí primer a ensenyar als col·legis de La Salle i Lluís Vives, després a la Universitat; tenia altres

problemes i ocupacions i ho vaig anar deixant. Però veig que últimament, a través d'un curset de doctorat que vaig fer, vaig "inocular el virus" d'interès per la figura d'en Colom als meus alumnes i els vaig fer observar una sèrie de fets, com la tradició que conta en Rafel Bauzà. En Jaume E. Amengual, un dels alumnes, el va

Amb ell varem anar a veure la documentació de l'arxiu de Sóller.

A part d'aquests dos articles del començament, no vaig fer res més perquè no vaig poder dedicar-hi més temps.

- I recentment, com heu tornat al tema?

Estic participant en l'empresa del PATROM (Patronímia Romànica), que és un projecte de diccionari de llinatges de la Romània començat a la Universitat de Trèveris a partir de l'impuls de Dieter Kremer, erudit alemany que va fer una tesi doctoral sobre els llinatges catalans d'origen germànic. Es formà un equip català, encapçalat per A.M. Badia Margarit i amb una certa representació territorial: jo represent les Balears, Emili Casanova el País Valencià, etc. Varem dir que havíem de fer uns talls sincrònics: un dels segles XIII-XIV, un del XVI i després partiríem del cens electoral del 1986.

Devers el juny del 89 vaig començar a mirar coses, si bé d'aleshores ençà sempre m'he interessat per qualsevol tema referent a en Colom, per exemple l'obra

Colom venç Colombo de Càius Parellada, altres coses de Castellnou, etc.

D'altra banda, vaig trobar una referència a un testament de Bartomeu Colom de l'any 1450, el vaig mirar a l'arxiu i hi vaig trobar unes dades realment curioses: aquest Bartomeu Colom fa hereu el seu fill Antoni i té una filla casada amb Polí Brondo. Després vaig saber que aquest Polí Brondo era germà d'un Jordi Brondo, cònsol dels genovesos i que Antoni Colom era cònsol dels florentins. Per tant a una mateixa família hi ha els representants del cònsol de Gènova i de Florència, cosa realment curiosa.

També vaig parlar amb n'Onofre Vaquer, de les poques persones que ha fet recerca d'arxiu.

Així doncs, si deixam de

banda el temps que hi vaig dedicar quan en Rafel Bauzà em va revelar aquesta tradició, ara fa quasi dos anys i mig que m'hi torn a dedicar, però amb moltes hores de feina i moltes hores de remenar documentació a l'Arxiu del Regne de Mallorca. Puc dir que m'he mirat totes les sèries del Consolat de Mar, d'on vaig partir, tota la sèrie de sac i sort, o sigui, d'eleccions, fins a 1530 i ara pràcticament m'he mirat tots els testaments de 1400 a 1530, de fet, me'n falten molt pocs. I no solament els testaments dels Colom sinó en general de tots els estaments més alts: cavallers, ciutadans, mercaders, i els d'aquells menestrals o gent de la part forana que he trobat especialment interessants.

- En aquests moments, heu publicat res referent al tema?

Ara com ara, he fet dues conferències (dia 12 de novembre d'enguany), una a la Universitat i l'altra a la sala d'actes de la Banca March; m'han fet una entrevista per a *El Temps* i ara ho volia donar a conèixer en forma d'article en alguna revista. D'aquesta manera, a més d'aquesta altra entrevista per a *El Mirall*, la gent es podrà assabentar una mica de què va la cosa. D'altra banda, aprofitaré els congressos a què vaig; ara, per exemple, me'n vaig a Londres, convidat per l'Anglo-Catalan Society, on, en lloc d'una conferència sobre cuina de l'Antic Règim, faré

Portal de l'església de la parròquia de Sant Nicolau, on hi havia bastants de genovesos i el casal dels Brondo.

anar a veure i realment va quedar absolutament seduït. El problema és que ha acceptat la tradició d'una manera completament acrítica. Un altre problema és que, a més, alguns anys després d'aquesta conversa que va tenir amb jo, en Rafel Bauzà Socies, va tenir una trombosi. A causa d'això, supòs que ell devia voler donar fe d'allò que havia rebut de tradició de sa mare i va escriure un llibre que es titula *Raíces de un pueblo*, que és una magnificació absolutament desbaratada d'allò que li havia contat sa mare, és a dir, que no s'assembla gens a la tradició que ell m'havia contat i que jo, per cert, tenc en una gravació llarga, d'ell i el seu germà Bartomeu.

En aquell temps també vaig conèixer en José María de Palacio y de Palacio, marquès de Villareal de Álava, erudit madrileny que descobrí que la família Vives era conversa.

Imatge de Sant Joan, recentment restaurada a iniciativa d'ARCA, de l'església que donava nom a la illeta on residia Nicolau Esteva.

aquesta sobre Colom ja que els interessa molt el tema.

L'any que ve, quan vagi a Berlín a unes jornades dedicades a Mallorca, també faré aquesta conferència, activitat que organitza l'Oficina Catalana de Frankfurt de Til Stegmann. I, si és possible encara, miraré de fer-ne alguna presentació al col·loqui de catalanòfils que es farà el pròxim mes de març a Venècia. A Gènova, l'any que ve, també s'organitzen uns col·loquis, on miraré de presentar-hi alguna cosa sobre el tema, així com el 1993 al col·loqui de la NACS (North-American Catalan Society). Estic pensant que, possiblement, seria convenient convertir en llibre la conferència que vaig fer ahir, seguint un esquema consemblant, però amb notes, etc., encara que això durà molta feina i no sé si tindrè temps, a curt termini.

- Ens podríeu argumentar, a grans trets, els principals punts en què es basa la vostra teoria?

El que és evident és que hi ha una connexió demostrada documentalment entre diversos personatges que giren entorn del Descobridor i Mallorca, i en general, les Illes Balears. Per exemple, al codicil testamentari de Colom, fet dia 19 de maig de 1506, un dia abans de morir, apareixen diversos personatges com en Lluís Centurió, en Paulo Di Negro i en Baptista Espínola, que pertanyen a tres de les grans famílies genoveses importants. Totes elles, curiosament, d'alguna manera es troben documentades a Mallorca des de pràcticament el segle XIV, i potser fins i tot d'abans, especialment la família dels Centurions que al segle XV fins i tot tenien casa a Mallorca. I els genovesos tenien a Mallorca una presència important, sobretot a la parròquia de Sant Nicolau.

Però no solament són les famílies que estan documentades aquí, sinó que curiosament en Lluís Centurió apareix en contacte amb tres persones de la ciutat de Mallorca: en Joan Bartomeu, mercader important mort el

1470 a Nàpols, a l'inventari del qual es diu que en Lluís Centurió li devia doblers; també apareix en relació amb en Joan Vidal i en Ramon Vidal, dos conversos mercaders importantíssims perquè estaven en relació familiar i

Església de Monti-Sion, a la parròquia de Santa Eulàlia, que a principis de del S.XIV fou una de les sinagogues de la ciutat de Mallorca.

econòmica amb les famílies Pardo i Santàngel. La família Pardo era la gran fortuna de Mallorca d'aquell temps, eren conversos procedents de València. Per exemple, a la talla de 1478 consta que n'Esclarmonda Pardo, casada amb en Joan Bertran, són els que han de pagar més perquè tenen més. Aquestes són famílies que acaben malament perquè la Inquisició les condemna, com és el cas d'Esclarmonda. En Ramon, pare d'en Joan, estava casat amb una Pardo i en Joan Vidal estava casat amb una Santàngel. Ja és sabut que en Lluís de Santàngel va ser el que va pagar el gruix principal de la primera expedició d'en Colom.

A més, almenys un fill d'en Joan Bartomeu, en Francí o Francesc (que és el mateix) era procurador d'en Joan de Coloma. Aquest Joan de Coloma era secretari del rei Ferran i el qui signa les Capitulacions de Santa Fe, que s'estableixen entre els reis i en Colom. De connexions d'aquest tipus, n'hi ha moltes. Això pel que fa a en Lluís Centurió.

Pel que fa a n'Espínola i a en Di Negro, igualment hi ha contactes. En Baptista Espínola, concretament el que surt al codicil testamentari, no l'he trobat mai, aquí, però en Paulo Di Negro o Pollo Di Negro, apareix curiosament l'any 1483 com a propietari d'un balener que va a cercar sal a les salines d'Eivissa.

Pel que fa a en Lluís de Santàngel i a la família dels Lacavalleria, que són dues de les grans famílies de conversos que varen ajudar en Colom, puc dir que en Lluís de Santàngel està documentat aquí diverses vegades en relació a aquests grans mercaders, uns conversos i altres no conversos, que pul·lulaven per la ciutat.

A més, en Lluís de Santàngel té dos germans: en Jaume i en Galceran. En Galceran apareix a la talla de 1478, la primera talla de la ciutat de Mallorca que es conserva. Aquestes famílies Santàngel i Lacavalleria, justament, tenen una relació estreta, familiarment parlant, amb la família Pardo. La família Pardo era com el pal de paller de

tot l'entrunyellat de conversos rics i poderosos a Mallorca. Aquestes famílies cercaven recer en els Pardo.

Cal dir que les famílies Pardo, Santàngel i Lacavalleria, sobretot els Lacavalleria i els Pardo, són pràcticament els únics que traspassen la barrera de la Inquisició castellana imposada aquí el 1488 i que aconsegueixen casar-se amb gent que no són conversos, amb membres de l'aristocràcia.

Per tant, hi ha una connexió entre els genovesos i diversos mallorquins d'aquell temps, i també entre aquests Santàngel i els Lacavalleria. Igualment hi ha relacions amb famílies importants com la família Vives. Concretament els avis d'en Joan Lluís Vives, tant el patern com el matern, tenen una connexió amb Mallorca de tal manera que, fins i tot, tenen casa aquí. És molt possible que aquest avi se n'anàs de Mallorca a partir de l'existència de la Inquisició. De fet, hi ha algun membre de la família Vives

que fou condemnat a Mallorca per la Inquisició a finals del segle XV.

Seria interessant investigar com es produeix la diàspora d'aquests conversos i quins tipus de relacions hi ha entre alguns membres de la diàspora i el moviment erasmista. Un dels grans erasmistes valencians, en Pere-Joan Oliver, nascut a València i mort el 1553, era d'origen jueu i mallorquí. El llinatge Oliver és un dels que apareixen entre els condemnats per la Inquisició i és un d'aquests llinatges de conversos, o sigui, que hi ha persones o famílies de llinatge Oliver que són conversos. S'ha de dir que el tema dels conversos, pel que fa al segle XV, està poc estudiat i realment és el segle fonamental perquè a partir de 1391, en què els jueus canvien el nom, fins pràcticament a 1492 és quan es cou tot, són cent anys interessantíssims. És un fenomen curiós perquè els jueus, quan es canvien el nom, agafen els d'aquelles persones que d'alguna manera han actuat de protectors seus, sigui perquè són veïns seus, han tengut relacions comercials amb ells o perquè han adoptat el nom del bisbe, per exemple, com és el cas d'en Sanchis Muñoz o els Descatlar o de tants d'altres.

És clar que en un primer moment, als segles XV i XVI, o fins i tot més envant, tothom distingia quins eren uns i quins eren els altres, quins eren els aristòcrates i quins eren els conversos. Però amb el temps s'han mesclat i ara ja és difícil destriar-los. De la mateixa manera que els esclaus; al segle XV he trobat, per exemple, almanco 4 antics esclaus que són Colom de llinatge: en Jordi Colom, en Martí Colom, n'Antoni Colom i un altre.

Un altre tema és el d'en Nicolau Esteva, que fins ara només sabem que apareix en aquell document de 1494 que fa fer en Colom per fer dir a la tripulació que Cuba era terra ferma i no era una illa; un dels signants és en "Nicolás Stefano, tonelero mallorquín", que no és altre que en Nicolau Esteva, casat amb una tal Agnès i que vivia segurament al carrer dels Boters

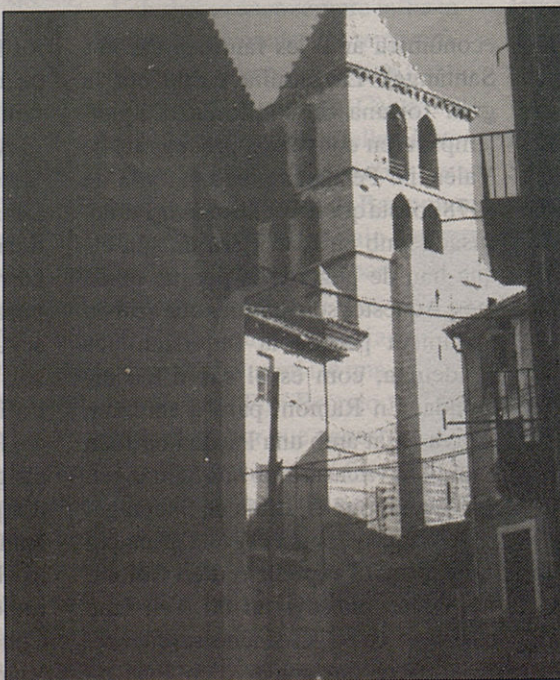

Part alta del passeig del Born per on passava la Riera cap a la mar. Prop d'aquest punt hi havia la llotja dels genovesos i el casal dels Brondo.

perquè apareix a la talla de 1478 a la illeta de l'església de Sant Joan. Son pare nomia també Nicolau Esteva, sa mare Catalina, i era calafat, i almenys tenia un germà, que nomia Bartomeu.

Després he documentat també, d'una manera crec que bastant suficient, l'existència d'una família Colom a la ciutat de Mallorca, formada per mercaders i ciutadans, antics drapers del segle XIV, que també s'havien dedicat tradicionalment a la navegació i al corsarisme, activitat

navegava en pla de corsarisme, "tenia accions" a les caravel·les i a les naus per treure'n profit: "barca aturada no guanya nòlits". La Inquisició, almenys en part, fou la culpable de l'estroncament d'aquesta activitat econòmica i, naturalment, el corsarisme. Antoni Colom és el membre patrici d'aquesta família i un personatge important perquè va ser jurat en diverses ocasions, va ser morber a la famosa pesta de 1475, cònsol de Florència i conseller en diversos anys per l'estament de ciutadans, etc. Té, almanco, dues intervencions que estan reportades al Gran i General Consell, d'un gran interès: una es refereix a la reflexió que fa sobre la Inquisició que en aquells moments es vol imposar aquí, cosa que pot representar una minva del comerç, ja a la baixa; això és una manifestació que fa justament l'any 87, pocs anys abans de morir (l'any 1494). En una altra ocasió fa un comentari molt curiós i interessant en què diu que la gent de Mallorca, amb tota aquesta crisi que hi ha, ha volgut pujar d'estament: els mercaders han volgut pujar a ciutadans, els ciutadans a cavallers, etc. I això ho pot dir precisament per ell, perquè ell mateix havia estat mercader i després va passar a ciutadà. Tot

Església de la parròquia de Santa Creu, on vivien mariners i gent de mar en general i d'on era parroquià Nicolau Esteva, boter i patró de nau.

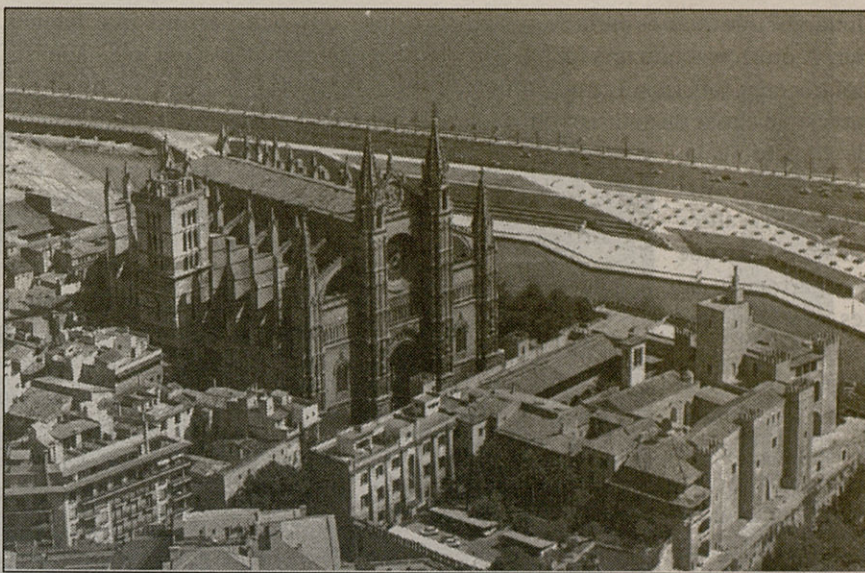
compartida, per altra banda, pràcticament per tots els mercaders i bona part dels ciutadans, i qui no

això són, per tant, indicadors de la situació socio-econòmica realment interessants.

D'altra banda, n'Antoni Colom era un personatge addicte, de manera ben clara, al rei Joan II. És curiós que son pare, Bartomeu Colom, a partir del segon dels tres testaments que va fer, deixi de parlar pràcticament dels altres fills i només parli de n'Antoni. Pareix que tenia la voluntat de desheretar els altres fills en benefici de n'Antoni, a qui va fer hereu universal. S'ha de dir que no sempre es feien hereus universals, sinó que de vegades també es feien hereus a parts iguals, encara que els qui solien sortir-ne beneficiats eren els fills mascles.

Un altre punt fa referència a dues notícies del corsari Columbo, corsari del rei de França que atacava les naus mallorquines, i les venecianes del rei de Nàpols. Això és interessant perquè es pot assegurar que no és cert allò que va dir en Jaume Riera Sans, en el Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes tot just celebrat a Alacant, que aquell avís del corsari Colom que havia trobat en Carreras Candi de l'any 1473 sigui una falsedat, ja que a Mallorca es pot trobar en diverses ocasions a la sèrie del Gran i General Consell, una sèrie fidedigna, i també tenç notícia d'altres referències a aquest corsari en altres sèries documentals.

Un altre apartat és la menció que fa Bartolomé Colón al quart viatge a un tipus de gra "que nace en las Islas

La Seu i l'Almudaina i les seves immediacions. En la capella de Sant Bernat foren enterrats diversos membres de la família d'Antoni Colom, ciutadà.

Balears", que sembla denotar un coneixement directe, *in situ*..

En un principi, com que no trobava el testament d'aquest Antoni Colom (i que jo sàpiga ningú no l'ha trobat), pensava si hi havia alguna possibilitat que fos el pare del Descobridor, però després he anat trobant les filles i els fills i realment no ho pot ser perquè aquest home tenia un fill mascle, en Bartomeu, que apareix encara l'any 1518. Per tant, no pot ser en Bartolomé Colón ja que sabem que aquest va morir a Santo Domingo l'any 1515. I la resta són filles, casades amb membres de l'aristocràcia local de la ciutat de Mallorca.

Alguns documents que vaig repartir en fotocòpia a les conferències són el codicil testamentari, uns fulls de la talla de 1478 on es podien veure els veïns de les persones en qüestió, unes referències als censals i a les rúbriques de certs notaris, i això permetia veure també la relació de caire comercial que s'establia entre ells. Un altre feia referència a aquesta intervenció d'Antoni Colom sobre la Inquisició, etc.

En resum, voldria dir que aquesta recerca que he fet durant aquests dos anys i mig es fonamenta en diversos pilars bàsics. Un d'ells és l'anàlisi dels censals, l'entrunyellat que

conformen els que tenen els censals i els diversos cessionaris que hi apareixen a continuació. Això permet veure el tipus de relació comercial i de caire econòmic. Un altre és l'anàlisi minuciosa de les talles, de la de 1478, la de 1483 i la de 1512. D'aquesta manera es veu on vivien els individus en qüestió i els veïns que tenien, fet molt indicatiu. Un altre és l'anàlisi de la sèrie de sac i sort, que permet veure, a nivell polític, el tipus de relació que hi ha i el tipus de càrrec que ocupa aquest individu. Així es veu que, per exemple, si algú ocupa càrrecs de 1462 a 1472 és perquè indubtablement és un personatge addicte a Joan II, cosa ja indicativa. La part més feble, que encara em falta molt per mirar, són els inventaris, que permeten reconstruir la vida quotidiana d'una manera exactíssima i contenen dades molt interessants. Per exemple, si un té una carta nàutica o un llibre, tot l'hi posen, etc.

Per tant, capbreus de censals, talles, eleccions d'oficis, testaments i inventaris són cinc pilars interessants. A part d'això, evidentment hi ha les mateixes actes notariales que permeten veure de manera clara les relacions que tenen els individus que giren entorn d'aquell notari, ja que hi ha una certa especialització notarial: hi ha notaris que es dediquen al món de la marineria, altres es dediquen més a la part dels pagesos, per exemple. He de

Carrer d'en Morei. Sembla que les cases de l'esquerra fan part de la illeta d'Antoni Colom.

dir també que quan es parla de notaris, pareix que tots tenim una idea que els notaris eren tots rics, i resulta que hi havia tota classe de notaris: n'hi havia

de l'aristocràcia, com el notari Porqués, i d'altres més modestes que s'encarreguen de les actes en què intervé gent pagesa o menestral, etc. La gent que es dedica a la marineria tenen encara una major especialització, és molt difícil trobar dades, són més pocs els notaris que s'hi dediquen. És clar, tractant-se de gent que navegava molt, vol dir que

s'aturava poc a terra, i no apareixen documentats tantes vegades com per exemple un ciutadà o un cavaller, que viu més *in situ*.

- Amb la investigació que heu realitzat fins ara, quines conclusions, de manera esquemàtica, presentaríeu?

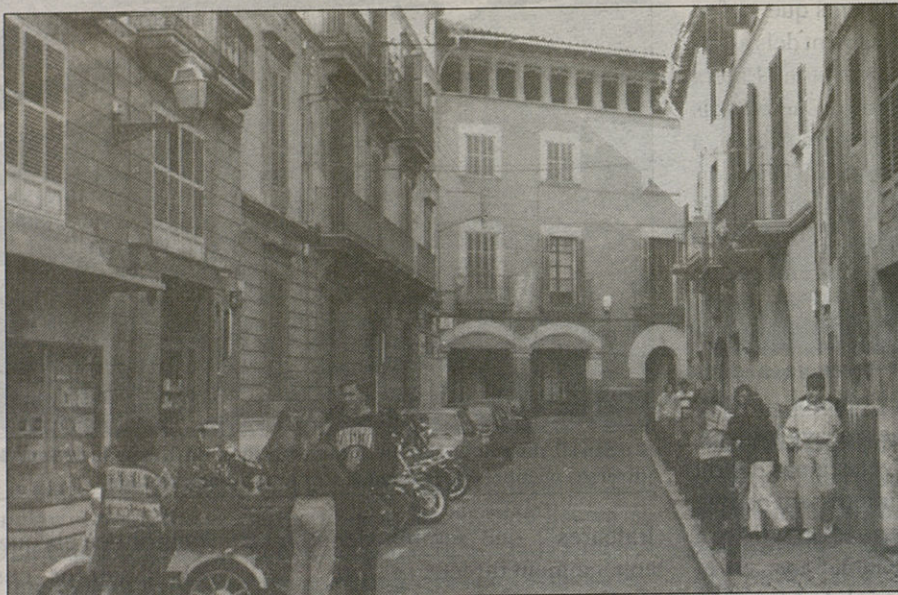
Que, indubtablement, hi ha una connexió amb Mallorca de diversos genovesos i de diversos conversos que d'alguna manera estan en relació amb en Colom. I, d'altra banda, que existeix una família Colom relacionada amb Gènova i amb Florència, així com amb el món del corsarisme, que vivia a la ciutat de Mallorca i que ja es dedicava a aquestes activitats des del segle XIV.

Després, que a la ciutat de Mallorca almenys hi havia un dels personatges que va acompanyar en Colom al segon viatge: en Nicolau Esteve, boter i patró de nau.

- És a dir, que amb aquestes dades recollides fins ara, encara no es pot dir quin és exactament l'origen de la figura d'en Colom?

No, jo no m'atreviria a dir-ho.

Supòs que una persona que hagués trobat tantes dades com jo en aquests moments, ja diria que en Colom era mallorquiníssim i fill d'aquesta família

Carrer del Call, a l'antic call major de la ciutat de Mallorca. Les cases de l'esquerra sembla que fan part de la illa de cases d'Antoni Colom.

Colom. Jo no dic això. A més, jo segueixc pensant que els genovesos són, de fet, ara com ara, els que tenen

Carrer de Sant Bartomeu, a l'antic call menor de la ciutat de Mallorca, on tenien algunes cases els antecessors familiars d'Antoni Colom.

una documentació més fidedigna o més assumida per part dels colombistes actuals. Pens que certes afirmacions que s'han fet contra la tesi del Colom genovès són febles, per exemple la qüestió de la llengua

que parlava o escrivia, sobre la cronologia d'en Colom (se sap que en Colom genovès, per les referències que se'n tenen, va néixer l'any 1451).

Se sap que son pare era teixidor, consta també com a *tabernarius*, etc. Però és que no hem d'oblidar que en aquella època existeix una certa pluriocupació per part de moltes persones. De vegades es troba el mateix personatge com a mercader, com a draper, etc. Per exemple, un sastre (professió típica dels conversos d'aquella època, com la de teixidor de vels, calceter, botiguer) pot figurar com a mercader ja que 'sastre' pot significar també traficant de teles. De la mateixa manera que la frontera entre menestral i mercader no és tan fàcil d'establir. L'ofici de draper, per exemple, ja està quasi a frec de la condició de mercader.

- A més de la vostra tesi existeixen bastants més teories sobre l'origen del Descobridor. Quines són aquelles que, segons el vostre criteri, tenen més credibilitat i que són realment més científiques?

La tesi del Colom genovès es basa en el document Asseretto i en alguns altres documents notariais. Si el document Asseretto és autèntic (i he de dir que no l'he vist ni l'he analitzat mai), no hi ha dubte que en Colom era genovès. En aquest sentit, és un document interessant, perquè data de 1479 i diu que en Colom es

troba a Gènova i que l'endemà se n'ha d'anar a Lisboa i parla del sucre de Madeira que té l'empresa de Paulo Di Negro per la qual treballa. Tot això són massa casualitats: s'ha de pensar que en Colom, en aquella època,

efectivament vivia a Lisboa; s'havia casat amb na Felipa Muniz de Pelestorello, de bona família, son pare de la qual havia estat el responsable de Porto Santo, aquella illa que hi ha prop de Madeira; aquestes famílies Centurió, Di Negro, etc. són les que apareixen al codicil testamentari.

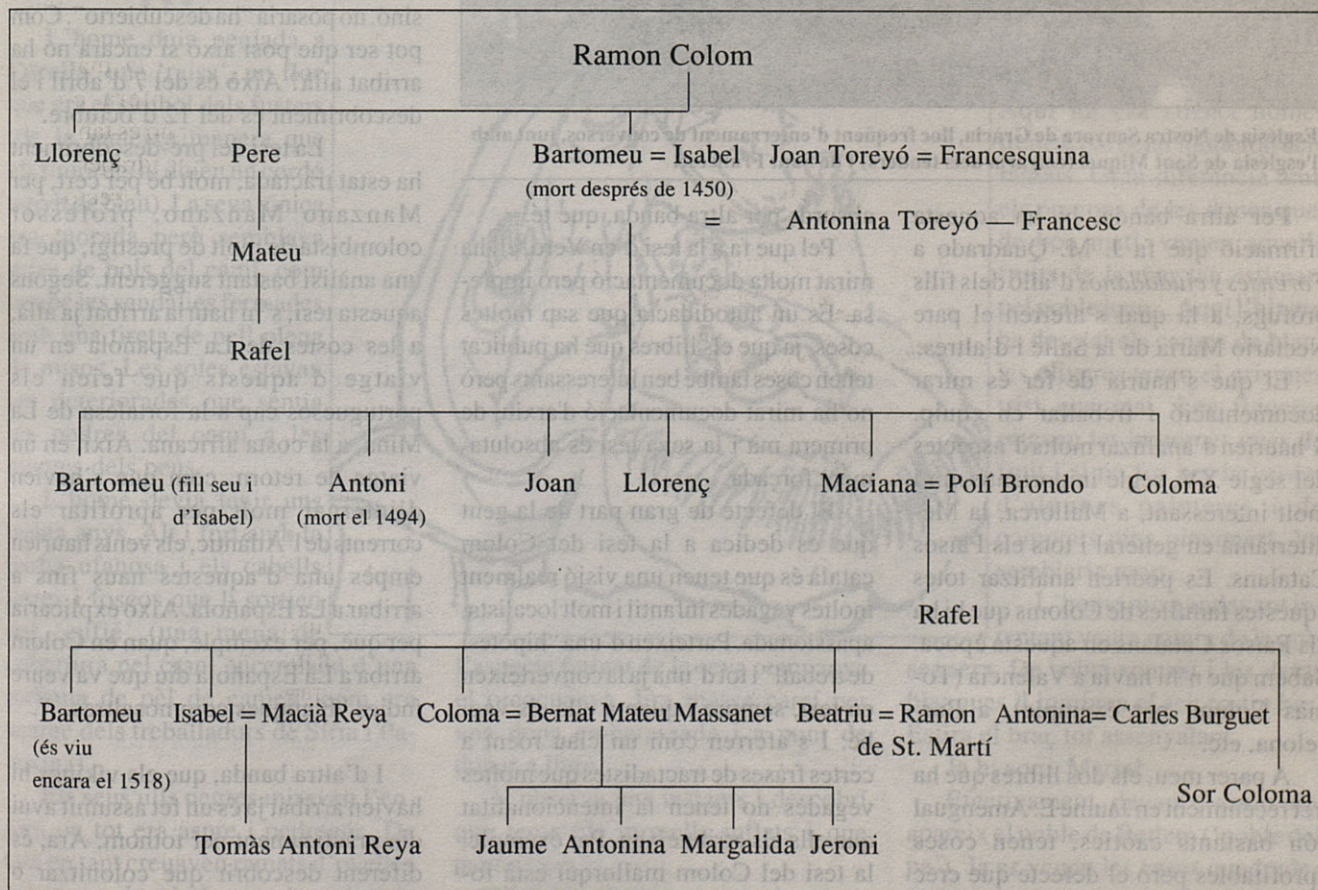
Ara, si el document Asseretto és una falsificació tardana, perquè n'hi ha molts, de documents falsificats, crec que la nació que més versemblantment pot ser la pàtria d'en Colom seria la pàtria catalana, entenent 'pàtria catalana' tot allò que és de domini lingüístic i d'àrea cultural catalana, sigui Catalunya, València, Balears, o sigui Nàpols o Sardenya. Evidentment, a partir d'aquell brou de cultiu que he descrit, no seria gens impossible que sortís de Mallorca una família Colom, dedicada des del principi a accions de corsarisme, etc.

Les tesis que defensen un origen balear d'en Colom han estat sostengudes tradicionalment per gent que no ha mirat documentació. És a dir, en

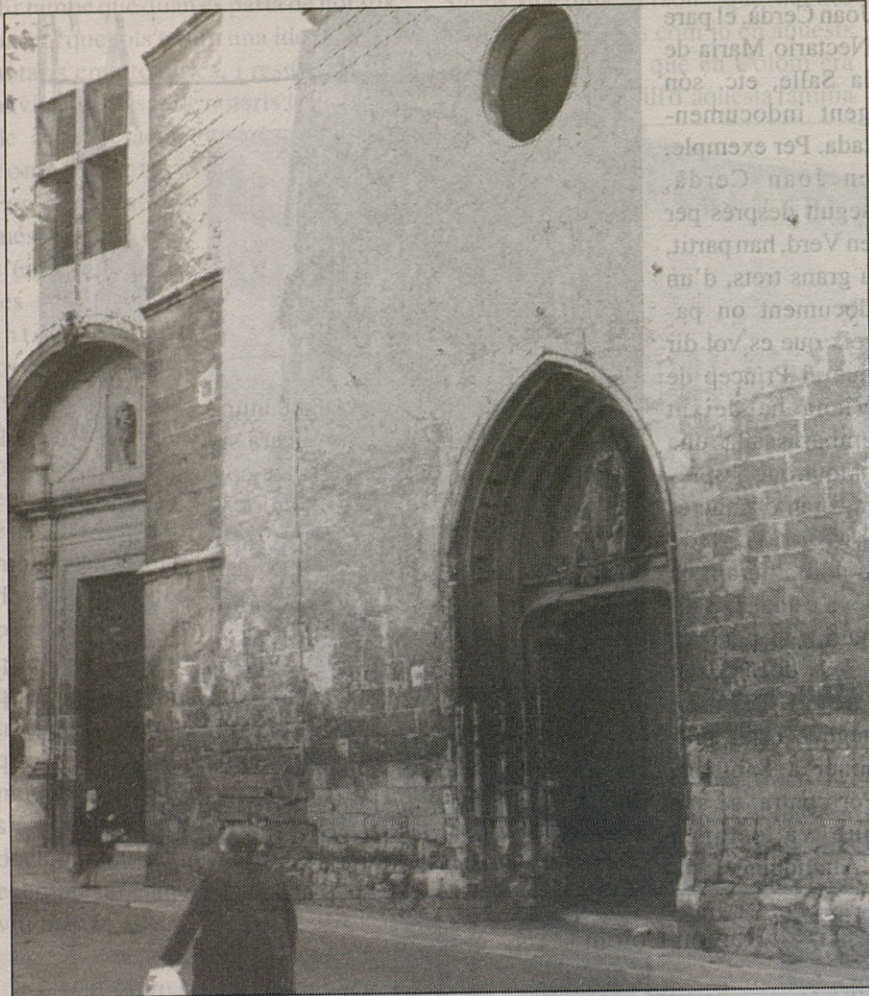
Joan Cerdà, el pare Nectario Maria de la Salle, etc. són gent indocumentada. Per exemple, en Joan Cerdà, seguit després per en Verd, han partit, a grans trets, d'un document on pareix que es vol dir que el Príncep de Viana ha deixat embarassada una al.lota, que després ja li fan dir que és una Margalida Colom, durant la seva estada a Santuari, que, per cert, no està documentat que el Príncep hagués estat presoner a Santuari. Per contra, se sap que va estar a l'Almudaina.

Carrer dels Boters, on vivia Nicolau Esteva.

Arbre genealògic, incomplet, de la família d'Antoni Colom, ciutadà, mort el 1494, que ocupà diversos càrrecs entre els quals jurat i cònsol dels florentins. El seu cunyat Polí Brondo era germà de Jordi Brondo, cònsol dels genovesos.

Església de Nostra Senyora de Gràcia, lloc freqüent d'enterrament de conversos, junt amb l'església de Sant Miquel (cofraria dels tenders) i de Sant Francesc.

Per altra banda, hi ha aquesta afirmació que fa J. M. Quadrado a *Forenses y ciudadanos* d'allò dels fills pròfugs, a la qual s'aferren el pare Nectario Maria de la Salle i d'altres.

El que s'hauria de fer és mirar documentació i treballar en equip. S'haurien d'analitzar molts d'aspectes del segle XV, segle importantíssim i molt interessant, a Mallorca, la Mediterrània en general i tots els Països Catalans. Es podrien analitzar totes aquestes famílies de Coloms que hi ha als Països Catalans en aquesta època. Sabem que n'hi havia a València (Tomàs Colom, per exemple), a Barcelona, etc.

A parer meu, els dos llibres que ha tret recentment en Jaume E. Amengual són bastants caòtics, tenen coses aprofitables però el defecte que crec que tenen és que donen com a bona la tradició d'en Rafel Bauzà però sense esporgar-la dels aspectes increïbles i

absurds per altra banda, que té.

Pel que fa a la tesi d'en Verd, ell ha mirat molta documentació però impresa. És un autodidacta que sap moltes coses, ja que els llibres que ha publicat tenen coses també ben interessants però no ha mirat documentació d'arxiu, de primera mà i la seva tesi és absoluta-ment forçada.

El defecte de gran part de la gent que es dedica a la tesi del Colom català és que tenen una visió realment moltes vegades infantil i molt localista, apassionada. Parteixen d'una "hipòtesi de treball" i tot d'una ja la converteixen en tesi, sempre i quan a ells els vagi bé. I s'aferren com un clau roent a certes frases de tractadistes que moltes vegades no tenen la intencionalitat que ells els atribueixen. Per exemple, la tesi del Colom mallorquí està fonamentada, en gran part, en l'afirmació esmentada que fa en Quadrado a *Forenses y ciudadanos* sobre els

possibles fills pròfugs d'en Colom i a partir d'aquí s'enfilen d'una manera extraordinària.

- Què opinau sobre la hipòtesi del pre-descobriment?

Pens que el pre-descobriment, de cada vegada té més adeptes entre els especialistes. I és perquè, d'alguna manera, aquella afirmació que s'havia fet, per part dels primers cronistes, del "piloto desconocido" ha de tenir alguna cosa de cert. El que sí és evident és que, a les mateixes *Capitulacions de Santa Fe*, signades el 7 d'abril de 1492, consta textualment a l'encapçalament: "...las cosas suplicadas e que vuestras altezas dan e otorgan a Cristóbal de Colón en alguna satisfacción de lo que ha descubierto en las mares oceanas y del viaje que agora con la ayuda de Dios...". És molt possible que en Colom, per fer servir els seus arguments, mostràs o digués alguna cosa palpable, com pot ser una carta nàutica o alguna altra cosa, que inclinàs la balança. Perquè sinó, no posaria "ha descubierto". Com pot ser que posi això si encara no ha arribat allà? Això és del 7 d'abril i el descobriment és del 12 d'octubre.

La tesi del pre-descobriment ha estat tractada, molt bé per cert, per Manzano Manzano, professor colombista de molt de prestigi, que fa una anàlisi bastant suggerent. Segons aquesta tesi, s'hi hauria arribat ja allà, a les costes de La Española en un viatge d'aquests que feien els portuguesos cap a la fortalesa de La Mina, a la costa africana. Així, en un viatge de retorn, com que s'havien d'internar molt per aprofitar els corrents del l'Atlàntic, els vents haurien empès una d'aquestes naus fins a arribar a La Española. Això explicaria per què, per exemple, quan en Colom arriba a La Española diu que va veure índies "blanques com nosaltres...".

I d'altra banda, que els vikings hi havien arribat ja és un fet assumit avui dia pràcticament per tothom. Ara, és diferent descobrir que colonitzar o exterminar, que és el que va passar. Realment, l'extermi dels indis i de la seva cultura és una història trista.

NADAL

Un bell conte vell

MARIA DOLORS CORTEY

Molts detalls d'aquesta narració poden semblar fruit de la fantasia o del desig de "semblar diferent". També poden torbar la visió dels fets coneguts de sempre. És el resultat de la recerca feta per l'acadèmic francès Daniel Rops amb l'ajuda de coneguts erudits, etnòlegs, hebraïstes, arqueòlegs, teòlegs i gent especialitzada. Amb aquestes dades hem procurat obtenir el reportatge més important de la història, el fet succeït aquella nit del naixement d'un infant anomenat Emmanuel i dit Jesús.

L'home duia penjada a l'orella una 'raisa', un floc que era el símbol dels fusters (de la mateixa manera que els tintorers hi duïen un cordó tenyit de blau). La seva túnica era morada però semblava grisa de pols del camí, com també les sandàlies fermades amb una tireta de pell plena de nusos. Les soles estaven tan deteriorades que sentia les pedres del camí a les plantes dels peus.

L'home devia tenir uns trenta anys. Alt i fort amb la barba ufanosa i els cabells llargs i foscos que li sortien del 'cufié' (una mena de

cobertura pel crani encerclada d'una rotllana de pèl de camell, com era usatge dels treballadors de Síria i Palestina).

Els seus ulls negres miraven l'entorn on tot era aspre i pedregós. De tant en tant creuaven ramats d'ovelles i el pastor els saludava amb un gest de la mà. Grups de gent els passava al davant amb ganes d'arribar al poble.

Tots obeïen les ordres de Quirinus, manat de Roma i Governador de Síria. Tothom estava obligat a empadronar-se al lloc d'origen. Roma ho exigia per conèixer noms, oficis i riquesa de cadascú. Era un control d'impostos i d'homes per convertir-los en soldats quan convingués. L'home va aturar-se per reposar uns instants i descarregar l'embalum que portava a l'esquena. Sabia que era convenient arribar al poble abans de fer-se fosc. Però

reien donant ànims a l'home. Es deia Maria i encara no tenia vint anys, quinze o setze com a màxim. Anava vestida de color blau amb una roba gruixuda que l'embolcallava tota fins cobrir-li els cabells llargs i foscos. La cintura, que era com per agafar-la amb dues mans, ara era plena. Els palmells de les seves mans amanyegaven el ventre fecund mentre contemplava aquell paisatge tan diferent del de Judea i Galilea, tan dolços i rials, amb llurs anèmones i ciclàmens, amb la murtra i el llentisc... On eren els pescadors del llac de Tiberíades que cantaven a l'arribar amb les barques curulles de peix? Aquí tot era silenci només trencat pel belar monòton dels ramats. Gran diferència amb els pregons de les dones que, de bon matí, venien aquells fruits de la mar tan estimats pel poble jueu... Aquí l'hivern ha desolat els camps de blat i les oliveres tenen el gris més trist que mai. Les figueres estenen les branques nues de fruit i si no fos per la verdor d'algunes palmeres i de comptats pins pinyoners, tot semblaria mort.

L'home mira endavant intentant veure enmig de la polseguera. De sobte somriu i les dents blanques il·luminen el seu rostre bru. Estira el braç tot assenyalant.

Ja hi som, Maria!

Efectivament, davant els seus ulls apareix el poble de Betlem ('poble del pa'). Ja es veuen les cases quadrades amb els terrats de tova, les palmeres dels patis i els carrers estrets.

El poble no és molt gran i tothom

l'aspecte fatigat de la seva companya el preocupava. Era massa camí per una dona embarassada i a punt de donar a llum.

L'observà uns instants i descobrí que tenia els turmells inflats i que panteixava.

Malgrat el seu estat i el cansament, semblava una nena. Els seus ulls clars -daurat raïm madur- som-

diu que no es troba hostatge enlloc.

Josep i Maria ja arriben al poble. A les portes hi ha grups de soldats que vigilen i aturen a tot el qui vol entrar. Malgrat les fogueres, el fred es deixa sentir i van embolicats amb les clàmides vermelles i de color ocre clar.

Qui sou i de quin poble veniu?

Venim de Nazaret per inscriure'ns. Jo em dic Josep i la meua esposa Maria. Sóc de la tribu de David.

Que potser sou levita? Sou alt i prim i teniu el nas llarg com ells...

No. Ni sanedrí, ni sacerdot, ni tan sols levita. Ni sóc savi, ni poderós. Només sóc un treballador, un fuster israelita...

El soldat, que té ganes de conversar, se 'ls mira. La dona ha romàs unes passes endarrera i ara es recolza a la paret. Els ulls semblen més profunds per la gran pal·lidesa de les galtes.

Bé, ja podeu passar, tot i que em sembla que aquesta nit dormireu a

Hem caminat tot el dia i no podem més.

Els homes, després de mirar-se els uns als altres, l'orientaren. Si podia pagar, allí a prop hi havia un hostal i, potser, hi trobarien un lloc. Els altres estaven plens a vessar ja feia dies, a tot el poble.

Josep i Maria es dirigiren cap a un carrer que feia pujada i tenia un reguerol d'aigua bruta al bell mig. També hi havia molta gent que s'aturava davant les parades dels venedors de dàtils, de matons i de mel, que oferien les mercaderies amb pesantor de mosques d'estiu.

Grups de treballadors vestits com Josep, amb túniques de lli i el "cufi" tradicional, aprofitaven l'estada a Betlem per cercar feina. Els venedors de catifes i de perfums cridaven les excel·lències de llurs productes amb l'ampul·lositat imaginativa dels orientals. Corrués de camells carregats caminaven lentament sense ni tan sols escoltar els crits dels amos que s'esgargamellaven intentant fer-los

L'art arquitectònic del poble d'Israel ha fet poques variacions en vint segles. Els textos antics que el descriuen deixen endevinar la certesa d'aquesta afirmació. L'hostal seria una edificació quadrangular amb un primer pis que servia de dormitori als que volien fer-hi nit. A la planta baixa, una sala de grans dimensions amb arcades, tot emblanquinat. Als angles, els familiars de l'amo vigilaven la bona marxa. Servents amb gerres petites omplien les que havien de ser servides als clients. Les àmfores de gran cabuda s'alineaven a la paret i segons el color de les tapadores, de fusta, es coneixia la qualitat del vi. Les taules eren llargues i tenien bancs als costats. A la part del darrere hi havia les cuines i la quadra pel bestiar, aquesta de grans dimensions. Una paret d'uns tres metres d'alçària ho encerclava tot. Figueres de moro, per la part de dins, formaven una paret atapeïda, en evitació que algú pogués entrar al recinte una vegada l'haguessin tancat.

l'aire lliure. Ja sabeu que aquí teniu un foc per escalfar-vos...

Després de remerciar-lo, entren al poble i es troben davant una gran esplanada que és la plaça, i que està molt concorreguda. La gent fa grups cridaires i gesticulants. Però callen a l'apropar-se algun desconegut.

Josep va apropar-se a un grup d'homes, que va deixar de parlar. Els demanà on podria trobar allotjament per passar-hi la nit.

anar més de pressa. Les dones s'encaminaven a la plaça per omplir les gerres a la font i les que pujaven carregades ho feien més a poc a poc, però sense perdre mai l'equilibri del recipient damunt el cap.

Josep -que tenia més coratge que no pas dracmes- va entrar molt decidit a l'hostal. Coneixia prou bé els costums de Galilea i de Judea. Calien llargues converses i laborioses discussions per aconseguir alguna cosa. En aquest cas, allotjament.

L'hostaler estava servint un plat

del "menjar dels caravaners" (saltamartins assecats al sol i ben capolats amb salsa de vinagre) a un home de barba blanquinosa que semblava tenir la bossa plena. No parà molta atenció i sense ni gairebé mirar, digué:

Si voleu quedar-vos a sopar cal esperar una estona. Però si es tracta de passar la nit, ni somiar-ho. No hi cap ni una agulla, va dir tot mirant el floc que penjava de l'orella de Josep.

Aquest, endevinant-li el pensament, replicà: -Puc pagar-vos. O si us estimeu més que faci alguns treballs del meu ofici... Podria reforçar-vos aquestes taules i aquella biga. O fer-vos una pastera. No és per lloar-me, però treballó bé i molt de pressa.

Em sap greu per la vostra muller. Però ja ho podeu veure, no hi ha lloc. Amb això de l'empadronament estem sempre així, la meitat del país viatja, sense comptar-hi els estrangers... Mireu digué assenyalant la cua de gent que volia instal·lar-se sota el porxo de pedra, n'hi ha de Galilea, de Mesopotàmia, de Judea, de Capadòcia, de Frígia, de Cireu... Amb tota aquesta gent jo hauria de disposar d'un hostal quatre vegades més gran.

De sobte l'home va callar. Maria asseguda al banc tenia el mirar llunyà i les mans que reposaven a la falda li tremolaven. Els ulls foscos tenien, ara, l'angoixa de la mare. Després de reflexionar uns instants, l'hostaler digué:

Només puc oferir-vos una cova que tinc no molt lluny d'aquí on hi guardo els animals. No us mancarà palla per fer un jaç i, almenys, no passareu fred. No puc oferir-vos altra cosa...

Josep va remercier-lo tot pensant que, després de tot, era preferible una establia que passar la nit al descobert i més ara que s'havia girat un vent fred i desagradable.

Poc a poc s'encaminaren cap a la cova que, efectivament, no estava molt allunyada. Era petita i acollidora i només l'ocupaven dos ases i un bou.

El cansament de Maria era tan gran que s'assegua a terra i va tancar els ulls mentre Josep apilonava la palla. El llum d'oli que els havia deixat l'hostaler penjava d'un clau i feia que les ombres s'allarguessin per les parets. Es repartiren les magres provisions i menjaren sense gana perquè estaven massa cansats i la reacció els feia tremolar. A més, per la porta hi entrava el vent gelat. Lentament s'agenollaren per fer una curta pregària, com els era habitual.

Seguidament Maria va enretirar-se al fons de la cova, que semblava més resguardat del vent, mentre Josep sortia a fora per endevinar l'hora. La lluna estava molt enlaire i semblava d'argent polit.

Tens fred, Maria?, va demanar-li tot entrant. Ja veig que sí... Me'n vaig a l'hostal i demanaré alguna cosa per abrigar-te, unes pells potser...

I se'n va anar ràpidament pel caminet que davallava fins a l'hostal.

La sala estava plena de gent que no tenia lloc per dormir i passaven l'estona escoltant un fariseu que feia discursos amb aire de savi. Deia que estava completament segur d'entrar al regne de Déu perquè sempre havia observat les regles d'una faiso admirable i amb tota escrupolositat. Alguns dels que l'escoltaven feien comentaris en veu baixa i més d'un lluitava per no mostrar un somriure mofeta.

Mentre l'hostalera era a cercar els abrigalls, Josep se'l va escoltar amb els ulls enriolats. Com que tenia la barba espessa no se li veien les dents que maldaven per lluir. També li feia gràcia aquella seguretat tan llunyana als humils.

Al cap d'una estona ja tornava

pujar el camí i les pells que portava als braços li proporcionaven una escalforeta molt agradable. Aixecà els ulls al cel i va veure una estrella més grossa i molt més lluenta que les altres, que semblava que havia de caure molt a prop. Josep va arrencar a córrer.

A la porta de l'estable va romandre astorat. El cor li fugia del pit, les mans li tremolaven i les cames no volien obeir-lo.

que ara reposava als seus braços.

Caminant poc a poc, Josep s'hi va acostar. L'infant va moure els braços com si volgués donar-li la benvinguda. I l'home va agenollar-se per besar-li els peus. Com si els pèls de la barba li fessin pessigolles, el nadó va aixecar les cames, joganer...

La mare tenia llàgrimes als ulls però també els seus llavis somreien. Els dos ases i el bou s'hi aproparen més. Aquell Déu Omnipotent, aquell Senyor de totes les coses era un infant molt petit... I de fora entraven unes bufades de vent que feien ballar el llum d'oli. Tots tres animals s'acostaren al seu entorn i es posaren a alenar fort.

Maria i Josep, a segon terme, resaven amb les mans plegades. El vent s'havia aturat i hom diria que una música especial davallava de molt enlaire i s'anava difuminant en arribar a la terra. El llum romania immòbil i Maria cantava suaument una eterna cançó de bressol. Era com si el món s'hagués aturat. Era la Pau. □

També els rics estaven obligats a l'empadronament, però ells no anaven a l'hostal. Tenien un lloc anomenat "serrall de caravanes" en el qual podien reposar i menjar còmodament. També ells malfiaven de la presència de desconeguts. No en va feia més de cent anys que totes les tribus d'Israel s'havien unit per resistir davant Roma. Dos-cents mil jueus hi moriren. D'aleshores ençà quan un jueu es creuava amb un soldat del Cèsar, en el seu mirar i no veure s'hi endevinava el menyspreu més profund. Tots temien els romans i els seus espies.

Sense ajuda de cap dona, tota sola, Maria -aquella nena del somriure dolç i els ulls de color de raïm madur- havia posat al món un fill, un infantó

(Conte inèdit al nostre país. L'autora l'ha publicat només en francès, en una edició de París.) (Les xilografies han estat cedides amablement per la Llibreria Ripoll.)

Alcoi. XVè Aplec excursionista dels països catalans

PEPA CANYELLES

Durant els dies 1, 2 i 3 de novembre, s'ha celebrat a Alcoi el XVè aplec excursionista dels Països Catalans. Cada any, centenars d'excursionistes d'arreu es retroben a algun indret de les terres catalanes. Enguany ha estat el Centre Excursionista d'Alcoi l'organitzador de l'encontre, dut a terme amb el desig de reafirmar la nostra comuna identitat històrica i cultural.

Romandre alguns dies en aquests paratges significa, al cap i a la fi, conèixer-los un poc més. Som a l'Alcoià, i gaudim de la muntanya tot caminant a través del temps.

El terme d'Alcoi, abans de l'arribada de les tropes catalano-aragoneses, representava tan sols un grapat, no més d'una desena, de lligams de parentiu, constituint petites alqueries. Amb l'arribada dels colons cristians (1249), els antics habitants es venen desplaçats fins que el procés culminà amb la fundació de la vila d'Alcoi. Ben aviat el poble es protegí amb muralles i fossats que delimitaren el nucli urbà. El setge que unes tropes granadines li posaren (1304) motivà la creació d'una eixampla fortificada adossada a la part sudoccidental de la vila, anomenada Poble Nova de Sant Jordi. La població d'Alcoi ja estava, aleshores, totalment consolidada.

Mariola 1991

Durant tot el divendres arribaren colles d'excursionistes d'arreu. Instal·lats a l'alberg o en tendes de campanya, els excursionistes ompliren l'esplanada del Preventori, i aquell tranquil racó de la serra que ens havia rebut, als mallorquins, la nit anterior, esdevingué altre cop un lloc de topades, de músiques i dolçaines, de cares noves, veus conegudes, bullícia,

enrenou, tràfec d'alternatives.

Tota la zona rep el nom general de "Preventori" a causa de l'edificació que encara es conserva. L'edifici s'inicià al llarg dels anys 50, gràcies a la

sobre la serra de Mariola que, orientada de SO a NE, representa una de les serres més extenses del País Valencià. Massanet subratllà el valor cultural i el sentit simbòlic i mític que representa

Lliurament de la senyera al Grup Excursionista de Mallorca i a la Secció de Muntanya de Pollença.

col·laboració ciutadana, i fou un sanatori infantil que es construí com a prevenció de malalties pulmonars, endèmiques del terme d'Alcoi. Avui aquest indret ha esdevingut lloc d'ensarbarjo.

Després de la presentació i de la inauguració de l'aplec s'encetaren tot un seguit d'activitats culturals, esportives i lúdiques. Xerrades com les de Carles Maria Massanet (bibleg)

pels habitants d'aquestes comarques, que no poden permetre que desaparegui en nom d'un desenvolupament i d'un benestar malentesos. La gradual urbanització de la serra, principalment als termes de Bocairent (on ja se celebrà el XIè aplec) i de Banyeres, els incendis forestals i la proliferació de pistes i de camins constitueixen les principals amenaces a la serra de Mariola.

Casa de neu d'en Miquel

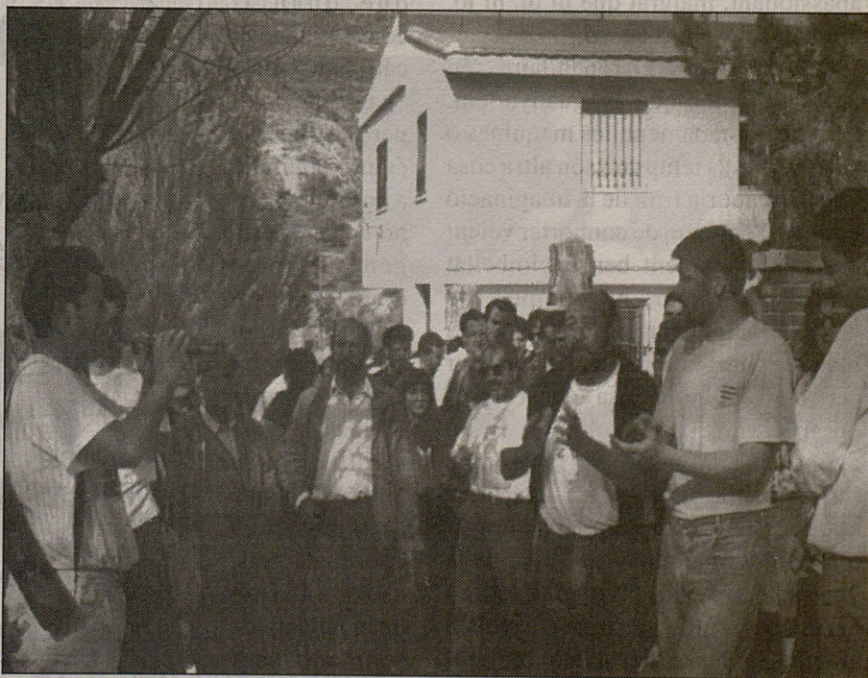
Conversa de Josep Ma Segura (arqueòleg) sobre l'impacte del comerç de la neu a les muntanyes. Aquest tipus de comerç es documenta als arxius des del s. XVI fins als inicis del s. XX. D'aquella activitat comercial, en la qual la muntanya hi jugà un paper fonamental, tan sols en resta avui el record llunyà dels darrers nevaters, testimonis de la desaparició d'aquesta professió, i la presència de nombroses "caves" o cases de neu (el catàleg de dipòsits de neu al País Valencià ens permet conèixer l'existència de més de 280 edificis inventariats) que conserven, esponeroses, l'estructura arquitectònica, tan lligada al relleu traçat per la història de l'home a la natura. La toponímia, sempre fidel informadora, serva la petja d'aquest antic comerç.

I la participació de Josep Guia (lingüista i professor de la Universitat de València) sobre comarques i nació, des d'una perspectiva constitucional catalana. Guia expressà la necessitat de reivindicar un territori per a un país conformat per un mapa de fronteres difuses.

L'aplec és presentat, doncs, com un marc d'actuació que ens permet conèixer les diversitats comarcals d'un únic país.

S'aprofità l'ocasió per fer conèixer l'associació cultural "La Brúixola" (per no perdre el nord!), d'àmbit

nacional català, que pretén abraçar gent de tot el país, de Salses a Guardamar i de Fraga a Maó, i comprendre'l arreu. Presentació de

A cop de dolçaina

documentals com "L'odisea de la natura en el món d'Omar", a càrrec de Miquel Abad (periodista). Visites culturals al centre de la ciutat. Excursions arreu de la serra: ermita de Sant Cristòfor (amb dos camins per arribar-hi, a peu, des d'Alcoi), barranc del Cint, font Roja, Castellar, Serreta. I el que mai no pot mancar després d'una

jornada més aviat espessa, el foc de camp, guspies, fum i dolçaines tot plegat, i els mallorquins capdancers de les vetllades, engrescats i engrescant les vesprades valencianes. Hi col·laboraren El Regall, d'Ontinyent, i El Baladre, de Muro, al temps que Ovidi Montllor i Toti Soler hi aportaren la seva absència. És clar que tampoc no hi podia mancar la paella a l'albada.

Aplec 92: Mallorca

I també com cada any, se celebrà l'assemblea d'entitats, que enguany cal assenyalar especialment pel fet que es decidí, de bell nou, acomplir el XVIè aplec a l'illa. Aquest proper aplec serà el quart que s'organitza a Mallorca (Lluc, Binifaldó, cala Murta). Així és que enguany, durant l'acte de cloenda, es lliurà la senyera al Grup Excursionista de Mallorca i a la Secció de Muntanya de Pollença.

Acomiadam la vila d'Alcoi amb el

rebuig a actes que pretenen enterbolir aquesta sana voluntat de viure la nostra catalanitat, any rera any, també a la muntanya. Rebutjam actes com l'incendi provocat vora el receptor pels qui encara desconeixen la nostra realitat històrica i cultural. L'únic foc que volem és el foc d'una nit de dolçaina. □

Cargol treu banya i no et fiïs d'Espanya

RAFEL CRESPI I RAMIS

Si l'Honorable President Cañellas en comptes d'haver estudiat a Deusto hagués estat alumne de Pons i Gallarza a l'Institut Balear, i per tant pertànyer a la centúria passada, ara probablement els llibres de literatura li dedicarien una miconèua d'espai i formaria part de la caterva, això sí, reduïda, dels prohoms de la Renaixença Mallorquina. Això, amic lector, anant bé. Ja sé, perspicax com ets -i un poc malèvol, tot s'ha de dir- que ara mateix penses que no hauria arribat ni a glosador. Tant se val! Fer història-ficció és sempre un entreteniment apassionant, malgrat que ni tu, ni jo, ni ell ens posem d'acord.

Glosador, poeta o rondallaire... en el canvi segur que hi guanyaríem. Però, dissortadament, les màquines o els túnels dels temps no són altra cosa que una cabòria fruit de la imaginació infantil. I ens hem de conhortar veient el nostre president ben encimbellat dalt d'un tractor, en comptes de distreure's intentant enfonyar pilotes blanques dins el forat del "green" per cert, com és que no posa aquest esport de moda?, els ecologistes li ho agrairíem, i, ja que hi som, no promou l'agroturisme actiu per a executius extenuats d'estrés, talment com els americans s'han inventat el joc de la guerra: això és, que els clients xermin els marges, cullin garroves o espolsin ametles a les ordes d'un majoral ferreny; bé, deixem'ho... De tota manera, allà on ens sorprèn més el seu bucolisme pagesívol és en el llenguatge, tot un discurs més propi d'en Pere de sa Xuia que d'en Bernadet fill de rei, certament. Així s'enfurisma contra els socialistes i parla de l'aspra i dura experiència de la desmamada, com s'exalta contra l'espoli a què ens sotmet el govern central i rememba el geni dels foners.

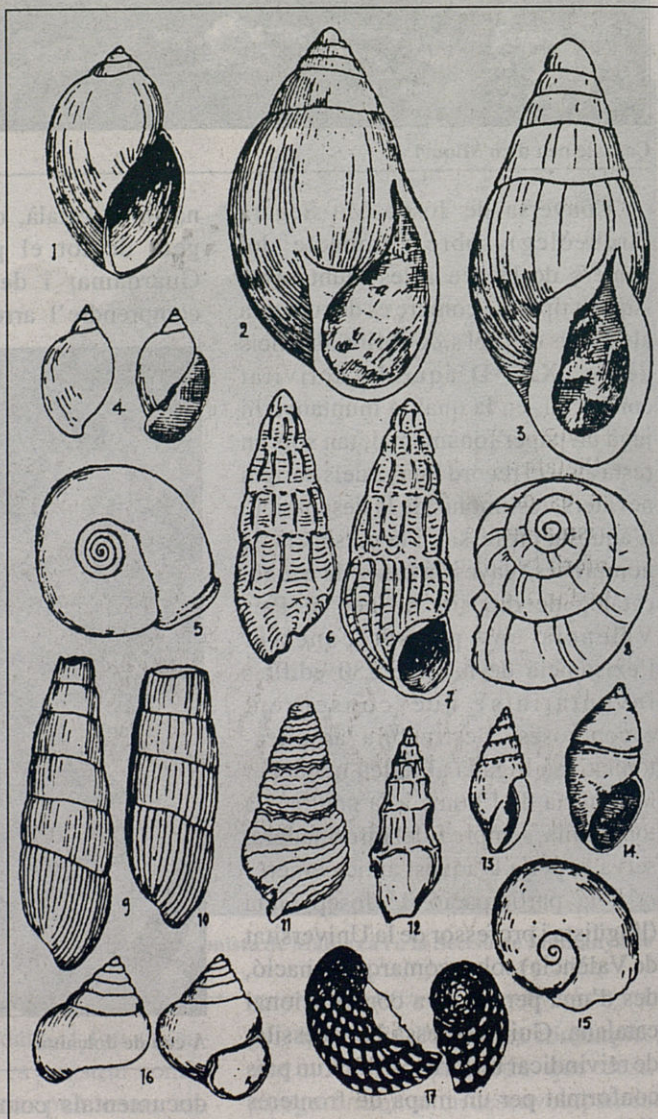
Tot un prodigi verbal per acostar els conceptes d'alta política a la sensibilitat popular, un exemple digne d'esser esmentat pels pedagogs. I no només ho predica aquí, sinó que ho exporta a la Meseta més closa, a Valladolid.

Hauria pogut explicitar el seu discurs posant l'exemple de l'estruç, l'animal que quan li convé amaga el cap sota l'ala i "passa de tot", però no, l'estruç és un animal aliè a nosaltres i que no ens desperta gens ni mica d'afectivitat. En canvi, el cargol sí. Qui no ha cercat cargols els dies de pluja tardoral? Per això va dir que els illencs érem com els cargols, que sabíem quan havíem de sortir a pasturar i quan ens havíem de recloure dins la nostra closca envoltada de mar. (Tot per explicar que els illencs sabem, en el seu moment, també, reivindicar allò que és nostre.)

És, ben mirat, un discurs contradictori. En el fons i en la forma.

Així, tan aviat parla d'apallissar invasors ressuscitant genis somorts com el de Joanot Colom, com parla de caragolets prudents i emporuguits.

Potser és el discurs del ner-

Cargols dels estrats arqueològics de Mallorca estudiats i dibuixats per Guillem Colom.

viosisme, de no saber conjuminar unes ànsies nacionalistes que suren de dins el seu propi clos electoral amb la servitud messetària que imposa esser l'impotent mèdium d'un partit

centralista i espanyol; el nerviosisme d'haver de triar, gairebé per irreconciliables, entre el "rebossillo" de n'Aina Cohen o la "peineta" de n'Estrellita Castro. Per això, cada dos per tres, queixaleja l'opinió pública, per tal que des de Madrid se'n temin, dient que a Mallorca no hi ha nacionalisme però que n'hi haurà si no li fan cas. Un discurs victimista, però d'un victimisme ben allunyat del que practica Pujol. Pujol el legitima amb la força del nacionalisme. Cañellas, errat de comptes a parer nostre, legitima el seu discurs amb l'amenaça de la naixença d'un possible nacionalisme si no se l'escolta. Segurament Cañellas li té tanta por com des de Madrid mateix. Per això l'ofereix, ulls clucs i temorenc, com un perill, com una bubota indesitjable. La tàctica ens sembla errada. És com aquell que amenaça amb un càstig que tanmateix sap que no tindrà coratge d'imposar. Potser a Madrid ja saben que ell està més acoquinat que ells. I amb aquest bagatge poc es pot reivindicar per molt que de passada els vulgui afuar les reivindicacions de la Plataforma. Potser seria hora que fent ús de la majoria que té i del carisma que gaudeix, en comptes d'oferir bubotes que li fan també por, s'hi familiaritzi, se les faci seves i pugui ofrenar-les com a estendards brillants i resplandents.

Potser, si així ho fes i ho fes de veritat, faria una mica més de veta que el famós protagonista de la contarella que ell amb tant d'enginy ens sabia recomtar "Es bous a mi no em fan por".

P.S., a títol de suggeriment. Si no fos tan contradictori ara no hauria quedat mut davant l'entrevista de Jordi García Candau quan diu que qui vulgui Ràdio-4, que la financii. El seu partit també ha presentat mocions demanant-ne la reobertura, per tant s'hauria de sentir menystingut i fins i tot insultat quan García Candau atorga tot el protagonisme de la reivindicació de Ràdio-4 al PSM i a l'OCB. Potser aquest mutisme forma part de l'argument d'aquest sainet impresentable que el nostre president s'ha entossudit a representar. □

Tribut per a un instrument de corda

SANTI ADROVER (FOTO DE TONI MARTORELL)

Después de mi concierto, suelo acercarme al borde de la escena, dar gracias a la concurrencia por su bondadosa acogida y despedirla diciendo: "Amigos míos, no soy yo joven resistente de ochenta años, sino la guitarra, de frágiles curvas femeninas, quien se siente muy cansada..." Andrés Segovia.

La XV edició del *Concurs Internacional de Guitarra Andrés Segovia*, ha tenguut lloc aquests darrers dies de novembre a Palma, patrocinat per "Sa Nostra".

Amb una important participació de països i concursants, el nivell es pot considerar de gran categoria. La dotació del Premi era de 850 mil pessetes i el prestigiós jurat el presidia Narciso Yepes. Els concursants havien de superar tres proves: una eliminatòria, una altra selectiva i la final. Ja a les prèvies (celebrades al Centre de Cultura "Sa Nostra"), era clar que el jurat tendria dificultats per decidir-se perquè la qualitat dels concursants era del tot satisfactòria. Després de les jornades dels dies 26, 27 i 28 el jurat va declarar finalistes Margarita García (Espanya), Zoran Dukic (Iugoslàvia) i Laura Young (Canadà).

Arriba la nit del dia 30. Tres parells de mans han de fer sonar l'instrument. L'acústica de l'Auditorium serà el primer testimoni, l'altre la gent que omple la sala magna.

Comencen les notes, els acords. Margarita García juga amb variacions capritxoses sobre un tema de Paganini, fa una invocació i provoca la dansa recordant Joaquín Rodrigo.

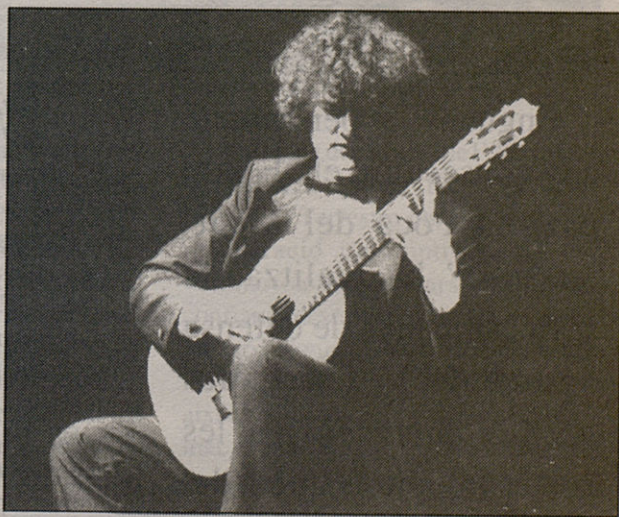
Zoran Dukic demostra el seu academicisme i la seva tècnica, com a la fase prèvia, però amb més sentiment. Interpreta Ciaccona BWV 1004 de Bach i un Fandango (de "tres piezas españolas") de J. Rodrigo. Finalment, Laura Young vol deixar també un bon record. Un Andante i

Allegro (de la segona sonata per a violí) de Bach, Júlia Florida de A. Barrios i, amb gran suavitat Diari de Che Guevara de Vaclav Kucera.

Tots han estat bé i tranquils malgrat la seva joventut. El jurat es retira a deliberar. La Capella Mallorquina ocupa momentàniament l'escenari durant la inquietant espera.

Per partida doble, "la guitarra de fràgils corbes" ha gaudit del tacte dolç d'unes mans també femenines. Però, tal vegada, els membres del jurat deuen haver cregut que Zoran Dukic és el més músic de tots tres...

El guanyador repeteix. Les seves mans llargues i fines tornen tocar la guitarra. El resultat pens que és intrascendent. Triomfa l'instrument.

Zoran Dukic, guanyador del Concurs Andrés Segovia.

Com deia aquests dies Narciso Yepes, "la música és un miracle, i és normal que agradi la guitarra, és petita i té un formós so musical". A mi m'hauria agradat que per acabar la nit "El Maestro" pujàs a l'escenari i mostràs el seu art amb *El concierto de Aranjuez*. En una altra nit de tardor, potser...

Que no pateixi el maestro Segovia, la guitarra no es cansa si té l'escalfor d'unes mans com les seves. Per sort ens queden les de Yepes i les d'aquests joves prometedors.

A qui pertanyi, gràcies. Actes com el *Concurs Andrés Segovia* són els que donen prestigi cultural a una ciutat. □

Vellmarí 91

MACIÀ BLÀZQUEZ

Els membres de l'expedició (de dreta a esquerra: Toni Mestre, Joan Miquel González, Xisco Avellà i Macià Blàzquez). Espectacular fons de la costa verge on habita el vellmarí al Marroc. (Foto: M. Blàzquez)

Enguany, i per cinquè any consecutiu, el "Fondo para la Foca del Mediterráneo" ha realitzat la seva campanya de defensa i estudi del Vellmarí (*Monachus monachus*) a les costes mediterrànies del Magreb.

Alguns detalls sobre la singularitat de l'espècie

El gènere *Monachus* (dins la família dels Fòcis) es completa amb altres dues espècies de mamífers marins d'aigües temperades i tropicals: la foca d'Hawaii (*Monachus schauinslandi*) que és objecte d'estrictes plans de preservació i recuperació per part de l'administració dels EE UU; i la foca del Carib (*Monachus tropicalis*) que es dona oficialment per extingida després de les matances que introduïren els

conqueridors europeus al continent americà.

Les dues espècies supervivents del gènere *Monachus* són les de poblacions més mermades de les 18 espècies de foques que hi ha al món. La població estimada de la nostra foca mediterrània, el vellmarí, és d'entre 300 i 600 exemplars, distribuïts al llarg de les costes de l'Egeu, l'Adriàtic i el nord d'Àfrica.

Fins no fa molt, el vellmarí era ben conegut a les nostres illes i a tot el llevant de la Península Ibèrica. Però

**Viajes
MARTEL S.A.**

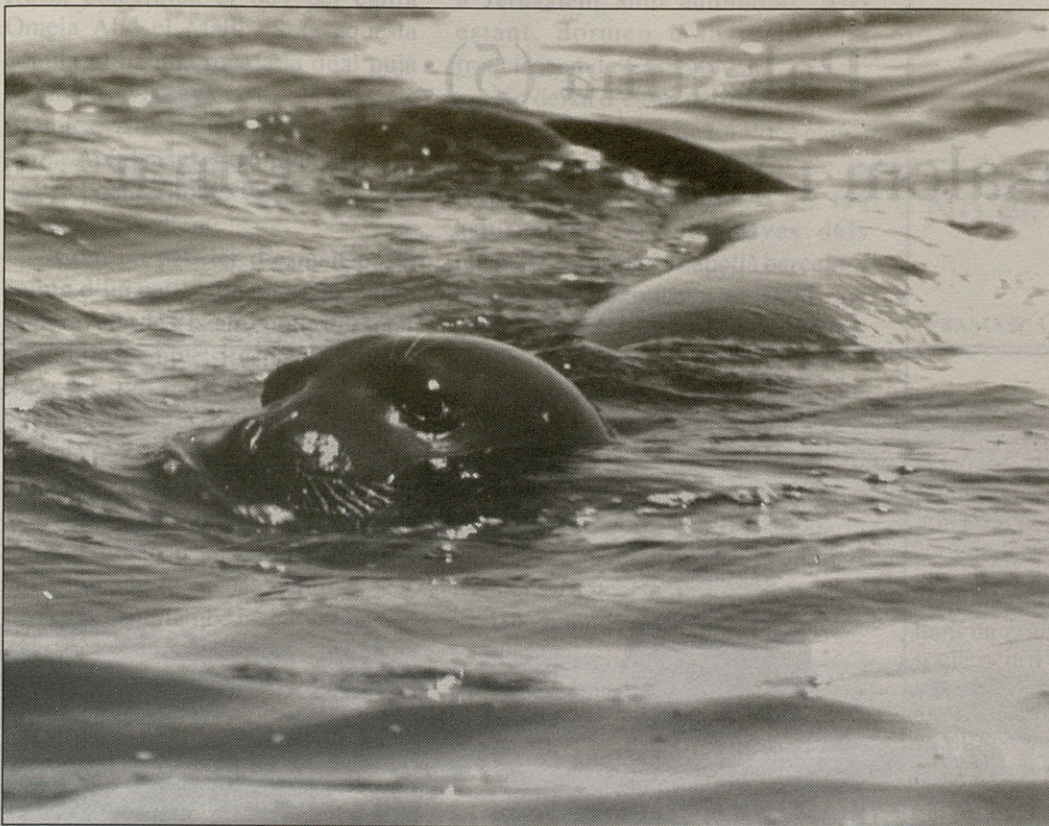
G.A.T. 271

**LA SEVA AGÈNCIA DE VIATGES
A LES ILLES BALEARS
I ARA TAMBÉ A LES CANÀRIES**

Central:
Oms, 50/b
07003 PALMA DE MALLORCA
Balears - Espanya
Tels. (9) 71/71 13 46 - 72 38 42

Sucursals:
Carles III, 22/b
07080 EIVISSA
Balears - Espanya
Tels. (9) 71/31 24 72 - 27

Pl. del Príncep
07701 MAÓ - MENORCA
Balears - Espanya
Tels. (9) 71/36 70 13

L'únic exemplar sa i jove de vellmarí que tenguérem ocasió d'observar malgrat recórrer 700 km de costa durant l'expedició d'enguany. (Foto: M. Blázquez)

l'excessiva pressió pesquera i la persecució injustificada a què fou sotmesa la feu desaparèixer totalment (la darrera captura fou l'any 1974).

Un any més, informació i conscienciació al Magreb

L'expedició Vellmarí-91 ha abastat el litoral magrebí mediterrani, entre el petit port pesquer d'El-Jebba, aproximadament a 250 km. a l'est-sud-est de Tetouan, fins a la ciutat argelina d'Oran. Les tasques desenvolupades han consistit en: la realització d'un

cens d'individus mitjançant entrevistes a pescadors; amb aquest mateix mètode d'enquesta, estudi dels hàbits de captura d'aliment, reproducció i hàbitat preferit pel vellmarí; al mateix temps s'ha distribuït material informatiu (en francès, àrab i castellà) per fer saber que es tracta d'una espècie en greu perill d'extinció que ha d'esser protegida i respectada.

Els resultats globals de l'expedició són d'allò més desalentadors. El nombre de foques que sobreviuen en l'àrea estudiada no supera la vintena i

són patents l'augment d'impediments per a la seva pervivència i conservació. Les agressions, directes i indirectes per a tota la vida marina més greus que hem hagut de constatar, són: l'ús d'explosius per a la pesca de vorera, la proliferació de turisme submarinista, expoliador dels recursos marins que al seu dia exhauriren en els seus països d'origen; el buit legal de restriccions per a arts de pesca poc selectives (com és el cas de les xarxes de deriva), i la transformació de l'ocupació del litoral per a usos més intensius, com són el turístic o residencial.

Futur del vellmarí a les Balears

La recent declaració de l'Arxipèlag de Cabrera com a Parc Nacional Marítim i Terrestre obre la porta a la recuperació i/o reintroducció del vellmarí a les Balears. La nostra confiança descansa en la línia de gestió preservacionista dels ecosistemes que ha manifestat fins ara l'ICONA, per així fer possible recuperar per a la nostra mar el més entranyable dels animals que mai han vist els nostres ulls. □

FAJAS REINA

José Tous Ferrer, 1 - Tel. (971) 71 60 33
07002 Palma de Mallorca

FUNDACIÓ «SERVEIS DE CULTURA PER AL POBLE»

Per a la promoció popular de la nostra cultura estam al vostre servei

Demaneu informació a c. del Mar, 6, 3r.
07012 PALMA

Palestina (5): Jerusalem i la mesquita d'Omar

MIQUEL FERRÀ I MARTORELL

"Com un pebeter d'esfalt posat enmig d'un pati: talment resplandeix la meravella de l'Islam enmig del solar de l'antic Temple" (Miquel Costa i Llobera).

Palestina comença i acaba a Jerusalem. Aquesta ciutat de quasi mig milió de persones és la capital d'Israel i és alhora la ciutat ininterrompudament habitada més antiga del món. En el cor muntanyós de Judea, és, tant per a jueus com per els cristians la ciutat més santa de la Terra. Pel que fa a l'Islam, l'anomenen "El-Kuds", que vol dir igualment la "santa" i és comparable a La Meca i Medina. El seu nom hebreu, per altra banda, "Yerushalayim", significa "la ciutat de la pau". Ai! Ciutat de la Pau... Allà on

rebrolla l'odi reprimut de la "intifada" i esclaten cotxes-bomba hi i rivalitzen les tres religions... Jerusalem són les passes de la "passió" cristiana, el "viacrucis" del dolor en la ciutat del dolor i les lamentacions, lamentacions que els llavis de milers de jueus vessen sobre les velles pedres de la muralla del temple. Una ciutat tres mil cops antiga, amb una muralla àrab de dotze metres d'altària que fou bastida en el segle XVI i que tanca uns barris multiseulars de fesomia oriental amb carrerons, botigues i basars.

Aquí, els intel·lectuals, els estudiosos de la Bíblia, els historiadors, els arqueòlegs... hi badoquen de gust, miren i admiren cada racó. Us recomanem passejar pel carrer de Suk Khan ez-Zeit que troba el seu començament o el seu final, segons es miri, a la porta de Damasc. Per massa vista no deixa d'esser també interessant la Via Dolorosa, que per la porta de Sant Esteve us ha de conduir a l'Hort de les Oliveres. Però la ciutat de la fortificada de Jerusalem és, sobre tot i entre tot, la Mesquita d'Omar, la cúpula de La

Roca, construïda el 687 pel califa Omeia Abd el Malik. Sota aquesta cúpula hi ha una roca a la qual pujà Mahoma en la seva visita als Set Cels islàmics. Ah! La mesquita i Jerusalem... Ací davant, l'estiu de 1907, el nostre poeta Miquel Costa i Llobera es lamentava dient:

“Com un pebeter d'esmalt posat enmig d'un pati: talment resplendeix la meravella de l'Islam enmig del solar de l'antic Temple. Resplendeix amb lluentor de policromia sa mola vuitavada: més riques que sos basaments de jaspi són les rajoles de Pèrsia que la revesteixen. A dalt, la gran cúpula contorna sa gallardia; com sobre el turbant d'un califa, l'or d'una mitja lluna hi fa coronament...”

I es lamenta també Jacint Verdaguer en la seva visita a Jerusalem l'any 1889 quan escriu: “Circumscriuint-nos a la ciutat, què tristes reflexions m'inspira el poc que en veig! Son temple i edifici més sobirà és el d'Omar que seu com seia el de Salomó, i la mitja lluna corona la roca Sakhrà, que fou segons es judica el lloc del Sancta Sanctorum, on estava guardada l'Arca santa... Se senten moltes veus de muezin i poques de campana, i la Creu, el signe adorable de la nostra redempció sembla estar a l'ombra de la fatídica i avorrida mitja lluna. Jerusalem que no volgué per espòs a Jesucrist, és esclava de Mahoma...”

Una visió més desenfadada és la dels poetes Salvador Espriu i Bartomeu Rosselló-Pòrcel, que el 1993 s'acostaren fins aquí en una excursió universitària eixida d'un creuer. Entre d'altres estudiants es desplacen del port de Tel-Aviv-Jaffa

a Jerusalem amb automòbil. Allà estant, dormen a la residència franciscana de Casa Nova...

No deixa d'esser però, el solar del temple, la mesquita de La Roca el nus de les discòrdies, el símbol de la impotència cristiana i de les aspiracions reivindicatives dels jueus... L'escriptor i capellà barceloní Antoni Llor explicava el 1896 que “donant voltes a la roca que hi ha en el centre de la mesquita es poden veure: el rastre dels dits de l'arcàngel Gabriel; l'escut de l'oncle del Profeta Hamsa; la petjada de Mahoma; el seu estendard en un pal; la bandera d'Omar o “Sandriah”, les selles d'El Borak, la famosa egua blanca del Profeta, i l'Alcorà d'Omar...”

Un autèntic museu de relíquies islàmiques.

Però la mesquita de La Roca era igualment descrita per un viatger del segle XIX amb aquestes paraules:

“La mesquita d'Omar situada quasi en el centre de la Plaça del Haram-es-Cherif forma un polígon amb set arcs ogivals i finestres del mateix estil. Del seu tambor ix una arrogant cúpula tota coberta de plom, amb una immensa mitja lluna daurada. Els demés murs de l'edifici es troben revestits amb hermoses rajoles d'estil persa que es diuen “cachani”, així com de rics marbres tots cuallats d'arabescos, capriciosos dibuixos i versicles de l'Alcorà. Tot plegat forma un conjunt en grau màxim sorprenent”.

Ahir com ara mateix, la mesquita roman en el cor de Jerusalem, malgrat la guerra sorda. L'art i la cultura n'han sortit guanyant. □

PAÍS VALENCIÀ

No és tan senzill...

FRANCESC GASCON / RAFAEL JULIÀ

La vida d'estudiant no és tan fàcil. Si hi afegim, a més a més, als problemes habituals, d'altres purament polítics, la situació s'emboïcarà molt més. Des del País Valencià estant ens hem hagut d'acostumar a emprar tota mena de circumloquis per anomenar la nostra llengua com cal: català. Una conseqüència d'això és la denominació tan sibilil·lina que rep l'especialitat de filologia catalana a les universitats valencianes: “Filologia Hispànica, especialidad valenciana”.

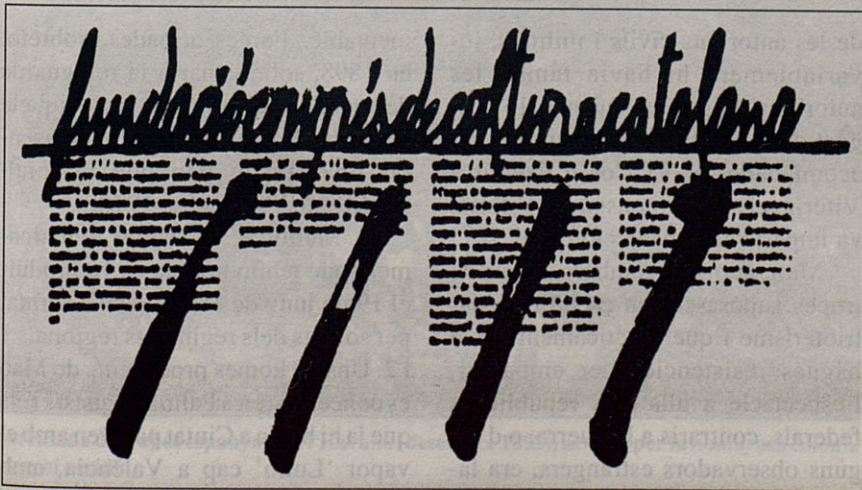
Durant el curs acadèmic 87/88 les conselleries de Cultura dels Països Catalans van acordar l'homologació dels títols de català de totes les Universitats nostrades; tot i que a la illes Balears i al Principat l'acord va ser ratificat, la conselleria del País Valencià manté la seua negativa a fer-ho. Tot és pendent, doncs, d'una decisió política. Com veieu canten els vots. Quan la situació era més favorable, açò no es va fer “oficial”. Ara uns tèrbols núvols amenacen la unitat lingüística del català des del mateix ajuntament del “cap i casal” (quin cap i quin casal!) del País Valencià, i, així, encara és més difícil.

Es en aquesta situació on nosaltres, futurs filòlegs de llengua catalana a València, conscients del greuge que ens suposa no poder exercir lliurement allà on ens vinga de gust, hem decidit de mobilitzar-nos.

Fins ara ens hem entrevistat amb el Senyor Rector de la Universitat de València, per tal que ens faça costat. El text que ara llegiu forma part de tot un seguit d'accions que hem encetat encaminades a aconseguir l'equiparació real de les diferents titulacions arreu de les terres de parla catalana.

El futur del català (no solament a València) depèn de tots els que hi estem implicats.

València, 28-XI-91.

La partida dels soldats mallorquins cap a les guerres de Cuba i de les Filipines*

ANTONI MARIMON I RIUTORT

Introducció

Les guerres de Cuba (1895-98) i de les Filipines (1896-98) varen tenir importants repercussions sobre les illes Balears. Uns 3200 soldats i oficials illencs participaren en aquests conflictes i més de 700 hi trobaren la mort. Molts dels que varen sobreviure tornaren malalts o ferits i varen constituir un veritable problema social. L'economia de Mallorca i Menorca es va veure molt afectada per aquestes guerres i per la guerra hispano-nordamericana que s'hi va superposar (abril-agost del 1898), perquè les Antilles, i, en menor mesura, les Filipines eren uns importants mercats per a les sabates, els teixits i els productes agraris de les Balears.

També va tenir conseqüències polítiques i culturals: auge del nacionalisme espanyol i reforçament del sentiment de pàtria castellano-espanyola, durant la guerra, i sorgiment del regionalisme polític, després de la pèrdua de les colònies.

En aquest article només tractarem un aspecte molt concret: la partida de les tropes de l'exèrcit espanyol a Mallorca cap a Cuba i les Filipines i els actes públics que l'enrevoltaren.

Cal destacar que la immensa majoria dels soldats que anaven a lluita eren forçosos i que només feien el servei aquells que no podien pagar la redempció en metàl·lic (unes 2000 pessetes) o un substitut.

El manacorí Joan Llodrà i Duran, l'heroi de "Ramblazo" (Puerto Príncipe), va arengar els soldats que partien cap a Filipines.

La partida de les tropes

Un cop iniciada la guerra de Cuba, al febrer del 1895, un torrent d'armes i homes creuà l'Atlàntic per esclafar la rebel·lió independentista. Els batallons espanyols partien de les estacions de ferrocarrils i dels molls on els acomiadava la multitud enmig de "vítories i aplausos, con el justificado estímulo de arengas o alocuciones y al compás de pasodobles, ninguno tan gallardo y grácil como 'La Marcha de Cádiz', del maestro Chueca". (Fernández Almagro, 1974.) A més

de les autoritats civils i militars, invariablement hi havia també les autoritats religioses. Quan el 15 d'agost del 1895 la reina regent i el rei acomiadaren el VI Cos d'Exèrcit a Vitòria, el nunci, monsenyor Vitoria, va impartir la benedicció papal.

Malgrat que els embarcaments de tropes suposassin un esclafit de patrioterisme i que pràcticament no hi hagués resistències per embarcar, l'espectacle a ulls dels republicans federals, contraris a la guerra, o d'alguns observadors estrangers, era la-

mentable. Forces armades, sobretot en 1898, solien anar a la reraguarda dels soldats, que amb la seva jaqueta blau-gris de 'rayadillo' solien presentar un aspecte ben poc marcial. (Hernández/Mancebo, 1978.)

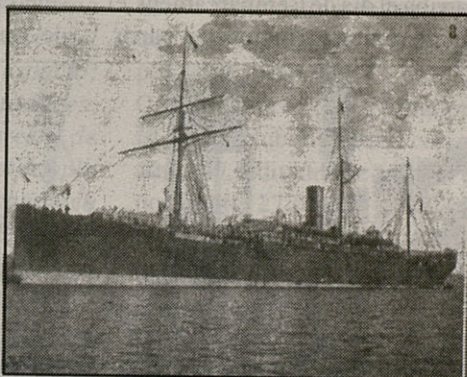
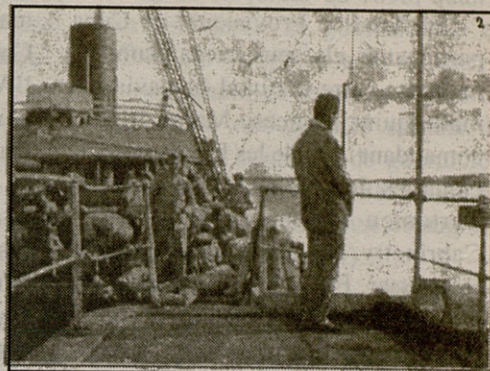
A Mallorca, el primer embarcament que tenim notícia es va produir el 19 de juny de 1895. Estava format per soldats dels regiments regionals 1 i 2. Uns 70 homes procedents de Maó es concentraren a Palma. Aquests i els que ja hi havia a Ciutat partiren amb el vapor 'Lulio' cap a València, amb

destí a Cuba en el transatlàntic 'Antonio López'. Els va acomiadar una gentada i una representació de totes les autoritats insulars. La comissió provincial els va obsequiar amb 5 pessetes en metàl·lic i 6 capses de tabac.

El vapor 'Antonio López' pertanyia a la Compañía Transatlántica, que tenia el monopoli del transport dels soldats de l'exèrcit espanyol a Cuba. Aquesta Companyia, malgrat que estava ben pagada pel govern, efectuà els viatges en unes condicions molt dolentes. Els soldats s'acaramullaven i la premsa denunciava que anaven embarcats com si fossin guardes de porcs. La Transatlántica estava en mans del marquès de Comillas, que s'havia enriquit a Cuba i que va obtenir grans beneficis de la guerra.

Després del llarg i penós viatge que durava entre quinze i vint dies, els soldats arribaven a Cuba. A l'Havana la rebuda solia esser semblant a l'acomiadament, en bona part a causa de la nombrosa colònia espanyola que hi residia.

Tornem a Mallorca. El 31 de juliol de 1895 es varen sortejar, a Palma, 140 soldats per anar a Cuba. Un mes més tard, 425 homes varen partir en

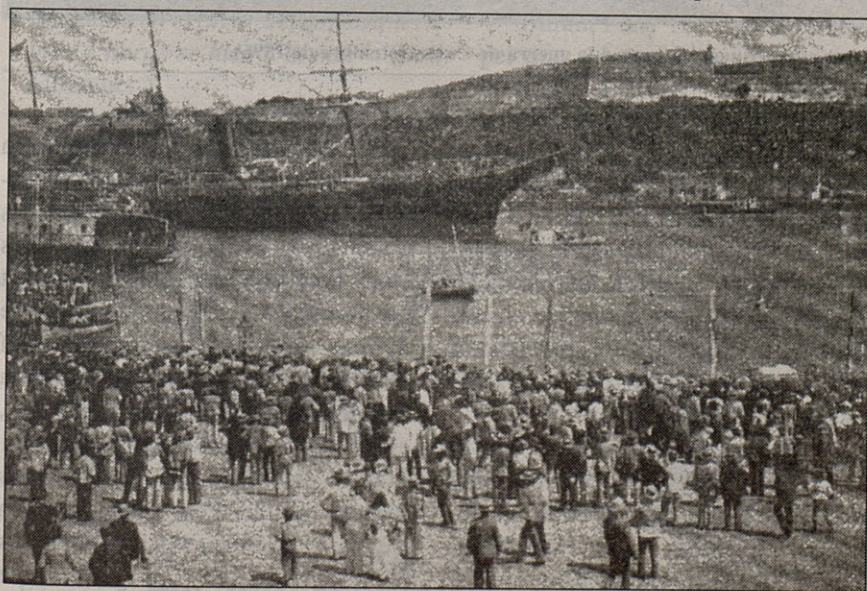

Partida de tropes cap a Cuba des del port de Santander (gener 1896).

tren cap a Alcúdia, des d'on havien d'anar a Barcelona per embarcar-se cap a Cuba. A Palma, en el quarter del Carme, foren obsequiats amb un abundant ranxo a base de pa, truita, sobrassada i vi, i van esser acomiadats pel capità general, Agustí Araoz Balmaseda, per caps i oficials de l'exèrcit, i pel president de la Diputació, Alexandre Rosselló Pastor. L'Ajuntament de Palma els va obsequiar amb 10 pessetes per a cada soldat,

i la Diputació Provincial amb 5. Varen fer una aturada, per passar la nit, a sa Pobla, població en què finalitzava el ramal ferroviari Palma-Inca-sa Pobla. Aquí, l'Ajuntament va distribuir un litre de vi i una capseta de cigarrets a cada soldat, 2 reals als caporals, quatre reals (és a dir, una pesseta) als sargents; i va obsequiar l'oficialitat amb un refresc a la casa consistorial.

Possiblement la partida de tropes més important fos la que va tenir lloc al novembre de 1895, per a formar part del Batallón Provisional de Cuba. Aquest batalló estava compost per 163 soldats, 8 cornetes, 20 caporals i 10 sargents, dels Regiments Regionals 1 i 2 de Balears, elegits per sorteig, i pels soldats que aportassin els batallons regionals de les illes Canàries. A Mallorca, l'establiment de Joan Muntaner elaborà la roba blanca pel Batalló Provisional; la sabateria d'un tal Garau confeccionà el calçat pels soldats, anomenat "calzado guagiro"; i l'empresa 'Herederos de Vicente Juan' lliurà el vestuari a base de roba de llista. A Menorca, les tropes que havien de partir amb aquest batalló, es concentraren al quarter d'es Castell. El seu acomiadament constituí un veritable esclat de patriotisme espanyol.

Arribada de tropes espanyoles a l'Havana (desembre 1895), acollits per la nombrosa colònia que hi residia.

El Batallón Provisional de Cuba partia amb els seus comandaments naturals, entre els qual hi havia els mallorquins Francesc Mateu Ripoll, comandant i cap de les forces expedicionàries; Joan García García, capità; Bartomeu Rotger Servera, Josep Cabrinetty Navarro, Miquel Riera Bennassar, Francesc Ribot Pallisser, Miquel Llompart Llompart, Cristòfol Sampol Frau, Francesc Roca Falcon i Jaume Pons Hernández, tots ells primers tinents.

marxar amb el batalló Provisional de Cuba. A Pollença, el 18 de novembre, l'Ajuntament va preparar un refrigeri per als expedicionaris. (Serra de Gayeta, 1981.)

El dia 21 arribà a Palma el vapor 'San Ignacio de Loyola', que disposava de 1317 lliteres, per embarcar els soldats de les Balears i de Canàries. El mateix dia se celebrà a la Seu una missa d'acomiadament.

I arribà el dia de l'embarcament, el 22 de novembre. Havien de partir,

va suspendre les classes a les escoles.

Una multitud va acudir al moll de Palma, on no mancaren les autoritats -el capità general, el president de la Diputació, el vicari general i el batle de Palma- ni els discursos patriòtics, es repartiren fulls de propaganda espanyola, s'interpretaren cançons militars i es cridaren "vivas" a la pàtria, al'exèrcit i als reis. Finalment, el 'San Ignacio de Loyola' va partir amb la seva càrrega humana cap a Santa Cruz de Tenerife, on faria escala en la ruta

Les autoritats de Palma acomiaden els soldats que embarquen destinats a la guerra de Cuba (setembre de 1896).

El 14 de novembre, a la Seu de Mallorca, es va beneir la bandera del Batallón Provisional de Cuba. El bisbe, Jacint Maria Cervera i Cervera, va rebre la bandera de mans del comandant del batalló. Aquesta bandera, obsequi "dels balears", duia unes relíquies de Sant Alonso Rodríguez, de la llavors beata Catalina Tomàs i del beat Ramon Llull.

L'endemà, 15 de novembre, el diari 'La Almudaina' obsequià els expedicionaris amb 700 paquets, amb 25 plectres de paper i 25 sobres per a cada un.

A diversos pobles de Mallorca s'organitzaren comissions per acomiadar els soldats que havien de

com a mínim, els 213 homes del batalló Provisional de Cuba, uns 50 soldats del cupo de Puerto Rico del reemplaçament del 1895, dels quals 46 hauran d'anar a Cuba, i els voluntaris del 'Batallón de Enganche'. Resulta curiós el fet que causaren baixa i no pogueren embarcar, un tinent i quatre soldats, dels quals tres ingressaren malalts a l'Hospital Militar i un va morir.

A Palma, molts de centres, com el Centre Conservador i el Centre Liberal Dinàstic, havien adornat les façanes, i el diari 'La Última Hora' havia aixecat un arc al Born amb la llegenda "La Última Hora al Batallón Provisional de Cuba". L'Ajuntament

cap a l'infern cubà.

Els oficials de guarnició a Mallorca que anaven a Cuba destinats o voluntaris, solien partir d'una manera més discreta. Invariablement, els seus companys organitzaven un banquet de comiat a Cas Català, a ponent de Palma, prop de Cala Major. Així marxaren a Cuba el tinent d'infanteria Miquel Marquès (29 d'abril del 1895), el tinent coronel Fuenmayor (11 d'agost del 1895), el 17 d'agost els metges militars Pere Pinar, Agustín Tenreiro i Bernat Riera (Tomàs Monserrat, 1985); el general de brigada Ignasi Montaner (20 de març 1896), el coronel Francisco Martínez

de la Riva i el comandant Marquès de Zayas (18 d'abril), el capità Miquel Ramis Aleñar i els tinents Antoni Montaner Gual, Benito Monterde, Francisco Hipólito i José González (27 d'agost del 1896).

El 2 de setembre del 1896 hi va haver a Palma un important embarcament de tropes cap a Cuba:

"La tropa destinada a la isla de Cuba salió del cuartel del Carmen a las cinco y media de la madrugada, desde cuyo acuartelamiento se dirigió a la catedral por la Rambla, paseo del Borne, calle Conquistador y Palacio; acompañados de los gastadores, banda de cornetas y tambores y de música del Regimiento. En el templo catedralicio celebró misa el canónigo Deán, quien dirigió la palabra a los expedicionarios, enalteciendo su honrosa misión de defender a la patria (acabada la ceremonia). En la plaza de la Seo escucharon las patrióticas arengas que les dirigió el Capitán General, Gobernador Civil, Presidente de la Diputación y Alcalde de Palma, acabando siempre con vítores a España, al Rey, al Ejército y a la Armada.

Seguidamente se dirigieron al puerto por las calles de Palacio, Victoria y Conquistador. Una vez en el puerto despidieron a sus familiares y por medio de dos barcas subieron a bordo del vapor 'Puerto Rico'. Los buques surtos en el puerto estaban empavesados y un inmenso gentío se agolpaba en el lugar del embarque. A las 11 horas se hizo a la mar". (Pou Muntaner.)

Sembla que la tropa embarcada

estava composta principalment per la 7a companyia del batalló Provisional de Cuba, un escamot ('pelotón') destinat a cobrir baixes i un altre escamot format per individus de la recluta voluntària.

Aquest mateix mes de setembre s'efectuaren els primers embarcaments de tropes cap a les Filipines, on havia esclatat, a les províncies centrals de l'illa de Luzón, una gran insurrecció independentista. El dia 11 parteixen 56 soldats, amb la particularitat que aquests homes havien estat animats per Joan Josep Llodrà, un "héroe de Cuba" que havia tornat a Mallorca ferit. El 13 d'octubre partiren cap a Orient altres 47 individus de tropa, i el 23 de novembre, 27 soldats més.

La tardor del 1896 va veure la partida de centenars de balears cap els escenaris de les guerres colonials. El 23 de novembre marxaren cap a Cuba 194 homes, encapçalats pel capità Luis Alvarez Blanco. Quatre dies més tard parteixen més tropes cap a les Filipines i Puerto Rico, amb els capitans Lluís Billón i Bartomeu Torres. El 13 de desembre surten en tren de Palma cap al port d'Alcúdia, 187 homes amb destí a les Filipines. Entre ells hi van el capità Plácido Pereira i els tinents Miguel León, Joan Moragues, Joan Verd, Julià Calvet i Pau Morey.

El 15 de desembre de 1896 es va efectuar un altre sorteig per anar a les Filipines, i sortiren destinats 2 sargents, 6 caporals i 60 soldats.

Durant l'any 1897 no hi va haver, pel que sabem, nous embarcaments de tropes. En canvi, va començar un lent goteig de repatriats ferits i malalts.

El 22 de febrer de 1898, quan ja era imminent la guerra amb els EE.UU., es produeix el darrer embarcament de tropes a Palma del que tenim notícia. 128 soldats del regiment d'infanteria de guarnició a Palma parteixen cap a Barcelona per incorporar-se a l'exèrcit espanyol a Cuba. (Pou Muntaner.)

Molts d'aquests soldats no tornarien mai. Van morir a dotzenes als hospitals de l'Havana i de Manila. La repatriació dels supervivents, esgotats i malalts, va ser un penós espectacle que es perllongà durant la segona meitat del 1898 i el començament del 1899. □

*** Aquest article forma part d'un projecte de recerca històrico-documental per al qual hem rebut una beca d'investigació de la Conselleria de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear.**

FONTS I BIBLIOGRAFIA

- "La Almudaina" (Palma), 1895-98.
- "Blanco y Negro" (Madrid), 1896.
- FERNANDEZ ALMAGRO, Melchor (1974): *Historia política de la España Contemporánea 2. 1885-1897*. Alianza Editorial, Madrid, pàg. 236.
- HERNANDEZ SANDOICA, Elena (1989): *La Compañía Transatlántica Española. Una dimensión ultramarina del capitalismo español*. "Historia Contemporánea" (Bilbao), nº 2, p. 119-137.
- HERNANDEZ SANDOICA, Elena; MANCEBO, María Fernanda (1978): *Higiene y sociedad en la guerra de Cuba (1895-1898). Notas sobre soldados y proletarios*. "Estudios de Historia Social" (Madrid), nº 5-6.

Relojería Española

FUNDADA 1885

C. Colon, 12 — Telef. 72 15 63 - 72 43 44
07001 PALMA DE MALLORCA

Ω
OMEGA
AGENCIA OFICIAL

*Moments
estelars*

Bases socio-econòmiques d'una emigració: Batabanó i la pesca de l'esponja.

La història d'un poble a través de Tomàs Salvà.

ROSA M. CALAFAT

La riquesa socio-econòmica de l'Illa de Cuba féu que, al llarg del segle XIX i la primera part del segle XX, hi hagués un corrent migratori molt fort: *L'Illa de Cuba, ben particularment, va ser objecte d'atracció preferent per al sviatgers de la primera meitat del segle XIX, tant per la bellesa natural, com per la situació geogràfica i, encara, per l'extraordinària prosperitat que experimentava a l'època*¹.

En el cens exhaustiu que es féu a Cuba entre el 1898 i el 1901, hom hi constata la presència de més de vuit-cents illencs balears. Es distribuïren a les províncies de L'Havana, 439; Santa Clara, 213; Santiago de Cuba, 81; Pinar del Río, 23; Matances, 37; i Puerto Príncipe, 35.

El principi de la migració massiva cap a l'illa cubana començà a mitjans segle passat.

Entre el 1898 i el 1901, Batabanó comptava amb un nombre no inferior a 153 emigrants de les Balears, que es dedicaven fonamentalment a la pesca i a l'explotació de l'esponja. La immensa majoria dels emigrants illencs procedien del poble d'Andratx², situat a la part occidental de Mallorca a uns 5 quilòmetres del seu port de mar. Durant aproximadament cent anys gent d'aquest poble, sistemàticament, emigrà a Cuba.

Batabanó, és una població situada a uns 55 quilòmetres de l'Havana. La vila més gran, pel que fa a extensió, que hom troba des de Centfocs fins a la part occidental de l'Illa. A 3 Km. al sud de l'esmentada vila cubana, hi trobam el *Surgidero de Batabanó*, que n'és el port de mar.

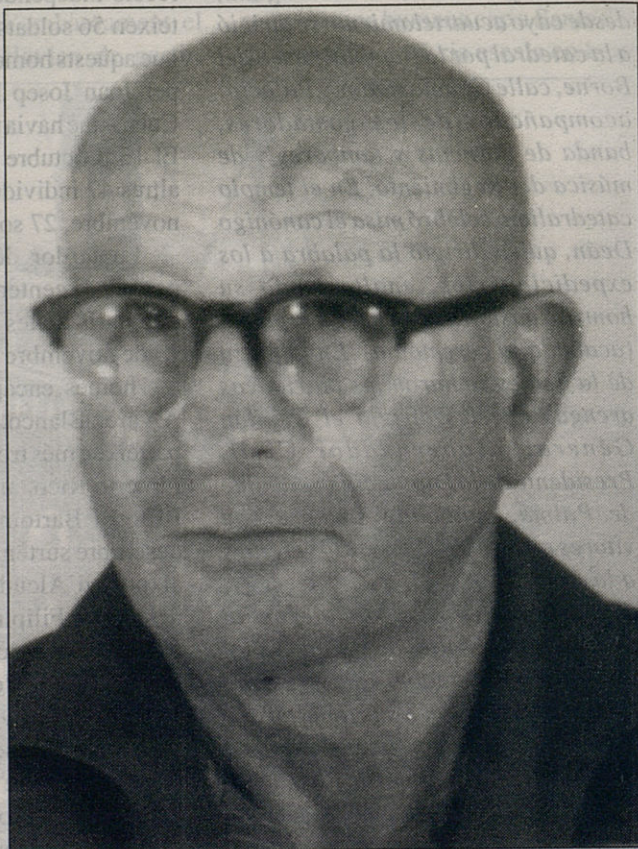
Segons el *Diccionario Marítimo Español* de l'any 1864: *Surgidero es lo mismo que fondeadero, pero se*

dice más bien del que es desabrigado.

Les aigües de les platges del *Surgidero* formen part de l'anomenat «Golfo de Batabanó», el qual és conformat per un seguit de «cayos», és a dir una mena d'illa de dimensions reduïdes i de forma més aviat allargada, com són ara: «Cayo los Guzmanes», «Cayería las Cayamas», i «Cayo Culebra». El «Golfo» llinda amb l'arxipèlag «de los Canarreos», format per «la Isla de la Juventud» -abans «Isla de Pinos»- i

per nombrosos «cayos». De fet, la República de Cuba³ és tot ella un gran arxipèlag format per l'Illa de Cuba mateixa, l'Illa de la Joventut i per un nombre aproximat de 4195 cayos i illes, dels quals 672 petanyen a l'arxipèlag de *Los Canarreos*. Tot el Golf de Batabanó fou, sobretot la darrera meitat del segle passat i la primera d'aquest, un lloc molt productiu pel que fa a la pesca de l'esponja: *La estampa antigua del Surgidero de Batabanó estaba constituida por las largas guirnalas de esponjas secándose al aire*⁴.

Cada vaixell portava a terra entre cent

Tomàs Salvà i Castell, andritxol emigrant a Cuba, va néixer l'any 1900.

i dues-centes dotzenes d'esponja.

Tant és així que, per tal d'evitar-ne l'extinció total -a causa de l'excesiva captura que durant aquest període de quasi un segle patí- a principis dels anys 60, s'hagué de planificar i de portar a terme el cultiu artificial de l'esponja. La tècnica emprada per a la reproducció artificial consistia, segons descripció de Núñez Jiménez: *en largas hileras paralelas, separadas 7 metros unas de otras, formadas por troncos de la palma yuruguano; cada uno de los tres hilos de nylon colocados a manera de cerca entre estaca y estaca, contenía 30 recortes de*

esponjas, vale decir, la semilla de la futura esponja, lo que dio un total de 90 futuras esponjas en 7 metros de fondo submarino.

De fet, sobretot a principis d'aquest segle, hom sap que l'economia del *Surgidero* es fonamentava en el sector de la pesca, tenint com a base la mà d'obra de l'emigrant i llurs inversions.

L'any 1929, el Port de Batabanó comptava amb més de dotze espongeries: *...realmente la esponja constituía el más importante medio de vida para la población: los hombres la extraían del mar o se dedicaban a procesarla en tierra, pero en realidad pocos cubanos eran propietarios de la industria; ese negocio pertenecía a griegos y españoles, quienes iniciaron este lucrativo comercio en Cuba*⁵.

Durant aquest primer període de segle, al port de Batabanó hi havia l'espongeria dels Fernández, gallecs (un País que hi tingué una presència molt ferma, cosa que els permeté d'exercir, al mateix temps, de propietaris), i l'espongeria dels grecs, Joan Esfakis i Joan Niccoletto.

Emilio Rovira, de malnom «Millito», (entrevistat a Batabanó, el setembre de 1991) membre de la Comissió Municipal d'Història i de la Comissió de l'Atles de la Cultura, de 78 anys, visqué, com a nadiu, l'apogeu i la decadència de la pesca de l'esponja. Establí com a data culminant de la presència illenca al Port la fi del primer decenni de segle.

Prova fefaent que la presència illenca era nombrosa i estable, és el fet que hi hagués un grup de futbol local «El Partagàs», format quasi exclusivament per illencs.

L'any 1935 marca, si fa no fa, la fi d'aquesta emigració, puix que el negoci de l'esponja féu fallida. Els motius, hom els estableix en una forta competència amb el mercat grec i preus cada cop més baixos- el port de Batabanó fou cremat aquell any, com a revenja a la forta competitivitat i a la impossibilitat dels empresaris a fer front a la situació- «Millito» féu palès que: *aquel año nos quedamos sin mallorquines, sólo con los viejitos que están ahí*⁶.

Tomàs Salvà: un jove emigrant.

Tomàs Salvà Castell nasqué el 4 de gener de l'any 1900, a Andratx. Fill de Pere Joan i Catalina, el seu pare també havia emigrat a Cuba. Fou el germà que feia 4 d'una família de set. Tots els mascles anaren a l'Illa caribenyà. Tomàs hi partí ben jove, als dotze anys, puix que des dels tres anys era orfe de mare. Hi pogué marxar tan aviat perquè l'acompanyà el seu germà gran que ja s'hi havia, més o menys, instal·lat. Fou mariner i patró de vaixells espongiers.

Fou un dels pocs emigrants que ja hi treballava als dotze anys, dos anys abans de l'edat reglamentària, puix que el president del centre mallorquí de Batabanó, aleshores Jaume Bosc, en Tonina, li «arreglà» els documents, tot fent-hi constar que tenia setze anys. Segons Tomàs Salvà el Centre vetllava pels interessos dels illencs: *Es centro era un café molt gran.*

Actualment, el centre ja no existeix, l'edifici fou enderrocat fa més de trenta anys.

Tomàs Salvà hi féu la primera eixida -viatges que hom feia a Cuba al llarg de la seva vida d'emigrant- l'any 1912 i s'hi està fins l'any 1920. La seva segona estada fou de l'any 1925 a l'any 1926 (fou tan curta perquè era acabat de casar i s'enyorà de l'esposa i del poble). Per últim, hi anà de l'any 1927 a 1930.

La seva vida laboral transcorregué entre l'esponja i la pesca de cabotatge. Fou copropietari del vaixell anomenat «La Flor de Batabanó».

«La Flor», com en diu el propietari, fou construïda el 1906. En aquella època era el vaixell més gran que mai no havia vist Batabanó.

Treballà, com tants d'altres, pels «Fernández» els amos de l'espongeria.

Sabem que la majoria dels emigrants de Batabanó pertanyien al poble d'Andratx. De fet, molts de joves andritxols es coneixien en terra estrangera, si més no, hi feien amistat. Tomàs Salvà Castell és un gran coneixedor de la geografia marítima d'aquella terra: dels «cayos», com a llocs de pesca habituals, i de tots els indrets que constitueixen el Golf de

Batabanó. Ens definí el «cayo» com: *Illetes formades per arbres dins s'aigo. Allà hi ha molts de «callos», emperò pocs que tenguin terra.*

La distància entre Batabanó i l'Illa de Pinos és la mateixa que hi ha entre Mallorca i Eivissa, segons Salvà. En descrivia la ruta de la manera següent: *Tot partint de Batabanó a la poca estona passam pes mig de dos «callos» i rumbo sur/sur-oeste arribam a s'Illa de Pinos.*

Aquella era la seva vida i en aquesta activitat fonamentaven l'economia: *Jo no vaig conèixer cap diumenge, només fèiem festa es dia de Nadal. Per això, hi havia pocs cubanos que fessin feina amb sos mallorquins. Anaven poc de feina.*

Quan jo anava embarcat amb es «molls» (Andreu Vera i companyia) en el «Palma», hi venia un al·lot cubano que sempre demanava anar amb es mallorquins, perquè hi guanyava dobbés.

Els fenòmens atmosfèrics a través de la creació literària.

La mar i tots els esdeveniments que hi succeïen formaven part, directament o indirecta, de la vida d'aquells emigrants. Al llarg dels primers vint anys de segle diversos ciclons afectaren l'Illa de Cuba. Aquestes catàstrofes naturals variaren, de manera més o menys directa, la vida dels emigrants, les activitats comercials. Aquesta mena d'esdeveniments meteorològics foren plasmats en la literatura oral.

La glosa era usada per transmetre les notícies quotidianes i els succeïts «extraordinaris». Cadascun dels ciclons que afectaren els emigrants són recordats mitjançant la glosa. Aquesta composició anònima (de recreació popular, sorgida d'un o més mariners que havien viscut allò que narraven) eren fetes en espanyol. La immersió que viviren els nostres illencs afectà la creació literària, sobretot quant als temes mariners i a les gloses de tipus eròtic, no tant en els temes de la vida quotidiana de l'emigrant, i més encara a la carta-glosada, la destinació de la qual era sempre a l'altra banda de mar.

El port d'Andratx, població que ha donat un contingent altíssim d'emigrants a Cuba.

Els autors d'aquesta composició se sentien protagonistes, conscients que tard o d'hora aquelles catàstrofes eren un destí, si més no segur, sí possible. I així resta reflectit en aquesta creació glosada.

Tomàs Salvà ens contà més de 80 gloses relacionades amb esdeveniments d'aquesta mena, de les quals en reproduïm algunes, amb la història que les motivà: El mes d'agost de l'any 1914 Cuba fou arrasada per aquest vent tempestuós. Tot i que Batabanó, aquell cop, no fou el centre d'aquell fenomen atmosfèric, els mariners del *Surgidero* s'assabentaren del fet que un vaixell mallorquí en fou una de les moltíssimes víctimes. Es tractava d'un vaixell de càrrega, «el Ponseño». Havia sortit de Manzanillo, carregat de fusta, un dia abans que es produís la tempesta. Mai no en saberen res pus. Suposaren que s'havia estavellat contra els penya-segats que dibuixen la costa.

Feren gloses que relataren el fet i la història dels tripulants:

*«Nadie sabe el porvenir
donde va uno a parar,
cansado de navegar
ese barco mallorquín.*

*Y el ciclón le dió su fin
en esas aguas cubanas.
Cuántas pobrecitas madres
de luto irán vestidas
porque han perdido la vida
los hijos de sus entrañas.»*

*«De Manzanillo salió
éste barquito, el Ponseño
con cargamento de cedro
que a España conducía,
y el ciclón con picardía
en el mar los arrojó.*

*A toditos los ahogó
sin poderse salvar,
el barco fue a parar
a la costa y se rompió.»*

*«Veintiseis años tenía
el capitán del Ponseño
navegaba con empeño*

*en su larga travesía.
El ciclón con picardía
en el mar los arrojó.*

*A toditos los ahogó
sin poderse salvar
el barco fue a parar
a la costa y se rompió.»*

El 1917 hi hagué un altre cicló que, aquest cop, afectà molt greument Batabanó i el Port. Hi feinejava, entre d'altres, la barca «els 5 germans», entre la tripulació de la qual hi anaven més d'un andritxol. Dels quinze mariners que formaven la tripulació només se'n salvaren quatre, dos dels quals no sabien nedar. Se salvaren perquè es fermaren al pal major.

Aquell any, a causa de la tempesta, moriren vuit mallorquins, tots andritxols⁷. El fet commogué ambdós pobles, l'emigrant i el que vivia a l'altre cap de mar.

Arnau Pou, fotògraf andritxol, que s'establí a Batabanó i que, durant quasi mig segle, hi tengué l'estudi fotogràfic més important, plasmà aquest fet en una fotografia sobreimpressionada, la

qual ofereix una imatge patètica del vaixell «els 5 germans» trabucat pel cicló. Al marge superior de la foto, hi compongué el retrat dels quatre supervivents, entre els quals hi figura un altre andritxol, a més d'una inscripció, a la banda dreta superior, que constata gràficament el fet:

«(Cuba del 23 de Septiembre de 1917). Naufragio del balandro "Cinco Hermanos" de Batabanó frente a la boca del río "San Diego" al sur de Pinar del Río. Cuba.»

Aquesta estampa es guardada al museu de Batabanó, juntament amb d'altres fotografies fetes per Arnau Pou. I també, en tenen còpia algunes famílies andritxoles, els homes de les quals en foren, malauradament, protagonistes.

El testimoni dels «5 germans» roman palès en aquestes gloses:

«Quince de tripulación
en el «cinco hermanos» fueron.
Once de ellos perecieron,
incluso con el patrón.

Si os da la compasión
los cuatro que se salvaron
las ligaduras cortaron
sus carnes por donde quiera
y cuenta de la manera
como ellos naufragaron.»

«¡Oh!, que sepulcro más frío
donde habrán sido enterrados
estos pobres desgraciados,
varios compañeros míos.

Y yo muy triste y sombrío
les dedico una plegaria:
En una tumba solitaria
no se pueden regar flores,
ni hacerse los honores
de su triste funeraria.»

El 1919 succeí el naufragi a les costes de Cuba del transatlàntic «El Baldonera». Aquest vaixell era un correu espanyol. Els nostres «trovadors» en feren gloses, perquè entre els passatgers hi havia un mallorquí i la seva família. Els vaixells de passatgers, normalment, feien escala a Santiago de Cuba i després

anaven a l'Havana capital. El mallorquí desembarcà a Santiago mateix, per tal d'agafar el tren que portava cap a la capital cubana (el tren només amb un parell d'hores travessava l'Illa, en canvi el vaixell trigava dos dies a realitzar el mateix trajecte), arribar-hi abans que la resta de la família i preparar-ne l'estada.

El cicló agafà el «Baldonera» quan tot just acabava de sortir del port de Santiago i el féu desaparèixer:

«Septiembre diez memorable
del mil nueve diecinueve,
fecha que le dió a su fin
el correo Baldonera.

Cuando a Santiago llegó
el vapor tan elegante
de abordo se desartó
uno de sus tripulantes.

Un santo muy arrogante
traía una cabecera,
y le dijo de manera
que midiera bien sus pasos,
que iba a sufrir un fracaso,
el correo Baldonera.»

No només feren gloses de vaixells que patiren les grans tempestes, sinó també d'aquells que, fos el motiu quin fos, llur final fou malaurat o tràgic.

«Una goleta salió
con rumbo a nueva Gerona,
luchó como una leona,
hasta que al fin se viró.

De 5, uno se salvó,
éste ha sido su patrón.
Su hijo del corazón
y tres más que perecieron.
Lo que estos hombres sufrieron
no tiene comparación.⁸»

El vaixell «Cuba Libre» desaparegué quan feinejava en un «cayo». Amarrat a uns arbres li agafa la tempesta, llavors el vent en tallà la corta. Trobaren el vaixell després d'un any o dos d'haver desaparegut. En moriren quatre:

«Del balandro Cuba libre
no han podido dar razón.

También su tripulación
hallarse ha sido imposible.

Porque el huracán terrible
con ellos quiso acabar,
y a su nave sepultar
en las tumbas del marino,
casi siempre el destino
del que llega a navegar.

La goleta «El Andresito» perdé el mariner mentre tibava cordes⁹:

«Del Andresito refiero
lo que contó su patrón,
que perdió el compañero
buscando la salvación.

* Aquest article, que s'emmarca dins el projecte «Balears a Amèrica», és fruit, en bona part, de la informació que hom extregué gràcies al viatge que el setembre d'aquest any realitzàrem a Cuba, on posaren al nostre abast tant arxius com personal qualificat en el tema.

NOTES

¹ MALUQUER DE MOTES, Jordi: *Els catalans a Amèrica (1760-1868): La visió dels contemporanis*. «Revista de Catalunya», 26 (gener, 1989)

² Dades facilitades per la cap d'investigacions de l'Arxiu Nacional cubà, Coralía Alonso.

³ Les dades geogràfiques que exposam són extretes del llibre *El Archipiélago de los Canarreos* de Núñez Jiménez, vice-ministre cubà de cultura el 1988. El llibre s'estructura en tres parts: *Viajemos por los Canarreos*; *El Descubrimiento de los Canarreos* y de *Colón a Humboldt*. Fa un repàs geohistòric de la ruta descrita. N'és un exemple el fragment que transcrivim tot seguit: *De la Albufera de Cortés, navegamos rumbo al Sur-sudoeste hacia Cabo Francés. (...) Visto de plano, Cabo Francés nos muestra un saliente puntiagudo cuya génesis se debe a dos barras que al desarrollarse lo hicieron en forma de flecha de tipo V.*

Al dejar atrás a Cabo Francés, navegamos 2 kilómetros hasta anclar en la Furnia, caserío que se asienta sobre una playa formada por

Espongeria de Batabanó, Cuba, setembre de 1991.

acumulaciones de arenas sobre el seboruco; éste forma una estrecha terraza o llanura costera que finaliza tierra dentro en un acantilado fósil de unos 5 metros de altura, farallón que al avanzar al Noroeste llega a la costa para ser entonces batido por el oleaje en el punto llamado Rihfó, situado a medio kilómetro de La Furnia.(...) Otro pescador, Pablo Chirino Díaz, más conocido por «Pantera», nos habló de la cruz de oro que hay clavada en la manigua cerca de la costa y que vio una vez sin poder localizarla después...

⁴ *El Archipiélago...* pàg. 59.

⁵ Informació extreta de l'article «Millito: un viejo reportador de esponjas...» d'Orna Robinson y Roger Arrazcaeta, historiadora i arqueòleg respectivament. Especialistes en l'estudi de Batabanó.

⁶ No tenim les dades personals dels illencs que hi han mort els últims anys, emperò disposem de les dades dels qui encara hi viuen:

-Benet Balaguer Camps, nat el 12 de desembre de 1904. Visqué al C/ 60#525 / 5 i 7 del *Surgidero*. Actualment, està a la llar de vells de

Güines, població que pertany al Municipi de l'Havana. No té cap parent, està tot sol i el seu estat no era gaire bo, segons ens informaren.

Fa uns anys fou entrevistat per Roger Arrazcaeta, arqueòleg.

Benet fou l'amo del vaixell *El Balear*.

-Jordi Tomàs Salvà, nat el 5 d'abril de 1905. Visqué al C/9#60004 del *Surgidero*. S'hi casà, i actualment té fills i néts, tot i que s'allotja a la llar de vells de Güines.

Sabem que hi ha un altre illenc anomenat segons els nostres informadors «Juanito» i que resideix a la llar de vells de La Salud.

A més, tenim Jordi Verdera Mir i Marià Castelló Mayans que, actualment, viuen al *Surgidero*. El primer amb la seva dona i la seva filla, i el segon, un cop abandonat pels familiars, que marxaren de Cuba, oferí la seva casa a una família cubana a canvi de cura i companyia.

L'estat en què trobarem a Jordi Verdera fou penós, unes condicions higiènic-sanitàries deplorables, en canvi Marià Castelló gaudia d'una relativa comoditat.

⁷ Tomàs Salvà, tot recordant el fet, féu una

relació de les persones que hi moriren: *dos de cas Sereno, en Mongina (pare i fill), un de ca na Xesca, un de ca na Forna, s'homo de madò Bàrbara d'es cafè cubano, en Tomeu d'es carnisser, i n'Andreu Baltasarina, aquests dos casats de fresc. També hi moriren: un d'Estellencs, un de Palma i un català.*

Dels quatre que se salvaren: *un era d'Alcudi i s'altre era es germà de n'Andreu Baltasarina.*

⁸ Tomàs Salvà visqué els darrers moments d'aquesta Goleta. Ho conta així: *Això era una goleta que estava fondejava a Pasalanca, i jo era ben a prop. Anàvem amb n'Andreu Vera. Estàvem fondejats en es «cayo». D'es «Cayo» sortia una poca-aigua i de s'altra banda de sa poca-aigua hi havia una goleta més gran que es nostro barco. Va fondejar s'horabaixa. Noltros a redós des «cayo» i sa Goleta se n'anà. Ja no la trobaren pus, i li férem una glosa.*

⁹ El vaixell «Mi casa», també se n'anà a fons, i cap dels tripulants no se salvà. Tot i això, fou un dels pocs que no tingué glosa referint-ne els fets de la desgràcia.

El fibló del dia 26 d'octubre de 1991

MIQUEL COMPANY / MIQUEL GRIMALT

*Desgraciada de Mallorca
que és lo que passa?*

*No bastà manya ni trassa
per contar-hò.*

*Un trist y funest tembló
se va sentir*

*el 15 de maig sense mentir
la matinada,*

*la una i tres quarts tocades
era per cert,*

*quàn tothom quedà despert
atolondràt,*

*luego se veu la ciutat
plena de gent,*

*que fugia molt córrent
de tél perill.*

Aquest és el relat anònim, des de la visió ciutadana de l'autor, que fa referència al fort terratrèmol del 15 de maig de 1851 que sàcsà, sobretot, la vida tranquil·la de Ciutat, i la d'altres pobles com Sta. Maria, Sencelles, Inca, Sant Marçal, Pollença, Manacor, Felanitx, Campos,... que no va produir cap víctima.

Sense caure en el sensacionalisme ni en el dramatisme que es relata anteriorment i sense voler establir comparacions, el cert és que la situació viscuda als pobles d'Algaida, Montuïri i Sant Joan, després del cap de fibló del dia 26 d'octubre de 1991, era un xic dramàtica, un xic confusa i tensa. Els veïnats que sofriren perjudicis als seus immobles i a d'altres mobles ho patiren sense el conhort de ningú.

Relat dels fets

Segons diversos testimonis presencials, el fibló s'inicià cap a migdia solar, pocs minuts després del pas d'una cella, és a dir, un nigul, del tipus

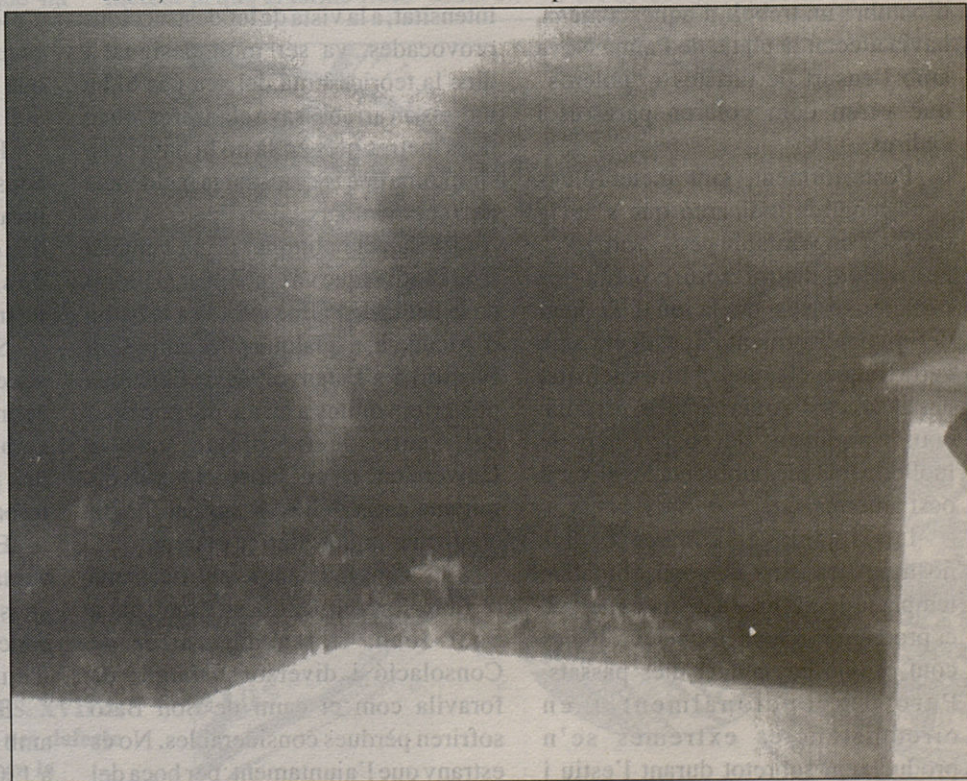
cumulonimbus —varietat *arcus*— amb la base a baixa altura. La tempesta anava acompanyada d'un discret aparell elèctric que descarregà una ruixada intensa, però breu, que deixà fins a 5 l/m² al casc urbà de Sant Joan. La precipitació anava acompanyada de calabruix i d'un fort vent.

Sense que ningú ho presagiàs i dins un interval de temps molt curt, el sol intentava sortir per la banda de migjorn. Mentrestant un enrenou que aixuíxí-aixuíxinetes pareixia el motor d'un camió o el d'un avió o, fins i tot, el de trons femelles de tempesta despertà els sentits dels presents cap el cel, veient com una columna de fum

precedit i arribava fins a terra.

L'interval de temps durant el qual algaidins, montuïrencs i santjoaners varen percebre aquest seguit de fenòmens va ser ràpid, de pocs minuts. Durant aquest temps, la gent, per sort, estava dins les cases ja fos per dinar, ja fos perquè havia plogut.

Passat aquest temps, la gent començà a sortir al carrer —així com al relat inicial— per contemplar la destrossa: roba, teules, algunes antenes, uralita, bigues de formigó, etc. s'anaren a fer punyetes. Primerament, hi havia una mica de tensió i, en algunes cares, hi havia una certa convulsió; però, certament, no hi havia cap ferit.

Espectacular visió del fibló tot d'una després d'haver passat per Sant Joan.

El fenomen i les seves conseqüències

El fenomen que s'havia viscut era un fibló, terme utilitzat a Mallorca per

no gaire definida aixecava, primer, terra, i, després, teules i uralita. Aquesta xemeneia anava penjada en forma d'embut del nigul que l'havia

definir les ventades molt localitzades produïdes per fortes diferències de pressió en poc espai. Els fiblons es materialitzen en forma d'embut o mà-nega, que sembla penjar literalment de la base d'un negre nigul. Per la part més propera al sòl, que és la més estreta, la succió a causa de les diferències de pressió provoca que els objectes siguin literalment xupats cap a dalt, enlairant-se fent voltes. Les destrosses poden ésser importants atès que els vents arriben a velocitats de l'ordre de 150 i més Km/h. Un aire tan violent pot arrabassar arbrat, alçar objectes i en el cas de les cases, moltes vegades pot rebantar el capell, les portes i finestres degut a la diferència de pressió.

El fibló va ésser, inicialment, anomenat de diferents maneres, totes elles errònies. La premsa va referir-s'hi com una tolvanera, que sigui dit de pas és una mena de remolí que es produeix a llocs secs i càlids, sobretot durant els períodes eixuts i després de grans sequeres. Aquesta denominació errònia venia provocada perquè el 15 d'octubre un trebolí d'aquesta mena, havia afectat la platja de Palma Nova amb l'ensurt de turistes i "poleros" que veren com volaren parasols i cadires.

Posteriorment, tant meteoròlegs com geògrafs indicaren que s'havia tractat d'un veritable petit "tornado", una casta de microturbonada les característiques de la qual ja hem definit anteriorment i que afecta amb certa freqüència i amb molta intensitat certes àrees d'Amèrica i d'Austràlia, com segurament deveu recordar de moltes pel·lícules ambientades al mitjà oest americà.

La situació geogràfica de les nostres illes dins la zona climàtica templada és una limitació física perquè es produeixin fenòmens meteorològics com el que ens afectà dies passats. Però, excepcionalment i en circumstàncies extremes se'n produeixen, sobretot durant l'estiu i les dues primaveres.

El tractament que en donaren els mitjans de comunicació, en general, va ser puntual i destacat, sempre amb els errors normals que afecten als termes tècnics. D'aquesta manera, el

mateix dia, Anna Rius de TV3 ho destacà a l'informatiu "El Temps" i el s'endemà ho tornaren recordar: els diaris en feren una crònica bastant seguida, destacant la del *Diario de Mallorca* que en parlà durant 3 dies, mentre que la resta ho féu més discretament. Les emissores de ràdio locals també n'informaren, especialment l'amplitud que n'oferí RNE el dia 27.

Posteriorment, investigacions han assenyalat que la màxima intensitat del vent va ésser prop d'Algaida. Els meteoròlegs A. Soliño i M. Gayà estimaren velocitats de 140 km/h a partir del efectes produïts en terra.

La trajectòria del fibló va ésser de direcció sudoest-nordest, de tal manera que, seguint un camí més o manco en línia recta, va anar passant per son Mendivil (Llucmajor, en el seu límit amb Palma), Algaida, Binicomprat, Malesherbes, pla des Pou del Rei (Montuiri), Meià, Consolació i Sant Joan. Més enllà d'aquesta darrera vila el rastre es perd cap a Petra. La intensitat, a la vista de les destruccions provocades, va ser molt desigual i dins la teòrica línia del seu pas hi ha indrets on arrabassava els arbres, quan pocs metres més enllà no hi havia cap símptoma que fes suposar la incidència de vents violents.

El trajecte complet de la ventada s'ha suposat que va començar al litoral de la badia de Palma i acabà a la badia d'Alcúdia, a qualque punt entre Can Picafort i s'Estanyol. Investigacions posteriors dutes a terme pel personal del Centre Meteorològic i de la Universitat, en col·laboració amb els mitjans aeris del SAR no han pogut confirmar aquest darrer extrem.

Les conseqüències que ocasionà el fibló foren quantioses i tan sols a Sant Joan, l'àrea del carrer de Consolació i diversos paratges de foravila com el camí de Son Baró sofriren pèrdues considerables. No és estrany que l'ajuntament, per boca del seu batlle, demanàs subvenció per a la destrossa que aproximadament afectà entre 25-40 habitatges. A Algaida les pèrdues s'avaluaren en 8 milions de pessetes.

Alguns precedents de caps de fibló a les Illes

La recerca arreu de les fonts històriques permet trobar alguns exemples notoris. El cas més espectacular dels ressennys és el que va afectar la vall de Sóller el dia 11 d'agost de 1832. Un trebolí d'escasses dimensions va destruir les cases de can Prohom, can Bleda i can Xorc. Quan el fibló va entrar dins el nucli urbà el vent va arrabassar les teulades de les dues terceres parts dels habitatges del lloc. A l'església parroquial que estava plena de gent, la força de l'aire va emportar-se les portes i la pica de l'aigua beneïda. El fenomen -que va commocionar tota l'illa- és relatat detalladament per J.M. BOVER en el seu "Cronicón de la villa de Sóller" (1856, pp. 189-190), i per J. LLABRES BERNAL en les seves "Noticias y relaciones históricas de Mallorca" (1962).

L'opuscle *Condiciones climáticas y agrícolas de San Juan*, escrit per l'amo en Antoni Oliver dels Calderers, relata de forma molt esquemàtica un "gran cicló" de vent que destruï 105 arbres al llarg d'uns 300 metres; duia la direcció NW a SW.

Per a temps contemporanis la consulta de la premsa permet també localitzar la presència de fenòmens d'aquesta mena, que passen desapercebuts als registres instrumentals.

Si només es tenen en compte aquells casos en què les descripcions apunten clarament cap a una mànegua amb característiques idèntiques a les del passat 26 d'octubre, al Pla en trobam dues:

El dia 7 d'octubre de 1962 una ventada d'aquestes característiques va causar danys al Pla de Mallorca, concretament a l'àrea de son Valls (situada entre Porreres i Felanitx).

El 16 de febrer de 1971 un fibló amb velocitats que s'avaluaren de fins a 130 Km/h entrà a la plana de Palma després d'una irrupció d'aire fred i hi va provocar diversos estralls.

El dia 30 de setembre de 1976 un nou fibló va arrabassar part de l'arbrat de la zona de ses Cases Noves i son Manxo (ambdues possessions situades

prop dels límits entre els termes municipals de Sant Llorenç des Cardassar i Manacor).

La consulta de fonts orals permetria augmentar considerablement aquest llistat, per exemple el 5 de setembre de 1989, al sector des Figueral (Campos) poc abans de l'aiguada que va provocar les torrentades de fa dos anys, un fibló va causar destrosses diverses, entre les quals l'esbucament d'un molí.

Més nombroses són les notícies sobre mànegues de vent observades sobre el mar, que fins i tot hi ha un curiós article de Pere M. CARDONA a la *Revista de Menorca* dedicat a la seva incidència "Notas sobre trombas marinas en el Puerto de Mahón" (1920).

En el mateix sentit la premsa local mallorquina informa que el 3 de novembre de 1965 sobre la badia de Palma es varen observar fiblons de vent, que no arribaren a afectar a terra.

Tot i l'espectacularitat del fenomen de les mànegues de vent, aquest tipus de ventada no ha estat i la que ha

produït més pèrdues ni la que ha causat més víctimes. Dins la relativa llarga llista de siniestralitat deguda a l'efecte directe de les ventades a les quals es poden atribuir la mort de no menys de 6 persones en el període que va de 1961 a 1985, cap d'elles va ser causa d'un fibló.

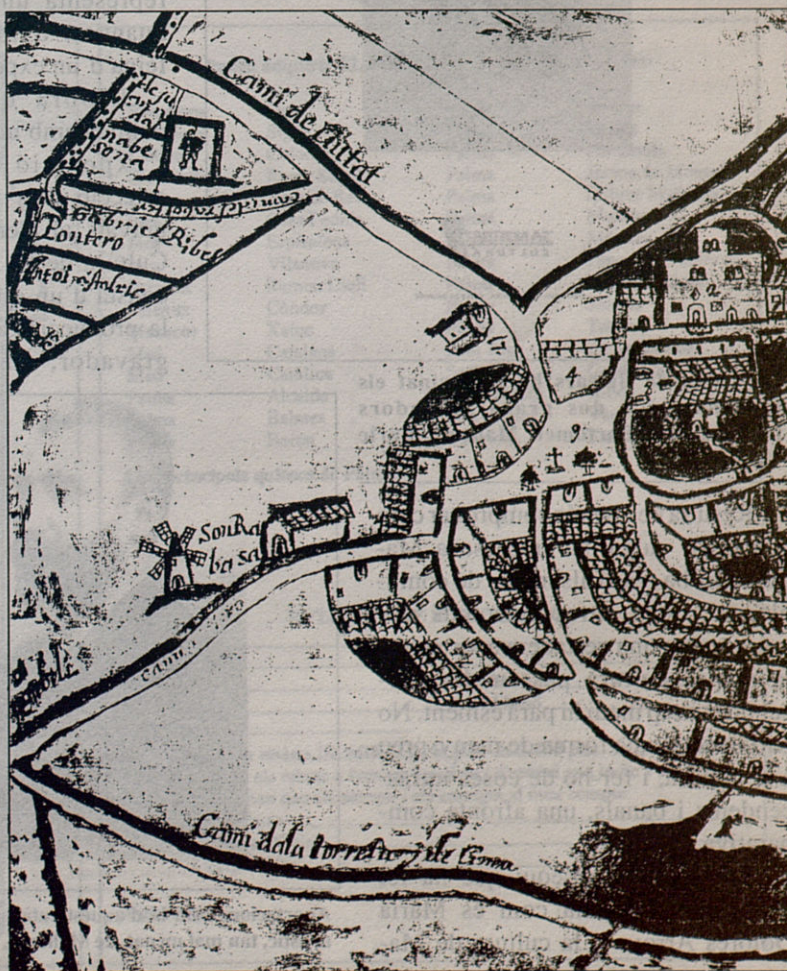
Això no obstant, hi ha alguns relats especialment dramàtics i que s'han mantingut vius dins la història oral d'algunes localitats. Així, bastants manacorins coneixen el relat, més o manco detallat, de com als anys cinquanta un fibló provinent de la mar entrà al port de Manacor i alçà en l'aire Na Francisca Caminera i la va passar d'un costat a l'altre del riu.

Finalment, s'ha de ressenyar la dificultat de la recerca de precedents sobre aquestes notícies ja que moltes vegades les mànegues afecten sectors no urbanitzats -pel que no se'n fan ressò els mitjans de comunicació- i també perquè existeix la dificultat addicional de determinar el tipus de meteor ja que el terme fibló -usual en

el llenguatge col·loquial mallorquí per referir-s'hi- és igualment emprat com sinònim de qualsevol vent molt fort, i fins i tot d'una pluja molt intensa i localitzada.

Com a mostra indirecta de l'ocurrència de les mànegues de vent a les Balears es pot argumentar l'existència de fórmules màgiques o conjuratòries que les desfan. El diccionari Alcover-Moll n'esmenta alguns exemples tan curiosos i possiblement profitosos com recitar el credo capgirat o fer l'acció de tallar-los a distància amb unes tisores (creences eivissenques). La mateixa obra esmenta que a Lluçmajor les oracions de desfer les ventades són només conegudes per iniciats que n'han de guardar molt bé el secret, ja que en comunicar-les a una altra persona perden la virtut de destruir-les.

El fibló del 26 d'octubre, segons conten, havia iniciat la seva trajectòria dins son Mendivil, al terme de Lluçmajor. Cap llucmajorer iniciat en l'art de desfer-los no el va veure...□

Reproduïm l'angle del mapa del S. XVII de la vila de Santa Margalida que, per defecte de maquetació, no va aparèixer en la il·lustració de l'article d'Antoni Mas publicat a EL MIRALL - 49. El peu de la il·lustració deia que a l'angle esquerre superior s'hi pot veure la força en la qual, segons tradició, el comte Mal hi feia penjar "els qui li feien contrari". (Nota de la Redacció)

El catàleg de gravats de Bartomeu Maura i Montaner

JAUME BOVER

BARTOMEU MAURA I MONTANER

1844-1926

SA NOSTRA
CULTURA

Publicacions de SA NOSTRA - CAIXA DE BALEARS

llorca en forma d'un catàleg exhaustiu d'un dels més insignes artistes mallorquins del segle XIX. Bartomeu Maura i Montaner, no ha merescut cap comentari als mitjans de comunicació, ni tan sols a les publicacions erudites. Quan localitzar, identificar, descriure i documentar tres-cents quaranta-vuit gravats dispersos representa una gran quantitat d'hores de feina d'un expert.

L'obra que es publicà amb motiu de l'exposició d'una selecció dels millors gravats al Centre de Cultura de Sa Nostra consta d'un estudi de la producció del gran gravador, amb una

pertinent bibliografia, la reproducció dels gravats més famosos, i del catàleg de tota l'obra coneguda.¹

La major part dels gravats es troben a la Calcografía Nacional, Biblioteca Nacional, Banco de España, la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, Museu de Mallorca, etc.

El catàleg en qüestió serà a partir d'ara una obra de referència imprescindible per als investigadors de l'art del gravat, per a museòlegs i bibliotecaris i altres conservadors del patrimoni artístic, pels antiquaris i col·leccionistes, i per a qualsevol persona amant de l'art i de les nostres coses.

Aportacions com aquesta, ben fetes i acurades, ajuden a conèixer, revaloritzar i difondre el patrimoni artístic, tan mal menat, de Mallorca.

Tan sols cal fer una observació negativa. Es tracta de la mala, a vegades pèssima, reproducció dels gravats. Un llibre com el present no es mereixia un tractament tipogràfic tan mesquí.

La Caixa de Balears ha patrocinat uns homenatges a dos grans gravadors

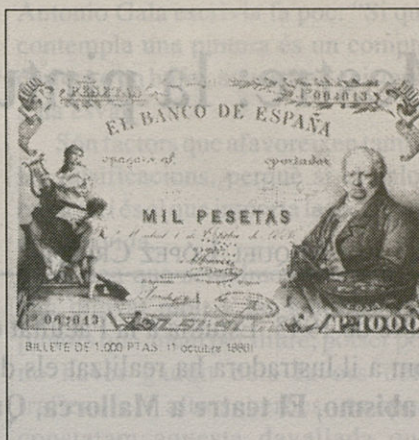
La Caixa de Balears ha patrocinat els homenatges a dos grans gravadors mallorquins: Bartomeu Maura i Enric Vaquer.

Resulta ben penós comprovar com qualsevol vulgaritat impresa a Mallorca troba ressó als medis de comunicació, quan altres creacions que representen una vertadera aportació a la nostra cultura passen desapercibudes i cap medi hi para esment. No parlar-ne és una forma de menyspreu a la cultura, i fer-ho de coses intrascendents i banals, una afronta comparativa.

Tristament l'obsequi que ha fet una persona forana com és Maria Dolores Arroyo a la cultura de Ma-

Aportacions com la d'aquest catàleg ajuden a conèixer, revaloritzar i difondre el patrimoni artístic, tan mal menat, de Mallorca.

El catàleg, una obra de referència imprescindible per als investigadors de l'art del gravat.

mallorquins: Bartomeu Maura i Montaner i Enric Vaquer i Atencia². Tal vegada es podria continuar amb l'oblidada figura de Francesc Muntaner i Moner, també artista gravador del segle XIX, l'obra del qual rau dispersa per diversos museus. □

NOTES

1. María Dolores Arroyo. *Bartomeu Maura i Montaner: vida i obra*, Palma de Mallorca: Centre de Cultura Sa Nostra, 1990. 136 p.: il.

2. *Enrique Vaquer, 1873-1931: exposición homenaje*, Palma de Mallorca: Caja de Ahorros y Monte de Piedad de las Baleares, 1979.

Granja La Balanguera

**DOLÇ
i
SALAT**

**GELATERIA
i
XOCOLATERIA**

*C/ JOAN MAURA, BISBE
CANTONADA C/ VINYASSA*

Podeu adquirir EL MIRALL a les següents llibreries:

Barcelona	Ona	Palma	Byblos
Barcelona	Signe	Palma	Embat
Campos	Colom	Palma	Fondevila
Ciutadella	Roser Seguí	Palma	Jaume de Montsó
Eivissa	Vara de Rei	Palma	Llibres Mallorca
Inca	Casa Pedrós	Palma	Manera
Inca	Espirafocs	Palma	México
Inca	Vilanova	Palma	Papereria Mallorca
Felanitx	Ramon Llull	Palma	Quart Creixent
Felanitx	Còndor	Palma	Selecta
Manacor	Xaloc	Palma	Totem
Maó	Catalana	Sant Joan	Ca na Blanch
Maó	Católica	Sóller	Calabruix
Palma	Alcaide	Son Cladera	Arbós
Palma	Balmes	Son Ferriol	Verd en Blau
Palma	Baron	València	Tres i Quatre

I als principals quioscos de Palma.

BUTLLETA DE SUBSCRIPCIÓ

Sr./a. _____
 Adreça _____ Núm. _____ Pis _____
 C/ _____
 Codi Postal _____ Població _____
 Telèfon _____

Em subscribo a la revista EL MIRALL, al preu de 3.000 ptes. de quota anual. Podeu presentar els rebuts a l'entitat bancària / d'estalvi que indic a continuació a la qual demano que els accepti i els carregui al meu compte:

Banc/Caixa _____
 Agència/Oficina _____
 Cte/Lta. núm _____

Signatura _____

Esperança Mestre: la pintura a Mallorca

MIQUEL LÓPEZ CRESPI

Neix a Felanitx el 18 de desembre de 1943. Estudia a la Facultat de Belles Arts "Sant Jordi" i a l'Escola Internacional de Pintura Mural. Com a il·lustradora ha realitzat els dibuixos dels llibres **La palabra de los muertos**, **Un médico se asoma al abismo**, **El teatre a Mallorca**, **Quadern de conseqüències**, i la carpeta **Patchwork** amb Tonina Canyelles.

Ha participat en nombroses exposicions col·lectives. Al juliol del 76 va ser present a "Plàstics al carrer" a les festes de sa Calatrava.

Ha donat classes de dibuix al Col·legi Pius XII de Palma, a l'Institut d'Inca i, actualment a l'Institut Guillem Sagra de Palma.

Exposicions individuals a:

1973- Llibreria Tous (Palma).

1974- Art Galery Picarol (Cala d'Or).

1975- Galería Tebas (Madrid).

Cercle Cultural del Port de Pollença.

Sala de Cultura "Sa Nostra" (Felanitx).

Llibreria Tous (Palma).

1978- Museu de Mallorca (Palma).

1980- "Cavall Vermell" (Felanitx).

1981- Centre d'Expositors (Inca).

1985- Galeria Joaquim Mir (Palma).

1988- Banca March (Palma).

1989- Estació de Sineu.

... de sobte ens surt Esperança Mestre que llegeix Baudelaire, que fa cucaveles amb el color, les formes, les composicions... Viatge a París, Viena... Anatema. Vade retro. Els bons costums pictòrics de la localitat no ho permeten. Ho condemnem. Però ella, caparruda i felanitxera, això li fa mal de cap, i segueix pintant la interpretació del món... **Antoni Serra, 1975.**

NO ÉS EL MATEIX ESTAR DE TORNADA QUE NO HAVER PARTIT.

- Què és la pintura?

Un llenguatge molt vàlid per transmetre idees, formes, vivències, denúncies, pors, sorpreses... i una llarga llista de conceptes. Una forma de veure i de viure. Matisse deia: "Jo no som capaç de fer distinció entre el sentiment que tenc de la vida i la manera com el tradueixo". També és una prova contínua d'humilitat. Mai no n'arribarem a saber. Record Tarragó, Rick Miller... Quina saviesa i quina humilitat quan els compar amb alguns pintors joves!

En la pintura intent fugir de les modes. Les modes en art i literatura tenen una cosa molt bona: duren poc.

Serigrafia de la carpeta "Patchwork".

Una mica retardat a Mallorca, ara prolifera l'abstracte. És un estil tan respectable com un altre, però a vegades es converteix en un refugi d'esponanis que no saben dibuixar. No és el mateix estar de tornada que no haver partit. També intent ser honesta entre el sentir i el transmetre,

amb independència i coherència, perquè a la llarga és el més rendible. I anar fent.

AL RELLOTGE DE L'ART ARA HA SONAT LA MITJANIT (Kundera).

- Situació actual de la pintura, a les Illes.

Citaré dos noms ben coneguts. Gabriel Ferrater Mora diu: "El vuitanta per cent de l'Art actual és una presa de pèl", i Milan Kundera escriu: "Al rellotge de l'Art ara ha sonat la mitjanit". Jo crec que hi ha molts de pintors i molt bons, però els factors que influeixen per fer aquestes afirmacions són diversos, segons el meu parer. Per una banda tenim la comercialització i la poca serietat dels qui trafiquen en art. La poca preparació, en general, del possible comprador i les malifetes dels pseudo-crítics. Dic pseudo-crítics a aquells que sense cap titulació i tenint part en el negoci no són més que un vehicle de les classes dominants. No em refereixo, naturalment, als qui honradament i des dels seus mitjans intenten estimular els artistes, sense que tinguin res a guanyar o perdre. Cap a ells personalment tenc un profund agraïment per les seves paraules generoses i coratjoses, començant cronològicament per l'enyorat Rafel Jaume.

Un altre factor en la pintura actual de Mallorca, on el nivell econòmic ha pujat més que el cultural, és la inversió de diners negres. Durant uns anys ha semblat que compraven com qui espera guanyar a la loteria. Això explica les preferències vers els pintors joves, que ofereixen un cert "suspense".

Il·lustració per al "Quadern de conseqüències" de Tonina Canyelles.

Antonio Gala escrivia fa poc: "Si qui contempla una pintura és un compte corrent o un búfal, aquesta no existeix, s'ha esvaït".

Són factors que afavoreixen també les falsificacions, perquè si el valor monetari és el que importa la picaresca està servida.

Diuen que actualment les vendes han minvat molt a les galeries. Els pintors que anem per lliure, potser per no haver gaudit dels favors dels traficants i altres herbes, tampoc constatem aquesta davallada que contenen. Pens que aquesta "crisi" no ha fet més que començar. Quan els propietaris d'obra dolenta pagada a preu d'or provin inútilment de fer negoci, el desànim per comprar es farà patent. Una cosa semblant va ocórrer a menor escala als anys setanta, després de l'eufòria i les enganyifes dels seixanta.

- Les institucions i l'art.

Dins una democràcia les institucions haurien de vetllar perquè amb els diners públics no s'afavorís a uns pocs particulars. No estic parlant només de pintura, també ho dic per les investigacions, el teatre, la publicació de llibres... En alguns casos ens seleccionen i jutgen persones sense batxillerat, ni titulació ni criteri. I si aquest existeix, a vegades és venal.

Durant la legislatura del PSOE podem observar que els Premis Ciutat de Palma, sobretot de pintura jove, han anat a parar sistemàticament a la mateixa Galeria. Ara ha guanyat la dreta, el PP. No esper cap canvi, ni miracles. Supòs que ara guanyaran altres Galeries i altres grups.

Si els càrrecs de confiança donats a dit fossin substituïts per concursos

públics potser hi hauria més pluralitat i igualtat. Ara hi ha el perill d'anar cap a un monopoli, en mans de poquíssimes persones. Si observem les exposicions a la Llotja, a la Misericòrdia i a altres llocs, moltes vegades darrere hi ha els mateixos noms movent els mateixos fils.

- La professionalitat.

Pens que un pintor professional és aquell que treballa amb serietat, encara que actualment i aquí és molt mal vist que un pintor no visqui exclusivament de la pintura. Aquesta opinió la deu haver posat de moda algun galerista

Esperança Mestre i Sureda.

que deu voler tenir l'artista ben agafat.

Perquè, què dirien d'això dos dels millors pintors mallorquins, Toni Gelabert, barber, i Jaume Mercant, porter? A hores d'ara tenim a Angel Santmartí i una llarga llista de magnífics pintors l'obra dels quals no es veu gens perjudicada pel fet de tenir diverses activitats remunerades. No crec tampoc que la tasca pedagògica a la Bauhaus portada a terme per Kandinski i Klee fes malbé la seva obra. Abans estaven molt valorats els professors de dibuix. Ridícul. Ara estan desprestigiats. Igualment ridícul. □

Ell

PERE FONT

De ahí, que quien osase proponer la renuncia a la venganza tenía que saber que proponía a los hombres nada menos que la autonegación del Yo, y quien de hecho se atrevió a predicar esa renuncia, o sea, el perdón, no usó, en efecto, otra fórmula menos categórica que "Niégate a ti mismo".- Rafael Sánchez Ferlosio.

No només pluja, sinó pols i granotes han plogut força des de llavors. S'ha trasmutat fins el perfil de cada paisatge i cada pujol o muntanya, en desgast i erosió, ha anat canviant la fesomia del blau, retallant de mil maneres el cel de firmaments, aurores i capvespres.

La terra, més bonyeguda, rodola, vella i asmàtica, pel sotragat billar del temps entre micos dreçats que, com tarambanes, es malmenen i trontollen.

Els rius han refet els seus llits rectificants geografies cal·ligràfiques i els núvols s'han modelat llurs perímetres inquietos amb milions de noves formes, envestint contra llunes i estels, al capdavall inaccessibles.

Ha plogut força. L'home, però, el mico seriós i incorregible, prossegueix. Carregat i esllomat, amb creu a l'esquena corbada, atupada pels feixos autèntics de cada dissort i sofrença, però també pels pesos creats i innecessaris, per feixugues gravitacions de desgavell de cap foradat, per programacions mal embastades d'acció i actuació en camí cap al mar tempestós de les ansietats, sofriments, tensions i angoixes.

Això no obstant, i maldament el pas de quasi vint-i-un segles amb grans sacerdots, mestres oficials i notables, ell encara ens és solució i alliberació: fórmula terapèutica. Antídot. Duen que curava invàlids, baldats, paralítics i tarats, que purificava leprosos i

donava llum als cecs, oïda als sords i, als muts, veu i paraula. Així que no podia ser de cap de les maneres corb negre de pena, por i dol, sinó voluntat d'alleujament, solució de bonança, mitigació del pes del fust indefugible sobre l'espatlla, Simó de Cirena per al calvari quotidià de cadascú tirant milles i camí. Per això no estalvià exemples, consells ni paraules. Ens calia apaivagar-nos del gran monstre, desdramatitzar-nos del plom feixuc del "Jo" en hipersensibilitat i narcisisme, descarregar-nos i adonar-

nos de l'engany, de la càrrega creada, greu i enfadosa.

"Nega't a tu mateix", recomanava. Ben contundentment, per tal de, enfonsant malentès i supèrbia, facilitar el perdó, guanyar la llibertat, la quietud i la pau, desencadenats de la tirania del "Jo" les seves culpes, de l'excessiva sensibilitat a l'ofensa, de l'obsessió en la lluita contra el temps i el que, tanmateix, ens és inevitable: l'esdevenir constant en el procés de les transformacions i mudances.

"Desenjosats", no només l'home

es relativitza, sinó que destapa el vel de la gran mentida, la de l'essencialisme del dibuix personal i col·lectiu estàtic i permanent, fixat o prefixat, la de la rigidesa de les demarcacions per a les quals, essent com són en realitat parcials miratges, no s'escau excessiva ànsia i capficament.

Emparellant un escrúpulós respecte vers d'altri amb un desinfilament del propi "Jo" desentumit fins a l'humor i la ironia, es pot aplanar un sender que, fet més còmode, ample i vivible, permet, desgravada també la malignitat de les ofenses, perdonar no set vegades, sinó les setanta vegades set que ell aconsellava.

Amb l'espontaneïtat de la senzillesa, s'allunyà de l'altivesa dels notables, en va fer dels feliçment desposseïts de renom i d'història (pecadors, nins i pescadors) la seva colla i, quan ha d'entrar en la fatídica majúscula de Jerusalem, ho fa en escena intrahistòrica sobre els lloms d'un polló o somera, antítesi minúscula de tota petulància.

D'esquena a una Roma que bravateja de poder, glòries i grandeses sacrificant persones, lluny del col·laboracionisme herodià, però també indeferent a promeses de felicitat d'una pàtria lliure judaica i ben configurada, aquell jovençà de Natzaret, tranquil i sense prejudicis, allarga mà i estima a tot déu vivent, ferit, net o bo com ell, sense parar èsment al seu grup de pertinença, i aposta pel camí de saludable comportament individual, única tàctica que creu eficient de real alliberació i placidesa.

Per aquesta via de sobrietat i deslliurament personal va endavant fent la seva de mica en mica, sense por. I sense parar esment en l'inquisitiu purisme capellanista i fariseu, refugi blanquejat d'hipocresia, ni a fonamentalisme hebreu o saduceu ni a activisme zelota en resistència

clara. No se l'entengué massa, Jesús de Natzaret. Veieren un enemic on en el fons hi havia la serenor alliberadora. I li arranjaren escenari macabre amb una creu plantada.

Ha passat ara ja prou temps des de llavors. Efectivament s'ha transmutat el perfil de cada paisatge. S'han des-

antiimperialista. La seva paraula, deslligada de grups, tribus o races va, directa i espontània, per altres contrades on, en cel obert i sense entrebancs ni fronteres, només hi cap la teràpia per a l'assossec en autonegació i renúncia. Així, indiferent a poders d'acció i reacció, s'arrisca en la crítica amb mot clar i disconforme, amb actuació desinhibida, envoltant-se de gent de tota mena, jueus o samaritans, curant criad de centurió d'exèrcit d'ocupació o asseient-se a taula, en públic escàndol, amb cobradors d'hisenda romana o fent-ne, fins d'un d'ells, un dels seus dotze de més predilecció.

Es veu, però, que deu ser prou envitricollat abastar el sentit de paraula

dibuixat les fesomies del blau. I s'han rectificat les línies dels rius i torrenteres sota capricioses nuvolades.

Però, nogensmenys, s'ha prosseguit, com sempre immutablement, malmenant l'home i sembrant-ne els camps, d'innombrables víctimes innecessàries. I sense parar, i a cops d'història, s'han continuat els desplegaments dels símbols i mites golafres com banderes sanguinàries: Israels, Jerusalems,... Fins i tot d'ell mateix, per major INRI i befa i en summum d'antinòmia, sovint n'han alçat entelèquia de desarrel o capitalitat ofensiva. Com per completar-nos l'espectacle, arradonint-nos de cinisme la tragèdia del Calvari. □

Esporles, novembre de 1991.

Papers pintats

Marc i Motlures

Pintures

Casa Pomar Flores

ARTICLES PER A ARTISTES

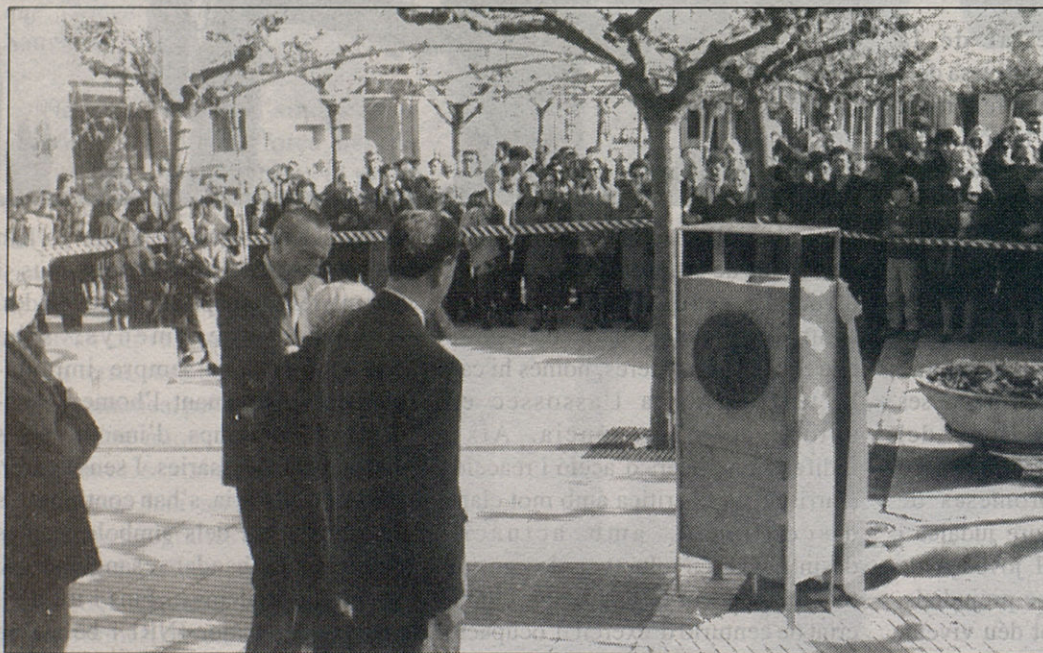
Sant Miquel, 77. Tel. 72 14 83

07002 PALMA

Cloenda de les Festes Pompeu Fabra a Cassà de la Selva

ROSER SALA

L'ajuntament de Cassà de la Selva ha tengut l'atenció i l'amabilitat d'informar-nos de les XXIII Festes Pompeu Fabra. Tot agraïnt la comunicació, ens complau extractar-la i publicar-la, tant per la importància que té aquesta manifestació de cultura als Països Catalans com perquè Miquel López Crespí, col.laborador assidu d'EL MIRALL, hi ha merescut dues distincions. La nostra enhorabona més cordial.

El president del Parlament de Catalunya i el batle de Cassà de la Selva acompanyen Carola Fabra en la inauguració del monòlit dedicat al "forjador de la llengua catalana". En les festes d'enguany Miquel López Crespí, col.laborador habitual d'EL MIRALL, hi va ser guardonat amb els premis de narració i poesia.

Cloenda de les Festes Pompeu Fabra a Cassà de la Selva

Els dies 15/17 de novembre, a Cassà de la Selva es va fer la cloenda de les XXIII Festes Populares de Cultura Pompeu Fabra amb l'acte acadèmic i el dinar d'homenatge a l'arxiver emèrit de la catedral de Girona, Dr. Jaume Marquès i a l'entitat Colla Excursionista Cassanenca.

El president del Parlament de Catalunya, Joaquim Xicoy, va presidir la cloenda que posava punt i final a tota una setmana d'actes que van tenir la figura i l'obra de Pompeu Fabra com a eix i nucli central. Cinema, teatre, vetllada poètica, debats lingüístics, una taula rodona sobre la nova cançó, i la primera mostra de la cançó dels Països Catalans foren els

actes més destacats. També van commemorar-se amb dues exposicions, una sobre Pompeu Fabra i una altra de treballs escolars sobre la vida i l'obra del Mestre.

La clausura de les Festes va començar diumenge en què es van atorgar els premis literaris. Dos van quedar deserts: el d'assaig *Joan Gener i Roca*, concedit pel Consell Comarcal del Gironès i el premi *Llum i Guia*, atorgat per Editora Cassanenca. Pel que fa al premi d'assaig, el jurat va considerar que cap dels dos treballs presentats reunia les condicions necessàries; i respecte al segon, no hi va optar cap participant.

La resta de premis van ser: *Premi de narració Cassà de la Selva*, atorgat per l'Ajuntament de Cassà, (29 obres presentades), a Miquel

López Crespí, de Ciutat de Mallorca per l'obra "L'ignot".

Premi de poesia Xavier Carbó i Maymi, dotat per la Conselleria de Cultura de la Generalitat, (17 obres presentades) a Miquel López Crespí, de Ciutat de Mallorca, per l'obra "Totes les absències".

Premi de narració per infants i joves Cavall Fort a Miquel Masseguer, de Terrassa, per un recull de 5 contes. A aquest premi, atorgat per la revista Cavall Fort, s'hi van presentar 75 reculls de contes.

Premi Sanchis Guarner, atorgat per la Fundació Jaume I, a la millor obra en favor de la unitat de la llengua catalana, a Daniel Recasens i Vives pel llibre "Fonètica descriptiva del català".

L'historiador local Enric Bagué va glossar la figura del taper i de la

indústria del suro en la lectura d'un escrit sobre els orígens d'aquesta activitat a la vila de Cassà.

Joan Triadú, membre del secretariat permanent de les Festes Populares de Cultura Pompeu Fabra va dedicar el seu parlament a analitzar la situació de les lletres catalanes en els últims dotze mesos, destacant tant les obres aparegudes com les polèmiques sorgides recentment sobre la normativa del català. Triadú va tenir també un emocionat record pels autors desapareguts en els últims mesos, especialment per Maria Aurèlia Capmany i Montserrat Roig.

Joaquim Xicoy, president del Parlament de Catalunya, va destacar en el seu parlament de cloenda, la necessitat de fomentar la lectura de llibres en català. Xicoy va dir que tot i que al nostre país cada any s'editen més de 5.000 títols, en alguns casos la tirada i vendes d'aquestes obres són molt migrades i no cobreixen els mínims necessaris. Va demanar als assistents que ajudessin a promoure la lectura de llibres en català i que es regalessin llibres en català com a via per mantenir viu el missatge i l'esperit de Pompeu Fabra.

A l'acte també hi va assistir la filla de Pompeu Fabra, Carola, a qui l'alcalde de Cassà de la Selva, Josep Maria Dausà, va dedicar un reconeixement per la seva presència. Dausà va remarcar que Cassà ha estat el poble més petit de tots els que han acollit les Festes Fabra en els vint-i-tres anys d'existència i destacà l'acceptació que van tenir els actes, com a signe inequívoc de la bona resposta dels habitants de Cassà a aquesta convocatòria.

Es va inaugurar un monument en homenatge a Pompeu Fabra instal·lat a la plaça de la Coma, al centre de la vila.

La recepció a l'Ajuntament i el dinar de germanor al qual assistiren 200 persones, varen cloure les Festes d'enguany. A la fi del dinar el Consell Comarcal del Gironès i l'ajuntament de Cassà van homenatjar el canonge Dr. Marquès i la Colla Excursionista Cassanenca. □

L'Església i l'ètica política

JAUME MARCH

Des de fa un cert temps l'Església critica la classe política de l'estat espanyol i el món consumista derivat, diu, de la política assumida pels nostres dirigents. Aquesta postura de l'Església ha estat rebuda amb disgust i amb alabances segons el costat o interessos dels receptors del missatge del clergat.

La primera qüestió que es presenta davant aquest fet és conèixer si l'Església està legitimada en l'actualitat per censurar els nostres polítics i el sistema imperant. La resposta s'ha de veure des d'una doble perspectiva, al meu entendre. Per una part, des de la pròpia història de la institució eclesiàstica, i de l'altra des del pensament cristià o evangèlic.

Pel que fa al primer punt, crec que tenen raó els qui neguen la legitimitat a l'Església espanyola i universal (Papat), perquè si miram el passat de la institució veurem com moltes vegades, diria que secularment, l'Església ha caigut dins la trampa de seguir els poderosos i fer allò que aquests volien, fins i tot pactar amb els dictadors. Basta recordar l'entesa amb Mussolini, o la tolerància amb Pinochet o amb Franco a l'estat espanyol. Des d'aquest punt de vista es fa molt difícil acceptar que ara els bisbes, el Papa i els altres estaments religiosos vinguin a donar lliçons de moral i especialment de moral pública o política.

Per altra banda, sí que és cert que el predicament evangèlic es manifesta per la igualtat, la justícia i la tolerància. Per tant aquí hi ha una raó per criticar el corró socialista, l'imperi dels diners o el protagonisme de l'individualisme per damunt de l'interès de la comunitat. Però, ai las!, tampoc aquí l'Església té la coherència suficient per treure els pedaçs bruts dels altres. L'exemple més clar és el rebuig que fa l'anomenada Església oficial de la teologia de l'alliberament. Els seus seguidors són perseguits pel Papat i el Tribunal de la Fe. Els seus principis són condemnats per massa materialistes, quan poques vegades l'Església no ha criticat, en els darrers temps, el materialisme salvatge propi del capitalisme expressat en el neoliberalisme. "Quien calla, otorga"

diuen els castellans i l'Església ha callat molt, molt davant l'agressió del capitalisme i fins i tot s'hi ha aliat per vèncer i mantenir la cúpula del poder.

De tot això se'n treu que des d'aquest punt de vista tampoc es veu la coherència de l'Església vers la classe política i la pròpia societat espanyola. Ja sabem que hi ha pocs partits i col·lectius coherents. Emperò una cosa és certa, i és que l'Església, almenys per tenir el dret moral a la crítica, hauria d'acceptar les que li vénen de fora de la institució, i especialment acceptar i practicar l'autocrítica. Valor realment legitimador per anar pel món exercint la crítica. Fins que això no arribi serà molt difícil que ningú s'aturi a valorar, neutralment, el judici que pugui fer l'Església de qualsevol altra institució o poder.

Per tant, amics capellans, ja ho sabeu: començau a autocrítica-vos. Jo, com a cristià que som, ja ho he fet i dic que no tenim força moral per blasmar ningú fins que no renunciem al títol de "millors, més sants i més bons". Senzillament, perquè com a éssers humans som imperfectes i, per tant, no diferents als altres homes que, a més, segons la teoria del nostre Mestre, som germans. Quan hàgim après aquesta lliçó llavor, certament, podrem anar pel món queixant-nos dels Felipes González, Alfonsos Guerras, Marios Condes, i els altres... I que quedi clar que jo també rebuig les seves malifetes. □

Els mèrits literaris

RAMON TOS

Dia 27 de novembre de l'any 1895, Alfred Nobel establia en el seu testament la fundació dels premis que duen el seu nom. Des de llavors ençà anualment es concedeixen els premis Nobel de Física, Medicina, Literatura i Pau encara que són aquests dos darrers els que gaudeixen d'una major popularitat.

En general, els premis Nobel van destinats a aquelles persones o entitats que hagin destacat pels seus estudis o lluita en favor de la fraternitat dels pobles, els drets humans, la desaparició de les injustícies socials o racials i la supressió de la pobresa, el dolor o qualsevol altra casta d'esclavitud.

El premi Nobel de Literatura es concedeix, en concret, a la persona que, en el domini de les lletres, hagi produït l'obra inspirada per l'ideal més noble i sincer.

Després de la concessió del premi Nobel de Literatura 1989 a Camilo José Cela y Trulock, la pregunta de qualsevol ciutadà benintencionat és òbvia: quines accions o actituds avalen Camilo J. Cela com a benefactor de la humanitat i el fan digne d'un guardó tan singular i tan ben dotat econòmicament?

Diuen que els mèrits literaris de Cela són un estil sec i directe, una mica barroc i decimonònic posat al servei d'una temàtica escabrosa i una visió tremendista i negativa que fa especial incidència en els aspectes més negatius i desagradables de la condició humana. La sintaxi enrevesada, la frase llarga i el gust pel lèxic arcaic i poc usual demostren que s'ha concedit el premi Nobel a un bon escriptor del segle XIX. Fins aquí, cap problema.

Sembla que són molts els que co-

neixen i admiren "l'ideal noble i sincer" que mou Cela i la seva obra perquè gairebé tot foren enhorabones i congratulacions en saber-se la notícia.

Els mitjans de comunicació espanyols quedaren col·lapsats per una onada de xovinisme radical i durant unes setmanes les televisions i les revistes de l'estat només reproduïren entrevistes i semblances de l'escriptor. Els periodistes espanyols semblaren afectats d'una amnèsia total o d'una falta de sagacitat transitòria i feren comentaris plens d'admiració i joia

nies en aquestes situacions. Tota la premsa local van al·lucinar amb la notícia i floriren les notes biogràfiques amb referències a Mallorca, "la relació de Cela con la isla", la tasca duita a terme des de "Papeles de Son Armadans", allò de "tantos años entre nosotros", el seu fillet fet un esportman tot-terreny...

Fins i tot el CIM va fer els ous en terra i va comanar unes tanques publicitàries per deixar clar el testimoni del seu vassallatge polític i cultural.

Només algunes veus marginals

El matrimoni Cela aparegué a totes les revistes del cor de festa en festa.

infinita. De fet, els periodistes espanyols renunciaren a cercar els "clars motius polítics" que sempre motiven els premis Nobel concedits a altres llengües, literatures i països i es llançaren com una cort de patriotes llepaculs a riure i assentir candorosament cada vegada que el genial escriptor obria la boca per proferir elegants expressions de l'estil de "Coño", "Cojones" o "Que se jodan".

A Mallorca la cosa va ser encara pitjor perquè, com sempre, s'hi afegia el provincianisme que afecta les colò-

com l'APLEC semblaren no haver perdut el seny de tot i criticaren obertament l'actitud colonialista de Cela, que visqué 35 anys a la nostra illa ignorant absolutament la realitat lingüística i nacional de Mallorca i fent manifestacions clarament hostils cap al poble català.

En el passat Cela no va ser, evidentment, cap angelet de sucre ni tampoc model i pilar d'altruisme i bones accions. De fet, la mostra més execrable de la seva actitud política és la carta que envia dia 30 de març de

1938 al Comisario General de Investigación i Vigilancia sol·licitant l'ingrés a l'esmentat cos. En aquesta carta, Cela es declara "útil" per a fer d'espia del règim del General Franco i aportar valuoses dades per a una possible "caça de bruixes" a Madrid que és "donde cree poder prestar servicios de mayor eficacia". A més, són ben conegudes les seves col·laboracions en diaris i revistes feixistes com "Arriba", "Legiones y Falanges", "Medina",... i la seva feina com a censor un cop acabada la guerra civil.

Tanmateix, encara hi ha gent que pensa que les persones no han de ser jutjades pel seu passat i, per això, cal pegar una ulladeta a l'esplendorós present del sr. Cela.

Després d'un escàndol marital poc elegant, Cela abandona a la fi Mallorca per anar a viure a Guadalajara amb Marina Castaño una periodista rossa i "xupacàmera" amb la qual té relacions des de fa anys—.

Després de la concessió del premi Nobel, molts de guardonats dediquen part de la seva fortuna o del seu temps en favor de causes humanitàries com les campanyes en contra de la fam, la guerra, els desequilibris ecològics, etc.

Cela, en canvi, es dedica per complet a la seva persona i inverteix els

Enrevoltat d'intel·lectuals i benefactors de la humanitat de la talla de Jesús Gil, Lita Trujillo, Gunilla von Bismark...

doblers del premi en la construcció de la seva nova casa de Guadalajara. La inauguració de la caseta en qüestió marcà l'inici de la campanya publicitària 1991 de la jet espanyola amb convidats de tant de prestigi com Isabel Preysler i Miguel Boyer.

A partir d'aquí comença un estiu delirant ple de la tranquil·litat i l'assossec que necessita tot bon escriptor. Per dur endavant aquesta nova vida, va escollir la vila de Marbella, exemple de bon gust i austeritat i gresol de causes nobles i desinteressades a més de ser, evidentment, un bon lloc per passar desapercebut i no alimentar així la frivolitat, l'ego i la vanitat humana. El matrimoni Cela aparegué a totes les revistes del cor de festa en festa envoltats d'intel·lectuals i benefactors de la humanitat de la talla de Jesús Gil i Gil, Lita Trujillo, Gunilla

von Bismark, Jaime de Mora i Aragó, etc.

La culminació, però, va ser la festa de finals d'agost per celebrar l'aniversari de l'hotel Coral Beach. En el còctel previ a la festa, Camilo José Cela va agredir el periodista Jesús Mariñas intentant tirar-lo a la piscina de l'hotel segons el testimoni gràfic de la revista "¡Hola!" de dia 5 de setembre de 1991 en un reportatge d'incalculable valor periodístic. Estam arreglats si els premis Nobel de

Literatura han de recórrer a l'apallissament i els mals tractes per aclarir els seus assumptes personals.

Però encara n'hi ha més. Per les mateixes dates, s'inaugurà a La Coruña la primera plaça de toros de Galícia i Cela també volgué fer de Pere Mateu i parlar en contra de la barbàrie i el sofriment innecessari com correspon a un Nobel. Per això declarà tot cofoi amb motiu de l'esdeveniment que "por fin se incorpora Galia a la civilización".

En definitiva, poc s'havien d'imaginar els estirats membres de l'Acadèmia Sueca que donarien notorietat i propaganda a un personatge tan singular. Suposam que a hores d'ara s'ho miren més perplexos i pàl·lids que mai i constaten que la "raza" i el "poderío" han fet de Cela tot un Spanish Nobel carregat de mèrits i honors.

hilarario

- Material Tècnic de dibuix
- Llibreria Tècnica de dibuix
- Papeteria

EN CATALÀ:

**Blocs impresos de factures,
albarans i rebuts.**

C/. Aragó, núm. 10 Tel. 46 45 72

Palma de Mallorca

C/. Quint, núm. 3 Tel. 71 54 33

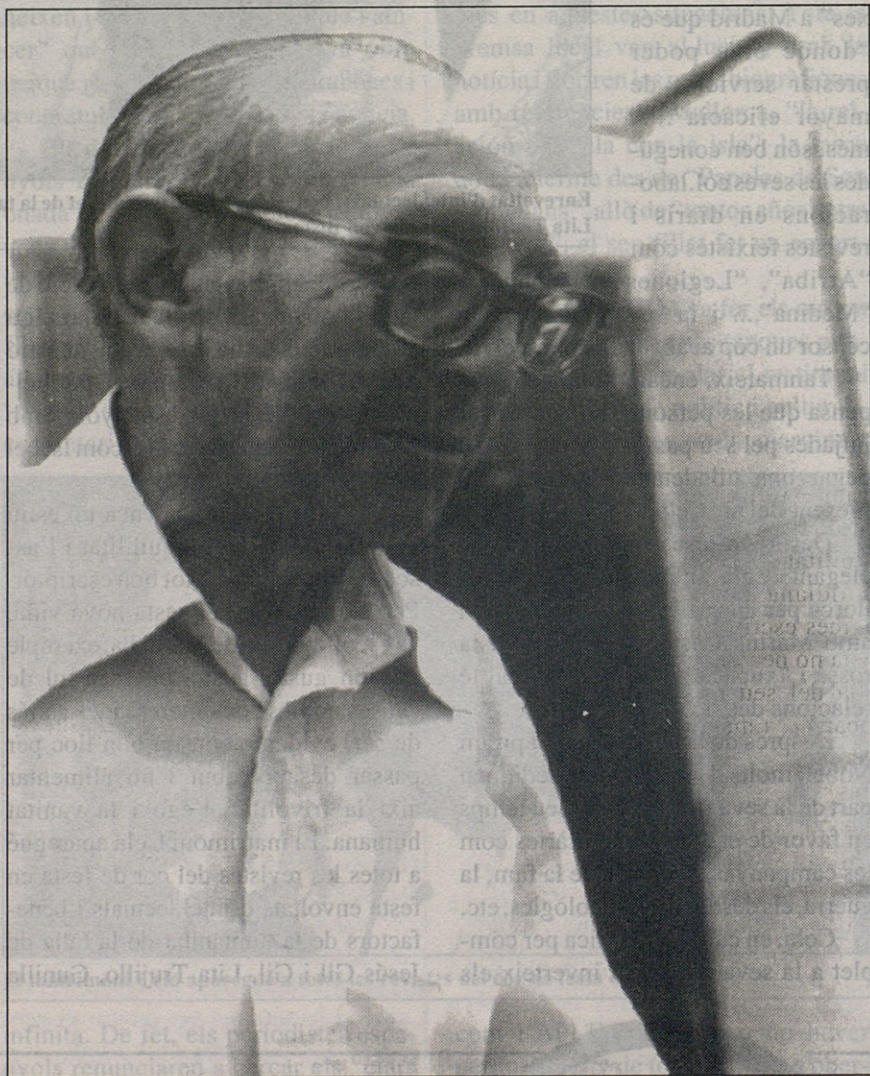
Rafel Jaume, poeta de la sobrietat:

Escrit a Bunyola

PERE ROSSELLÓ BOVER

Quan en 1983 Rafel Jaume va morir només havia publicat un breu aplec de poemes, *Molt més que les paraules* (Campos, guaret, 1979). Com a homenatge pòstum va sortir un volum de tanques amb el títol de *Poemes, 1982-83* (Palma, Moll, 1984). El nostre autor, que s'havia dedicat a la poesia des de sempre, havia tret abans alguns reculls en castellà (*Las oraciones y otros poemas*, 1957; *Los sonetos*, 1959). Però en 1971 havia trencat definitivament amb les lletres castellanes i, d'una manera radical i ràpida, s'havia convertit en un poeta català. Des de 1961 (*Petites elegies*) ja escrivia en la seva llengua, que alternava amb el castellà encara predominant. A partir de 1971, en canvi, tota l'obra de Rafel Jaume és únicament i exclusivament en llengua catalana.

Això no obstant, el canvi lingüístic no va suposar majors facilitats per al poeta, sinó més tot el contrari. A la seva mort Rafel Jaume va deixar més d'una trentena de reculls inèdits, una obra pràcticament ignorada àdhuc dins els cercles poètics mallorquins. Tot i això, Jaume era un home ben conegut en el món literari, sobretot per haver emprès (i amb èxit) la difícil empresa d'obrir **Cavall Verd**, una llibreria dedicada exclusivament a la poesia. L'any 1989 el professor Bartomeu Bauçà va llegir a la UIB una tesi doctoral (inèdita encara) sobre l'obra poètica de Rafel Jaume. Aleshores Bauçà ens el va redescobrir. Rafel Jaume ens havia passat pel costat amb una humilitat tan gran que ens havia impedit copsar tots els valors continguts en la seva obra. Ara, les Edicions de la Riba, amb la publicació d'*Escrit a Bunyola*, ens fan posar a començar a fruit de la seva poesia.

Rafel Jaume, 1983.

L'edició d'*Escrit a Bunyola* és precedida per dos treballs de Bartomeu Bauçà. El primer és una petita biografia que ens retrata perfectament l'home els escrits del qual trobarem tot seguit. L'altre és un comentari de presentació del llibre publicat. Cal dir que, un cop llegida la biografia, la vida i la personalitat de Rafel Jaume ens semblen d'una transparència ab-

soluta. L'home amable i auster que vàrem conèixer a **Cavall Verd** coincideix totalment amb el que ens imaginam en llegir els seus versos i, alhora, l'un i l'altre s'expliquen perfectament per les referències biogràfiques que Bauçà ens conta. Ens fa la impressió d'un trencaclosques on totes les peces encaixen perfectament. Potser en algun moment les

paraules del prologuista ens arriben a semblar amarades d'una excessiva familiaritat amb l'escriptor de què ens parla, quasi insòlites en aquest tipus de treball que sol esser molt més distant. Tanmateix no és estrany perquè, en conèixer-lo (tant l'home com el poeta), Rafel Jaume ens apareix amb una transparència que, sens dubte, és la seva qualitat humana i literària més important. Ja ho he dit abans: estic segur que va esser aquest tret el que li va impedir precisament "triomfar" (si això és possible) com a poeta.

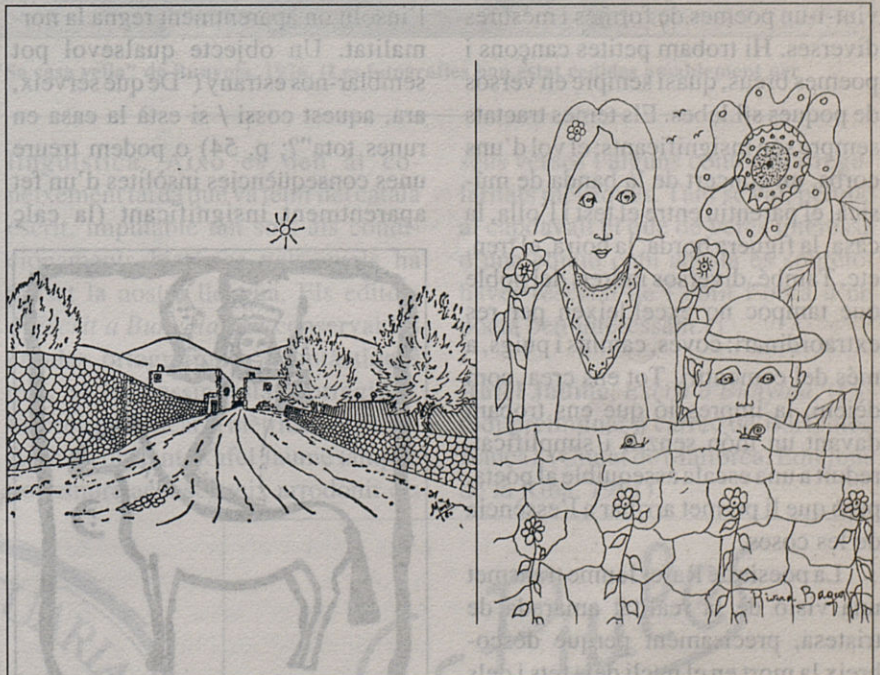
La vida de Rafel Jaume va esser, com diu Bartomeu Bauçà, una vida humil i casolana i aquests dos adjectius semblen els més adequats per definir la seva obra poètica. Excepte obrir **Cavall Verd** —una modesta llibreria, amb prestatges de fusta barata i cadires de bova, però on tothom se sentia com a casa—, res extraordinari va marcar la seva existència. En tot cas, només hi trobam una petita tragèdia vital, tan intrínseca i inevitable com la migradesa física o el tarannà tímid que caracteritzaven Rafel Jaume. Precisament és aquesta humilitat i aquesta petita tragèdia quotidiana el que més omple les pàgines escrites per Rafel Jaume. El poeta no necessitava anar massa més enllà del seu món de cada dia per trobar-hi la màgia de la poesia. Precisament la veu en tot allò que l'envolta, en el més proper i senzill, com si l'home humil tengués el do de descobrir un món ocult rere el que passa desapercebut als altres.

Un aspecte important que suscita l'estudi de l'obra de Rafel Jaume és el vincle entre la poesia catalana i la castellana. La influència de la Generació del 27, com en la majoria dels poetes de les diverses promocions mallorquines de la postguerra, és un punt de partida que amara no sols els temes i l'expressió del poeta, sinó sobretot la concepció de la poesia que se'n desprèn. Per un costat, trobam en els poemes de Jaume un cert grau d'intel·lectualització —molt dissimulada, poc perceptible a primera vista— que coexisteix amb formes que intenten imitar la literatura popular, trets característics d'aquells poetes

espanyols del 27 que foren pràcticament l'únic aliment cultural vàlid de la societat de postguerra. Per altre costat, Rafel Jaume ens fa pensar que estudiar la producció literària en català a Mallorca durant el franquisme

escriptors en castellà visquessin en mons ben separats, sense tenir cap mena de contacte. En aquest sentit, el cas de Cèlia Viñas, esmentat per Bartomeu Bauçà al pròleg, n'és un exemple, tot i que caldria explicar-lo per raons no exclusivament contextuais. També ens poden servir d'exemple els anys de sojorn a Palma de Camilo José Cela, qui, per exemple, tenia el projecte de treure una col·lecció de poesia catalana titulada "Joan Roís de Corella", tot i que no la va arribar a dur a terme. I al voltant dels "Papeles de Son Armadans" col·laboraren molts dels escriptors mallorquins en llengua catalana. Una aventura com "Dabo", realitzada per escriptors mallorquins que escrivien en espanyol, havia de tenir almenys un petit ressò entre els que escrivien en català, que aleshores veien com el franquisme els impedia tirar endavant "Raixa", la seva publicació periòdica. En resum, volem dir que rere escriptors com Rafel Jaume potser trobaríem dades que ens permetrien conèixer

"Com els dibuixos dels seus amics Miquel Morell i Rivera Bagur, la poesia de Rafel Jaume ens mostra un món senzill i aparentment ingenu".

desconnectada de la que simultàniament es feia aquí en llengua castellana pot esser un error. En un món cultural tan migrat com el mallorquí dels anys 40 o 50, per exemple, era impossible que els escriptors en català i els

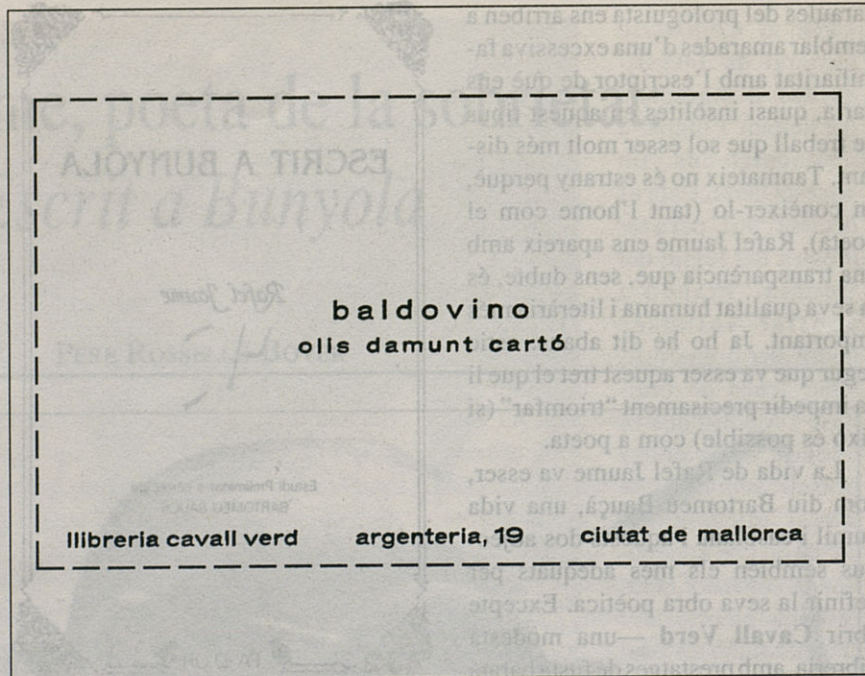
millor l'època més difícil de les nostres lletres.

Escrit a Bunyola és un dels primers llibres en català de Rafel Jaume. Escrit quan l'autor ja havia arribat a la quarantena, és un llibre madur. Com

diu Bauçà, “no cerquem en aquest llibre envestides juvenívoles o jocs de principiant; la veu que hi trobarem és més tost una veu reposada, madura, plena d'experiència, tintada de pessimisme” (p. 21). El volum, presentat als premis Ciutat de Palma, no fou guardonat. La referència al poble muntanyenc, així com a molts de topònims d'aquest indret, no és gens supèrflua. Bunyola ha tengut un pes molt fort en la trajectòria de Rafel Jaume i, per això, en vol deixar constància al títol. Són aquests curts sojorns a Bunyola durant els dies de festa i els caps de setmana el que l'acosten a la seva llengua i decideixen el canvi lingüístic. Però Bunyola —com el barri de la Soledat— representa per a Rafel Jaume aquest món petit i quotidià, casolà si voleu, d'on pot treure el material suficient per parlar d'ell i del seu món. Un món, si fa no fa, una mica naïf i simple, com el dels dibuixos dels seus amics Miquel Morell i Rivera-Bagur.

Escrit a Bunyola està format per vint-i-un poemes de formes i mesures diverses. Hi trobam petites cançons i poemes breus, quasi sempre en versos de poques síl·labes. Els temes tractats sempre són insignificants: el vol d'uns corbs, un concert de la banda de música, el parentiu entre el test i l'olla, la casa, la figuera borda, la boira, el tren, etc. També, diversos indrets del poble que tampoc no excel·leixen per res extraordinari: coves, camins i puigs, a més del cementiri. Tot ens crea, com dèiem, la impressió que ens trobam davant un món senzill i simplificat, reduït a una escala assequible al poeta, però que li permet arribar a l'essència de les coses.

La poesia de Rafel Jaume transmet una visió de la realitat amarada de tristesa, precisament perquè descobreix la mort en el nucli dels fets i dels objectes més vulgars. Així, per exemple, una cova és una boca que recorda com ens engolirà la tomba o la boira, estimada pel poeta, li evoca un “tristíssim / record d'una mortalla sense plecs” (p. 48). Més que de simple pessimisme, es tracta d'una visió ascètica de la vida, força propera a la sobrietat espiritual dels autors

Tarja d'invitació d'una exposició de pintura a la llibreria *Cavall Verd*.

espanyols del Segle d'Or, en què potser hi pesa molt la formació cristiana. De vegades aquesta severitat el porta a una visió hiperrealista, que ens revela l'insòlit on aparentment regna la normalitat. Un objecte qualsevol pot semblar-nos estrany (“De què serveix, ara, aquest cossi / si està la casa en runes tota”?; p. 54) o podem treure unes conseqüències insòlites d'un fet aparentment insignificant (la calç

gropa que esmenta al darrer poema s'associa a la idea de malaltia, de manca d'amor i de mort).

Altres vegades els poemes de Rafel Jaume traspuen una quotidianitat semblant a la que trobam en la poesia popular. La “Cançó de la figuera borda”, per exemple, no sols imita una composició típicament popular, sinó que és plena de la saviesa de la literatura paremiològica. Així, la figuera borda es queixa perquè no pot fruitar i és inútil, però una altra veu (la del poeta?) li diu tot el que en ella hi ha de positiu, com, per exemple, que “Val més ser a la gent sorda / i poder escoltar el torrent” (p. 43). Només en “La dolça mentida” la poesia de Rafel Jaume pren un to de denúncia directa. Encara que sempre hi hagi aquesta visió entristidora de la vida, que ve donada sobretot per l'omnipresència de la mort, de vegades apareix l'element alat que fa possible l'esperança. El poeta és capaç de destriar els ossos en els arbres, enmig d'una pleta sense fi o en les persones més properes, com a símbol de la mort que tot i tothom porten dintre. En canvi, en el poema “Un dia vos diran” —tal volta el millor del recull— les ales són el que fa possible l'esperança en un més enllà:

Anagrama de la llibreria *Cavall Verd*, fundada per Rafel Jaume i dedicada exclusivament a la poesia. Durant uns anys *Cavall Verd* fou un punt de trobada d'escriptors i d'artistes.

Rafel Jaume, Miquel Morell i la seva mare, a "Sa casa vella" de Bunyola, 1976. (Les fotografies han estat cedides amablement per Miquel Morell.)

"Un dia vos diran: "Jas'ha enrunat del tot aquella casa".

És veritat. És veritat cantada, però. La veritat sencera és altra. La casa tota colomer, una alba, a la fi prengué el vol, alliberada de pedres i de bigues i de pactes". (pp. 39-40)

La poesia de Rafel Jaume no es caracteritza per la perfecció formal ni

lingüística. Això es deu al coneixement tardà que va tenir del català escrit, imputable tan sols als condicionaments històrics pels quals ha passat la nostra llengua. Els editors d'*Escrit a Bunyola* han conservat les errades ortogràfiques i sintàctiques que, si haguessin estat corregides, haurien modificat la mètrica o el ritme. Això no obstant, Rafel Jaume tampoc no sempre aconsegueix arrodonir els

seus versos i alguns contenen irregularitats mètriques. Tant se val, perquè al capdavant el que de veres interessa d'una edició com aquesta és sobretot haver rescatat de l'oblit l'obra d'un poeta ben interessant. □

Rafel Jaume, *Escrit a Bunyola*. (Estudi preliminar a càrrec de Bartomeu Bauçà). (Ciutat de Mallorca, Edicions de la Riba, 1991).

Ses Piules
Estudi
de
Perruqueria

Carrer Navarra, nº 3, 1er - 07003 Palma - Tel. 71 80 37

Deu anys sense Josep Pla

JOAN BARCELÓ COLL

"És evident que la cosa que m'ha apassionat -fins al deliri- ha estat el meu ofici. Ho he sacrificat tot al meu ofici, però potser encara hi ha hagut una cosa que m'ha apassionat més: la meua llibertat privada, íntima i pública".

Josep Pla, Palafrugell 1897 - Llofriu 1981.

Petit pròleg a la sèrie *Figures i Paisatges*

Aquest article sobre Josep Pla és el primer d'una sèrie que portaran el nom genèric de "*Figures i Paisatges*". Es tracta de petites visions personals d'alguns personatges que, per la qualitat i característiques de la seva obra, per la proximitat física al medi en què m'he mogut o pel coneixement, més o menys directe, que n'he tengut han deixat una empremta remarcable en la meua trajectòria humana, en el meu pensament i en la meua forma de veure i sentir la realitat. No hi busqueu, doncs, crítica negativa o valoracions objectives, ni cap dogmatisme d'escola o desig normatiu. Ans el contrari, aquestes visions tenen tot el pes del meu subjectivisme i intenten mostrar com jo veig aquests personatges i el que crec que han aportat de positiu i rellevant, sobretot de cara a trencar els motllos mentals que dificulten l'avanç de la navegació humana en cada generació. Amb aquest esperit assumeixo les possibles inexactituds que, d'altra manera, serien intolerables en un estudi acadèmic a l'hora d'interpretar o reportar uns fets i unes obres, però que aquí, en donar èmfasi a la valoració personal, són menys essencials. De la viabilitat i resultat final del projecte, el lector -a qui van dirigits aquests articles- i la benignitat del seu judici tenen l'última i més qualificada paraula.

El 23 d'abril va fer 10 anys de la mort de Josep Pla, l'homenot de Palafrugell. La premsa diària, les revistes més o menys culturals, l'ortodòxia oficial, la televisió circumstancial i alguns opuscles i llibrets m'han recordat el moment amb algun comentari, estudi o panegíric

Però l'homenot continua inassolible, es fa difícil de ferrar i de portar a les sínies, passions i reflexos que sempre han enterbolit l'actualitat de cada moment. El buit que han deixat els seus articles i comentaris coents

no ha trobat en el país el successor que el cobreixi. La seva personalitat era de fibra sòlida i bona, sarcàstica, lúcida, plena d'atreviment i enginy madur, de relleu senzill i brillant, i un fons de tendresa poètica fuetejada per la ironia de bonhomia contrastadora. Els ídols literaris de Pla -Montaigne, Proust, Stendhal, Goethe, Leopardi, Nietzsche, Kant, Saint-Simon, Sterne, Dauet, Renard, Baroja... - es belluguen amb vivacitat dins la seva prosa senzilla, clara, expressiva, curulla de sensualitat, d'encuny càustic i escèp-

JOSEP EL PLA QUADERN GRIS

**EDICIONS
DESTINO**

JOSEP PLA EL QUADERN GRIS

No crec que els enemics que va tenir fossin per raons polítiques sinó més bé perquè a molts Pla els anava gran i els feia nosa.

tic. Res més lluny de la pandereta i l'enfargament que són la gala de tants mals escriptors de sempre.

En Pla hi ha un assagista nat, d'esperit obert, fins i tot quan tira al dret o simplement plàgia. El valor no està en el plagi, sinó en ell, en la qualitat acerada de l'estil, en la gràcia i amenitat, en la significació que hi dóna, en allò que fa entendre i sobreentendre. En el fons de tot sempre hi queda un dubte, tàctic i personal, sobre els seus sentiments i el que realment pensa. La ironia, en el seu

cas, té un tall profund i emblemàtic que contrasta i suggereix entre línies, que esfondra el "bon pensar" i crea, rutilantment i paradoxalment, un món ple de realitat i passió. Aquest és el millor Pla, escorcollador de personatges essencials i escriptor de paisatges, sigui l'Empordà nadiu, els cercles de la Mallorca esblaimada, el Madrid centralista amb afany de govern, l'Europa culta i trepitjada pel pas de

bable caràcter traumàtic. Ja des del principi el seu estil va ser planer, senzill, precís, de rica, calculada i sorprenent adjectivació descriptiva. El resultat eren la claredat, la gràcia i l'amenitat. Amb aquella manera irreplicable deia literalment el que volia dir, sense esforç aparent. El sentit del paisatge, l'acurada descripció de les persones i la captació de les sensacions estaven en la base del seu tempera-

ment d'home independent, individualista, erràtic, finament observador. Va portar l'anticonvencionalisme fins a límits extrems, en la seva obra i en la vida, tot al llarg de la seva existència. Les rauxes n'eren també un dels components més cracterístics. Ja en la maduresa solitària, alguna vegada l'havia vist deambulant la vida de badoc noctàmbul per l'Escala, bé quan vivia prop del port d'en Perris o quan anava, ja instal·lat en el mas Pla, a ca la Neus, sempre amb algun acompanyant significat. La seva presència, a part del cigarret de "caldo" sense acabar de cremar, la boina mig de gairell i el vellut fosc amb què es vestia de pagès sorneguer, destacava pel despenjament general del cos, més aviat alt i lleugerament encorvat, el fibló agut i maliciós dels

ulls, mig closos, d'aparença oriental i, sobretot, pel constant voleiar de les mans, nervioses, fines i lineals, que eren el millor complement a la seva dialèctica abassegadora.

Hi ha molts de registres dins de Pla, tants com les diverses circumstàncies clau que va viure. La joventesa i els primers estudis a l'Empordà amb els paisatges i els colors que tan bé sap rentar la tramuntana. El batxillerat a la Girona monumental i levítica, vora l'Onyar discret. Després, la ciutat burgesa i una mica fatxenda de Barcelona i la pobra Universitat de claustre hermós, el descobriment de la biblioteca i les tertúlies de l'Ateneu, les

cases de despesa, la seva gent i la seva esperança; l'entrada en el periodisme desfibrat i de gazetilla, de pobretalla; el descobriment del brogit del carrer i dels barris veïns (vegeu "Ramon de Montjuïc", al *Quadern gris*); la sortida a una Europa en canvi, plena d'ebullició artística, intel·lectual i política (París, Londres, Berlín, Moscou, Roma, els països nòrdics...) i el seguiment polític, intermitent, de la vida parlamentària des del mirador de Madrid.

La desfeta de la guerra civil el situa entre dos focs. Fugida transitòria a la Itàlia de l'art. Retorn difícil, trist i decrepit al país devastat. La ràpida constatació de la misèria social de l'entorn. L'apartament voluntari al seu Empordà: l'Escala, Cadaqués, Palafrugell i, sobretot, el mas Pla. Les cròniques setmanals a la revista *Destino*, l'abocament tenaç a l'escriptura. Tot això es converteix en llibres d'observació i descripció del país, retrats d'homenots, memòries per deixar constància i continuïtat, el valor de la llengua per a la identitat d'un poble, les tertúlies i les xerrades amb la gent més variada, el perdre's pels paisatges, les sortides fora del país (Europa, Estats Units, Israel...), el gust pels vaixells i la ferum mòrbida dels ports, les cigarretes, l'alcohol, i els llibres. Algunes històries femenines. Fort mutisme sobre la seva intimitat i els seus sentiments personals. Fins arribar al Pla de la vellesa, més escèptic que mai, càustic, desconfiat, tossut, enfurismat, entendrit i desenganyat que viu entre l'hotel-restaurant *Empordà* de Figueres i el mas Pla, tot ell molt defallit i sense esma, que va perdent el regust terapèutic de la ironia i manté obert el sarcasme i l'entendrint.

De l'obra polifacètica de Pla jo prefereixo fonamentalment els dietaris (*El quadern gris*, *Notes disperses*, *Notes de capvestrol*, *Primera volada*, etc.) en els quals retrata, amb tanta poesia i realitat, el seu propi món; la categoria de narrador de l'època inicial (*Aigua de mar*, *La vida amarga*, etc.) que el temps, les circumstàncies del periodisme en què es va haver de moure i el seu humor canviant li varen

Llibre de lectura

Josep Pla

edicions Destino

El buit que han deixat els seus articles i comentaris coents no l'ha cobert encara ningú.

les generacions, la geografia urbana i social de Nova York o el problema d'Israel.

Per què Pla ha tingut tants d'enemics en vida? Crec que, abans de contestar, calen unes divagacions prèvies.

El Pla jove era un home ple de vitalitat i d'inquietuds, amic de l'enginy i del joc literari. La seva prosa era brillant, irreverent, brunyida i innovadora. Una de les millors armes eren la ironia benèvola o feridora, segons feia el cas, i el sarcasme càustic i fiblador. Els seus estirabots i les seves "boutades" eren temudes precisament per l'agudesia, sinceritat i pro-

malauradament estroncar; i el Pla de sempre de les figures i els paisatges (*Homenots, Retrats de passaport, Humor, candor, El nord, El meu país, La Catalunya vella*, etc.).

Amb pocs trets, amb molt d'enginy i humor àcid i un llenguatge viu sense paraules balderes, Pla ens situa sempre en el centre del que vol dir. Era i és tot un plaer el domini de la llengua que li permet expressar fins els matisos més insospitats i amb l'acuitat de la seva mirada, la coherència i l'amplitud del seu pensament, el color i el tast sensorial de la prosa treballada fins a la senzillesa comunicativa i cordial.

Per això, i retornant a la qüestió que ens havíem plantejat sobre l'abundància d'enemics que va tenir, no crec que fonamentalment fossin per raons polítiques, per la forma o color del seu pensament ni les fluctuacions públiques i generals de cada moment en aquest petit país nostre. Veieu sinó la seva obra, tan voluminosa i intensa, obsessiva, que transpuia amor pel seu país, la seva

JOSEP PLA ILLES MEDITERRÀNIES 1. DE LES MEDES A LES BALEARS

LLIBRES
a mà
41

Escorcollador de personatges essencials i escriptor de paisatges, l'Empordà nadiu, la Mallorca esblaimada...

llengua i la seva gent; i la incisiva habilitat tàctica contra l'immobilisme matusser i la mansuetud del fet establert. Jo més aviat crec que, a molts, Pla els anava gran i els feia nosa, precisament per la seva personalitat forta i discordant i per la independència, originalitat i popularitat de la seva obra. Els era excessiu i poc normatiu. I això es paga en aquest país nostre.

Ara, deu anys després de mort i enterrat en la pau del petit cementiri de Llofriu, el nostre homenot deu guaitar, amb rialleta sorneguera de murri, el reconeixement públic i general de la seva obra ben feta. Que molts dels seus enemics, ja convertits o assimilats, no temin les seves sorprenents i espurnejants llambregades mentals, definidores, per demés, de trets i actituds vitals tan trencadores dels esquemes establerts i beneïts, tot i la càrrega d'exageració, de fílies i fòbies que podien tragar les seves afirmacions. L'obra i la llengua hi han guanyat. □

VINCENT VAN GOGH (L'Arlésienne)
Metropolitan Museum of Art, New York

BIBLIOTEQUES MUNICIPALS

CORT
Pça. Cort, 1
C.P. 07001

SON RAPINYA
Catalina March, s/n.
C.P. 07013

SON XIMELIS
Cap Blanc, s/n.
C.P. 07011

RAFAL VELL
Pere Ripoll Palou, 9
C.P. 07008

GENOVA
Barranco, 2
C.P. 07015

ESTABLIMENTS
Pça Immaculada, 3
C.P. 07010

SANT JORDI
Bauçà, 31
C.P. 07199

ARENAL
Pça. Gaspar Rullan
Garcies, 5
C.P. 07600

COLL D'EN REBASSA
Albuera, s/n.
C.P. 07007

BLANQUERNA
San Joaquín, 9
C.P. 07003

SON GOTLEU
Regal, 105
C.P. 07008

SA INDIOTERIA
Gremi Tintorers, s/n.
C.P. 07009

POLIGON DE LLEVANT
Ciutat de Queretaro, 3
C.P. 07007

MOLINAR
Xadà, 7
C.P. 07008

L'OLIVAR
Mercat de l'Olivar,
parades 104b/105b
C.P. 07002

AJUNTAMENT DE PALMA

De la nostra mar. De la nostra història

JEAN SERRA

Un amic de Mallorca em comentava positivament el "boom" editorial de les Pitiüses. Es referia al nombre abundant de títols apareguts durant els últims anys, pastats per autors d'aquí, cuits a les nostres impremtes i amb segell editorial de la terra.

En efecte, a les publicacions del veterà Institut d'Estudis Eivissencs o del benemèrit Museu Arqueològic, cal afegir la col·lecció de poesia de "Sa Nostra", *Lectures poètiques*, i l'aparició refrescant d'Edicions Can Sifre o de l'Editorial Mediterrània, sense menysprear la contribució editorial del Consell Insular d'Eivissa i Formentera.

Alguns dels llibres apareguts no són d'exclusiva creació literària, la qual cosa vol dir que la nostra cultura s'enforteix, ja que es multipliquen els pilars que la sostenen.

Vull fer avinent, per aquesta raó, un llibre singular i entranyable, ja que es refereix a una part important del nostre món illenc i el seu autor hi ha esmerçat dedicació amatent. El llibre constitueix, a més a més, una exquisitat.

Notes per a la història marítima d'Eivissa i Formentera, de Pere Vilàs

Visió de Dalt Vila. Oli del pintor eivissenc Josep Mari.

i Gil, obre una necessària miranda cap a la mar, aquesta altra i vital meitat del nostre ésser col·lectiu. Altres autors, als quals Pere Vilàs recorda, han contribuït a la bibliografia marítima d'Eivissa i Formentera, però em sembla que és ell qui planta una primera fita en forma de llibre, els

diferents capítols del qual: "Mestres d'aixa", "Les instal·lacions", "El procés de construcció", etc. van precedits d'una "Evocació" i d'una "Introducció", en la qual podem llegir:

"La concessió pels conseqüents d'una autorització per construir una drassana al port d'Eivissa, poc temps després de la conquesta, ens dóna una idea de la importància que, tant la comunitat illenca com els que la regien, donaven a la construcció naval. No és d'estranyar, ja que en una illa de dimensions reduïdes com la nostra forçosament tot havia d'arribar i sortir per mar fins a dates massa recents com per considerar històric l'establiment d'altres vies de subministrament."

Un "Glosari", una relació de "Vaixells" i una nota de "Bibliografia" clouen un llibre ben fet, esquitxat d'il·lustracions i de fotografies d'època que ofereixen al lector una informació visual insubstituïble. Tot plegat ens ajuda a conèixer millor i a estimar més la nostra mar i la seua

història □

Notes per a la història marítima d'Eivissa i Formentera. Pere Vilàs i Gil. Institut d'Estudis Eivissencs, 1990. Amb la col·laboració econòmica de l'Ajuntament d'Eivissa i de l'Institut d'Estudis Baleàrics.

Excursió a l'ermita de Betlem (Artà)

GASPAR VALERO I MARTÍ

Itinerari: Colònia de Sant Pere - Cases de Betlem - Ermita de Betlem - Camí de Can Puceta - Can Canals - Artà.

Tall topogràfic:

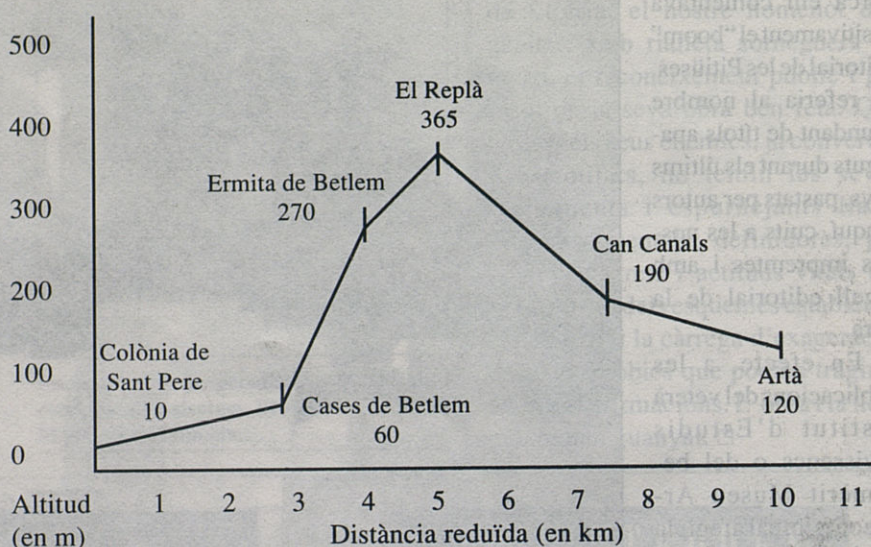
Horari:

	Colònia de St. Pere
30 min.	Cases de Betlem
25 min.	Pas del Grau (sortida)
25 min.	Font de l'Ermita
5 min	Ermita de Betlem
25 min.	El Replà
50 min.	Camí de Can Puceta
10 min.	Can Canals
35 min.	Artà

Total: 3 h. 25 min. (sense les aturades).

Orientacions de camí

La carretera PMV-3331 enllaça la Colònia de Sant Pere amb la carretera Alcúdia-Artà. Aproximadament en el km 4'5, a uns cinc-cents metres abans de la Colònia, trobarem una creu de terme situada en el creuer de la carretera que va en direcció a la zona residencial de Betlem. Aquesta és una urbanització iniciada l'any 1964. Ens dirigim cap a ella, però abans d'arribar a la primera rotonda de la urbanització, una vegada hem passat la finca anomenada el Pouet, hem de voltar cap a la dreta, on comença el camí de carro de les cases de la possessió de Betlem.

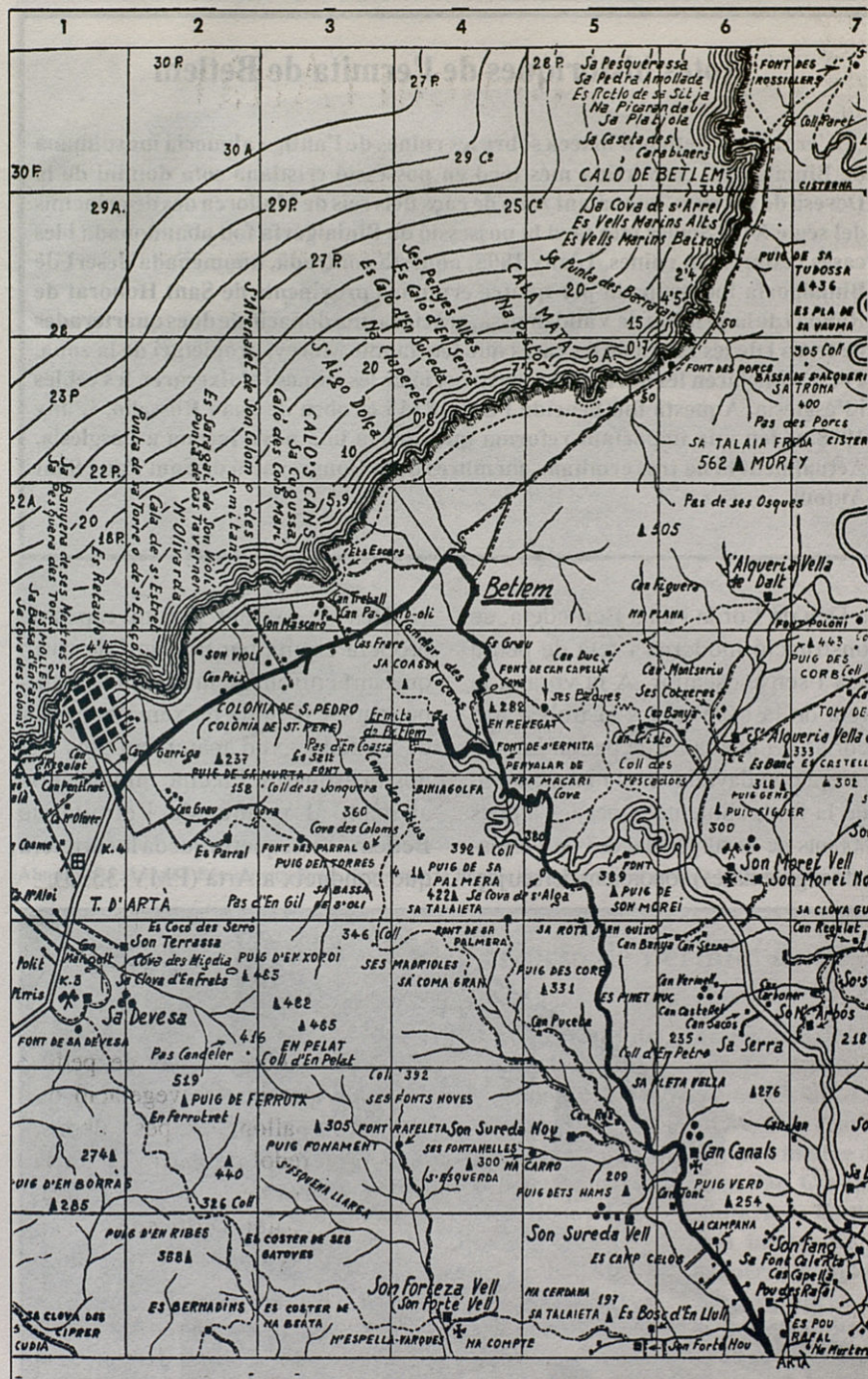
Ja en el camí, a uns trenta metres de la carretera que acabam d'abandonar, podem observar a l'esquerra un pou d'una gran profunditat. Presenta un coll fet amb peces d'arenisca, un desenvolupament vertical molt pregon, tallat en la roca, i una planta el·líptica. A la dreta del camí apareixen restes de construccions per a bestiar. Continuem pel camí de carro, amb una paret a la part dreta. Prest passam un petit portell de fusta, des d'on ja es poden veure les cases de Betlem.

Des de les cases de Betlem continuam per la dreta, encara per camí de carro. Molt prest passam vora les restes d'un portell i el camí s'estreny i es converteix en camí de ferradura. Els camps es troben sense sembrar, amb ametlers abandonats al seu ritme natural i ullastres. El camí comença a dissenyar una pujada pel coster de l'esquerra d'una naixent coma, el centre de la qual és ocupada per un torrent. Els primers metres de desnivell

es realitzen sobre graons de pedra arenisca. Apareix una vegetació on destriam garballons, estepes i albons, a més d'un redol de garrovers. A la dreta, a l'altra vessant de la coma, s'aixeca una paret rocosa en vertical, en la qual destaquen coves amb concrecions calcàries.

Avançam en la nostra ruta i prest ens endinsam en una barrancada formada per l'erosió del torrent, que ara tenim més present, al fons de la gorja, a la dreta. Franquejam una paret transversal per un portell obert en aquesta. El camí va assolint més altura amb seguretat i rapidesa, i presenta a la part del barranc un marge de sosteniment. És aquest l'indret conegut amb el nom del Grau, nom repetit en altres llocs, però sempre definint un pas amb desnivell.

Prest se'ns apareix el final del canó, amb una alta paret de roca, solcada per un bon nombre de cavitats. Aquest espadat rocós interromp el solc del

Del Mapa General de Mallorca, de J. Mascaró Passarius.

torrent, que s'estimba en una cascada. El camí salva aquest obstacle per l'esquerra, aferrat al coster més dolç de la penya i plantejant algunes giragonses per assolir l'altura necessària. Sobre el desnivell apareix un redol de pins que se salvaren dels incendis. Iniciam el revolt final del barranc amb el camí empedrat. Aquí és obligat fer una mirada cap enrera i observar la vista retrospectiva del camí descabdellat. La profunda coma s'obre cap a la plana de conreu de Betlem, aquesta

cap a la mar de la badia d'Alcúdia i, al fons, la península del cap Pinar amb la Victòria.

Un portell amb un filferro rovellat ens dóna pas a una oberta vall situada entre el barranc i l'ermita de Betlem. Apareixen parets i marjades d'antics conreus. Avui la imatge dominant és la deforestació i l'abandonament, només alegrada per alguns pins aïllats. Rera el portell, hem d'anar cap a l'esquerra, on trobarem a escassos metres del portell un petit pas sobre

Les cases de Betlem

Arribats a les cases de Betlem, observam que es troben en un estat d'abandonament. Una primera edificació destinada a habitatge apareix separada de les cases grans, cap a l'esquerra. A la dreta es presenten construccions destinades a sestadors d'animals. Són d'una sola planta i tenen finestrons a l'estil de les espitlleres.

Els edificis principals constitueixen dos blocs paral·lels que defineixen una claustra empedrada, oberta cap a ponent i tancada amb una paret i un porxo esbucats cap a llevant que acull els rentadors, vora els quals hi ha una cisterna. A la part de tramuntana s'aixeca el lateral major, que queda a la nostra esquerra. Presenta dues plantes i portal fora de llinja. Al primer pis apareixen tres finestres i dues a la planta baixa, flanquejant el portal. Annexa a aquest primer bloc hi ha una altra petita construcció d'una sola planta, amb un portal sobre una escaleta i dues finestres. L'ala dreta presenta un alçat amb obertures asimètriques: dos portals centrals de pedra arenisca, de llinja, una finestra a l'esquerra i un pis a la part dreta amb una porta amb accés per una escala exterior. L'aiguavés de ponent es dedicava a sedador d'animals.

l'esvoranc d'una paret. El camí continua vora el torrent, envoltat per restes d'incendis. A la dreta del camí podem observar un forn de calç, testimoni de les activitats tradicionals que es desenvolupaven en la zona. En un revolt que passa per damunt el torrent, podem contemplar en la llunyania el cap de Formentor, rera la punta plana del cap Pinar. Una marjada més amunt d'aquest revolt hi ha una curiosa balma que ocupa la part baixa d'una penya. La cavitat ha estat tapada per una paret, amb un portal de llinda, i destinada a sestador d'ovelles, la qual cosa li ofereix un aspecte de casa troglodita.

Mentrestant, el camí es fa més ample, descriu diverses giragonses i s'enfoca cap a ponent. Aquesta

direcció ens acosta al collet de l'ermita, marcat per pins a l'esquerra i una gran figuera a la dreta. A l'esquerra tenim el puig d'en Renegat (282 m) i, si giram la vista enrere, veurem el cim de la Talaia Freda (565 m), el puig més alt de les serralades de Llevant.

Una vegada hem assolit el collet, hem d'anar cap a l'esquerra, cap a la font de Betlem, deixant de banda un portell a la dreta. L'ermita de Betlem apareix gratificant davant els nostres ulls, separada de nosaltres per camps de conreu encerclats per una alta paret. Així, després de passar per una barrera metàl·lica, arribam a la font de Betlem.

La font de Betlem ocupa un ombrívol replà cobert per alts platers. La surgència d'aigua presenta un nínxol que acull un relleu en forma de cap de lleó que treu l'aigua de la font per la boca, que cau en una nítida pica. L'aigua continua per una canaleta que discorre per la dreta de l'esplanada, interrompuda per una gran pica central. A l'altra part de l'esplanada, hi ha una capelleta dedicada a la Mare

Notes històriques de l'ermita de Betlem

L'ermita de Betlem s'aixeca sobre les ruïnes de l'antiga alqueria musulmana de Binialgorfa, convertida més tard en possessió cristiana sota domini de la Devesa de Ferrutx, important zona de caça dels reis de Mallorca des de principis del segle XIV. Segles més tard la possessió de Binialgorfa fou abandonada i les cases restaren en ruïnes. L'any 1805, aquesta contrada, anomenada desert de Binialgorfa fou ocupada per quatre ermitans provinents de Sant Honorat de Randa i de la Trinitat de Valldemossa, gràcies a una donació de dues quarterades de terra i de les restes de les cases que féu Jaume Morey, propietari de la zona. Prest s'iniciaren les obres de reconstrucció de les ruïnes i s'aixecaren les cel·les i l'església. Aquesta fou beneïda l'any 1824 i és obra de Joan Rosselló. L'any 1908 es féu una important reforma que aportà una nova façana a l'església. Actualment hi ha tres ermitans, membres de la Congregació de Sant Pau i Sant Antoni.

de Déu de Lorda i a na Bernadeta, de construcció moderna i feta de pedra seca i sense escairar. A la vora, a la dreta de la capelleta, s'hi troben uns pedrissos i una taula de pedra. La torrentera que davalla en el mateix sentit que la font, alimentada per les aigües sobrants de la surgència, des de l'esplanada augmenta les proporcions del seu jaç.

Des de la font partim cap a la propera ermita per un camí de carro que surt enfront de la capelleta, cap a ponent. A la dreta deixam els camps de conradís i van apareixent pins a la nostra esquerra. En cinc minuts curts arribam al recinte de l'ermita de Betlem. A l'esquerra queda la carretera que condueix a Artà (PMV-3333).

Les cases de Betlem apareixen abandonades i ens ofereixen un missatge d'altres temps de riquesa agrícola.

Abans de la font de l'Ermita ens surt a l'encontre la imatge llunyana de l'ermita de Betlem, agombolada per camps de conreu.

Descripció de l'ermita de Betlem

Una barrera de ferro ens dóna accés al recinte de l'eremitori. Recte, avança el camí asfaltat. Cap a la dreta hi ha un camí més suggestiu per a vianants, emmarcat per xiprers. Adossat a la paret del recinte podem veure un conjunt ceràmic (rajoles polícromes) que representa una escena important de l'eremitanisme. El peu diu textualment: "N.P. Sant Antoni Abat dóna sepultura a N.P. Sant Pau, primer ermità. Tebaida d'Egipte any 341. Eremita fecit 1965".

La façana de l'ermita presenta tres arcs rebaixats de pedra viva. La clau del central marca la data de 1908. A la dreta podem observar unes altres rajoles pintades que representen els sants i beat mallorquins: Sant Alons Rodríguez, Santa Catalina Tomàs i Ramon Llull. A l'atri de la dreta hi ha una parada de venda de records i més rajoles pintades, dedicades a Sant Pau ermità i a Joan Mir de la Concepció (1624-1688), fundador de la Congregació de Sant Pau i Sant Antoni. Trobarem també uns *Goigs al Sant Crist de l'ermita de Betlem d'Artà*, obra de M. Bonnin de l'any 1943 i una rajola amb una cita de Ramon Llull.

L'arc i atri centrals permeten l'ingrés a la capella. Sobre tres graons apareix el portal, que és de llinda. L'església té planta de creuer i la nau principal es divideix en cinc trams. En el primer tram hi ha la tribuna. La coberta és de volta de canó amb llunetes i sobre el creuer en forma de cúpula sobre petxines. La cúpula presenta pintures amb àngels que envolten la coronació de Maria per part de Crist, contemplada pel Pare i l'Esperit Sant. A les petxines es representen els quatre evangelistes. En el creuer de la

dreta hi ha la imatge del Sant Crist de Betlem, emmarcat per un retaule coronat per una pintura que representa Ramon Llull. El retaule major mostra una pintura que representa l'adoració dels pastors, flanquejada a la dreta per una imatge de Sant Antoni i a la dreta per una altra de Sant Pau. Corona el retaule un frontó corbat que conté una pintura de Sant Jaume. El creuer de l'esquerra presenta una imatge de la Immaculada. En la paret del lateral esquerre d'aquest creuer hi ha el sepulcre de Jaume de Morey Andreu de Sant Martí, mort l'any 1853. L'església té altres pintures, com la que representa l'arcàngel Sant Miquel expulsant Lluçifer.

Sortim de l'església, i a l'atri de l'esquerra podem veure un fragment de biga de tafona i una peça anomenada cofre, de la mateixa premsa de biga, procedents de l'antiga possessió de Binialgorfa, situada en aquests terrenys, ara ocupats per l'ermita.

El coronament exterior de l'església presenta una coberta a dos aiguavessos amb una espadanya rematada per una creu que sobresurt. Als costats de l'espadanya hi ha sengles piràmides amb bolla, elements decoratius de tradició barroca.

A uns cinquanta metres a l'esquerra de l'edifici de l'ermita, hi ha un monolit, bastit el 1964, amb rajoles polícromes i una escriptura en record dels fundadors de l'ermita "arribats al desert de Binialgorfa, a 29 de juliol de 1805, els tres primers vespres dormiren aquí mateix davall un ullastre".

Sortim de les ruïnes de l'observatori i tornam cap a l'ermita. La davallada de la Coassa es fa pel mateix camí de pujada.

Deixam l'ermita i anam a cercar el malmès camí vell d'Artà, soterrat en diversos trams d'aquesta primera part de ruta sota la carretera asfaltada. Per això, tornam cap a la font pel camí que ja hem descrit per arribar a l'ermita. Des de la font, pujam pel camí vell que surt de la part dreta segons la nostra posició d'arribada, i passa sobre el nínxol de la font. Aquest camí vell es troba molt abandonat, però encara es mantenen les pedres laterals de protecció. Després d'un revolt cap a l'esquerra, arribam a la carretera quan duim poc més de cinc minuts des de la font.

Cal posar atenció en aquest tram on camí i carretera es superposen. Hem arribat a la carretera aproximadament en el quilòmetre 8'150. Hem d'anar cap a la dreta per l'asfalt i deixam la fita de l'hectòmetre 1; passam un revolt i pocs metres més envant hem d'abandonar la carretera per sortir cap a la dreta a la recerca del

camí vell, seccionat per l'asfalt. La fita del quilòmetre 8 queda a la nostra esquerra, i la veim ja des del camí vell. Retrobam la carretera novament; la travessam i recuperam el camí vell uns quinze metres abans de la fita de l'hectòmetre 9 (km 7'9). En el revolt de la carretera que queda a la nostra esquerra es veuen alguns platers joves. Pocs metres més envant, ja dins el camí vell, trobarem la penya i la cova de fra Macari. Una rajola recorda que aquest ermità, mort l'any 1881, es va retirar en aquest lloc per fer vida anacorètica. El camí puja un poc més i va molt perdut fins al coll del Replà, on hi ha un repetidor de televisió, que queda a la nostra esquerra. Aquí tornam a trobar la carretera, vora el km 7.

Travessam la carretera al costat de la mateixa fita quilomètrica i agafam el camí vell novament, aquesta vegada en davallada. Ens envolta una vegetació molt degradada, i víctima de continus incendis, com a la pujada des de les cases de Betlem: garballó, càrritx, albons... Restes de marjades

abandonades ens indiquen altres èpoques de conreu de la terra. Mentrestant, a la nostra dreta es va configurant una coma que es va endinsant amb un torrent al fons. A l'esquerra tenim el puig dels Coloms (383 m) i a l'enfront es va acostant el puig del Corb (328 m). Un gran pi aïllat vora el camí sembla l'únic supervivent d'un cruel incendi. Ens trobam ja molt a prop del puig del corb. A mitjan vessant del qual es troba l'única casa de neu coneguda fora de la Serra de Tramuntana, localitzada aquest mateix any 1991. Pràcticament l'única resta d'aquest singular dipòsit de neu és la part oriental del clot, excavada a la roca natural.

Poc més envant el camí descriu un ample revolt sota la zona coneguda com a rota d'en Guixó, algunes petites marjades de la qual es poden veure sobre el revolt. A l'esquerra del mateix camí apareix un forn de calç. El càrritx ha invadit completament el camí, que davalla suaument i el torrent es manté a la nostra dreta.

Unes recentíssimes obres (estiu de

La font de l'ermita es troba a escassos minuts del santuari, en una ombrívola esplanada.

La Coassa

A deu minuts de l'ermita de Betlem, cap al nord-oest, es troba un observatori aeri ja abandonat que ocupa el cim del turó anomenat la Coassa. Plantejam arribar-hi com a itinerari opcional, amb partida i tornada a l'ermita.

El camí de la coassa surt de darrere els edificis de l'ermita, per un portell ben marcat que dona pas a un camí de cabra envoltat de càrritx. La curta pujada ens ofereix una vista panoràmica més ampla, inicialment cap a la Talaia Freda de Morei i sobre el Caló de Betlem. Prest arribam a l'observatori en ruïnes, consistent en una garita a la dreta, sobre el penya-segat, i una construcció abandonada a l'esquerra. Ara la vista s'ha ampliat cap a l'oest, amb Caló's Cans i la Colònia de Sant Pere.

L'observatori estava destinat a obtenir informació antiaeronaútica durant els anys de la Segona Guerra Mundial. L'edifici té planta rectangular i presenta dos portals de llinda de pedra viva; el de l'esquerra dona accés a la sala principal i el de la dreta a la cuina. la coberta era d'un aiguavés i es troba esbucada.

Com a nota interessant volem referir l'existència de sis dibuixos d'avions pintats sobre les parets de la sala. Es troben molt deteriorats i un d'ells completament esborrat. Els cinc models identificables són els següents: Focke Wulf FW-190; Bristol Beaufighter; Boeing B-17 "Fortaleza volante"; Avro "Lancaster"; Republic P-47 "Thunderbolt".

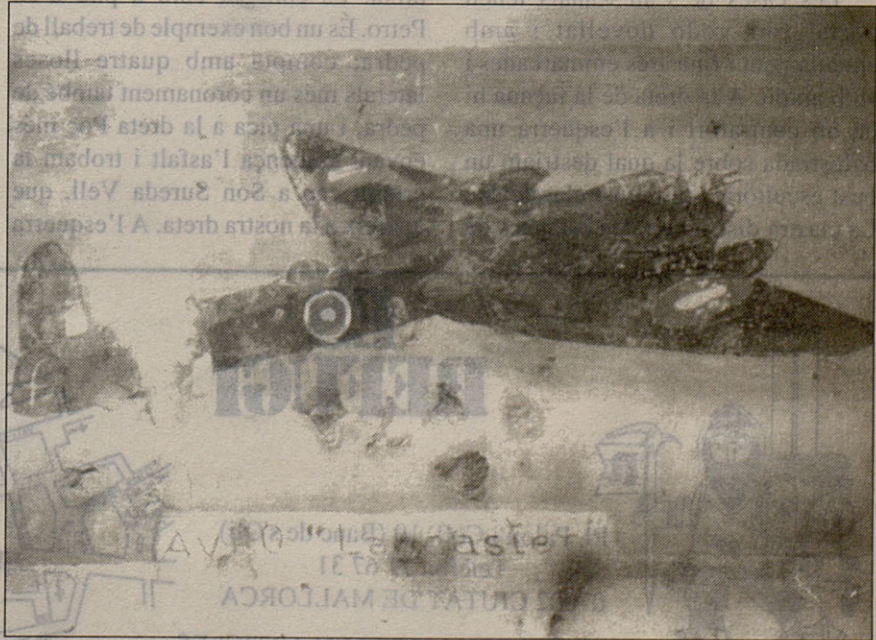
Un monolít ens recorda els primers temps dels ermitans fundadors.

L'observatori de la Coassa es troba un poc més amunt de l'ermita i conserva, entre les runes, dibuixos dels avions que intervingueren en la segona guerra mundial, com aquest AVRO-Lancaster.

1991) han destruït el camí vell i han donat pas a una ampla pista que sembla que condueix a una estació controladora de les aigües del torrent. L'impacte antiestètic, especialment per als que hem conegut la situació abans de les obres, és brutal. Tanmateix, avançam per la nova pista, que ens deixa en el camí de carro de Can Puceta a Can Canals, vora un indret poblat per un redol d'alzines. Can Puceta queda a la nostra dreta, a alguns centenars de metres de distància. La nostra ruta cap a Artà ha d'anar cap a l'esquerra, en direcció a Can Canals.

El camí de carro avança sense grans desnivells, passa vora els establits de Can Canals, una segregació de la gran possessió duita a terme l'any 1935, avui en gran part

L'Ermita de Betlem presenta un auster edifici situat en terres de l'antiga possessió de Biniàlgorfa.

abandonats. Després d'un portell arribam vora les cases de Can Canals, separades del camí poc més d'una cinquantena de metres.

Les cases de Can Canals tenen portal forà rodó dovellat i amb entaulament i finestres emmarcades i amb ampit. A la dreta de la façana hi ha un contrafort i a l'esquerra una balustrada sobre la qual destriam un bust escultòric, de regust classicista. La clastra distribueix les estances de

les cases, entre les quals destacam la capella, amb portal rodó, i una gran tafona.

Tornam al camí d'Artà i prest apareix un pou en el mateix camí, a la dreta. És conegut com a pou d'en Petro. És un bon exemple de treball de pedra; compta amb quatre lloses laterals més un coronament també de pedra, i una pica a la dreta. Poc més envant comença l'asfalt i trobam la cruïlla cap a Son Sureda Vell, que apareix a la nostra dreta. A l'esquerra

hi ha un altre camí i una era de batre amb un marge lateral amb un pujador de pedra. Rera l'era s'alça el puig Verd. La nostra ruta ara discorre entre propietats agrícoles ben cuidades i poblades d'ametlers, figueres i garrovers. Deixam a l'esquerra el pou del Rafal i entram al poble d'Artà vora el molí d'en Morei, a l'esquerra, i el poliesportiu i l'institut, a la dreta. El carrer Rafel Blanes ens conduirà cap al centre de la població, on acabam la ruta. □

ES REFUGI

Pl. Palou i Coll, 10 (Banc de s'Oli)
Telèfon 71 67 31
07002 CIUTAT DE MALLORCA

ESPECIALISTES EN ARTICLES
DE MUNTANYA, CAMPING I ESQUÍ

